

ISSN: 2587 – 0785

Journal of Management, Economics and Marketing Research

**YÖNETİM,
EKONOMİ VE PAZARLAMA
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

Cilt : 1
Sayı : 5
Yıl : 2017

DERGİ HAKKINDA

Odak ve Kapsam

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi'nin yayın odağında;

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, Sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi'nin yayın kapsamında;

İşletme bilim dalını temel alan çalışmalar,

Kamu yönetimi bilim dalını temel alan çalışmalar,

İktisat bilim dalını temel alan çalışmalar,

Ekonometri bilim dalını temel alan çalışmalar,

Çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri bilim dalını temel alan çalışmalar,

Maliye bilim dalını temel alan çalışmalar,

Uluslararası ticaret bilim dalını temel alan çalışmalar,

Hastane işletmeciliği bilim dalını temel alan çalışmalar,

Turizm işletmeciliği bilim dalını temel alan çalışmalar,

Yönetim bilişim sistemleri bilim dalını temel alan çalışmalar yer almaktadır.

Yayın Sıklığı

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. İki aylık yayın yapan dergide yılda 6 sayı yayınlanmaktadır.

Yayın Dili

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

Açık Erişim Politikası

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi açık erişimli (Open Access) bir dergidir. Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan tüm makaleler "Creative Commons Alıntı 4.0 Uluslararası Lisansı" ile lisanslanmıştır.

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi

2017, Cilt.1, Sayı.5

Yayın Kurulu

Genel Yayın Yönetmeni

Doç. Dr. R. Pars Şahbaz, Gazi Üniversitesi

Yayın Kurulu

Prof. Dr. M. Mithat Üner, Atılım Üniversitesi

Prof. Dr. Kurtuluş Karamustafa, Erciyes Üniversitesi

Doç. Dr. Sedat Yüksel, College of Applied Science, Oman

Doç. Dr. Evren Güçer, Gazi Üniversitesi

Hakem Kurulu

Ahmet TAYFUN, Gazi Üniversitesi, tayfun@gazi.edu.tr

Ali Turan Bayram, Sinop Üniversitesi, alibayram@sinop.edu.tr

Alptekin SÖKMEN, Gazi Üniversitesi, asokmen@gazi.edu.tr

Arzu KILIÇLAR, Gazi Üniversitesi, karzu@gazi.edu.tr

Cemalettin Aktepe, Gazi Üniversitesi, caktepe@gazi.edu.tr

Evren GÜÇER, Gazi Üniversitesi, evrengucer@gazi.edu.tr

Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, gulerkol@sinop.edu.tr

Güler SAĞLAM ARI, Gazi Üniversitesi, gsaglam@gazi.edu.tr

Kadri Gökhan Yılmaz, Gazi Üniversitesi, kgyilmaz@gazi.edu.tr

Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, karamustafa@erciyes.edu.tr

Lütfi BUYRUK, Nevşehir Üniversitesi, buyruk@nevsehir.edu.tr

Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, mithatuner@gazi.edu.tr

Mehmet BAŞ, Gazi Üniversitesi, mbas@gazi.edu.tr

Metehan Tolon, Gazi Üniversitesi, metehan@gazi.edu.tr

Nuray Tosunoğlu, Gazi Üniversitesi, nguneri@gazi.edu.tr

Rahman Temizkan, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, rtemizkan@ogu.edu.tr Saadet Pınar

Temizkan, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, sptemizkan@ogu.edu.tr Selma Kalyoncuoğlu,

Gazi Üniversitesi, selmakalyoncu@gazi.edu.tr

Seyhan Çil, Gazi Üniversitesi, seyhanc@gazi.edu.tr

Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, z.aslan@adu.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Causal Loop Diagrams And Feedbacks: A Case Study In Flexible Manufacturing System
Arzu Eren Şenaras

ss.1-12

Akdeniz’de Yer Alan Ülkelerin Ulusal Turizm Örgütlerinin Instagram Adreslerinin
İncelenmesi

(Study of the Instagram Account of Mediterranean Countries’ National Tourism
Organizations)

Hulusi Binbaşioğlu

ss.13-25

İş-Aile Çatışmasının İşgören Performansı Üzerine Etkisi: Bilgi Teknolojileri Çalışanları
Üzerinde Bir Uygulama

(Measuring the Financial Performance of BIST Ceramic Industry Firms via AHP and GRA)
Betül Ersöz

ss.26-41

Türkiye’de Uluslararası Kriz Sonrası Zorlayıcı Diplomasi Stratejisi Ve Yazılı Basının
Tutumu” 24 Kasım 2015 Türk- Rus Uçak Krizi Örneği ”

(Coercive Diplomacy Strategy And Attitudes Of The Print Media After The International Crisis In
Turkey“Example Of November 24, 2015 Tyurkish - Russian Plane Crisis”)

Sultan Güner

ss. 42-72

Causal Loop Diagrams And Feedbacks: A Case Study In Flexible Manufacturing System

Arzu EREN ŞENARAS

Uludağ University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bursa.

arzueren@uludag.edu.tr

Abstract

The causal loop diagrams, a simple way to map the interactive elements in feedback systems, were first proposed by Maruyama in 1963. The purpose of the causal loop diagrams is to demonstrate which element in the dynamic system causes a change in the other. Causal loop diagrams are used to map the system structure in order to try to understand system behavior. This study aims to show how to use causal loop diagrams to analyze lot size in flexible manufacturing systems. This provides a wide comprehension of factors that force production managers.

Keywords: Causal Loop Diagrams, Feedback Loops, Flexible Manufacturing System

Introduction

The dynamic behavior of the system consists of feedback mechanisms. The feedback loop is the basic building block of the system. Feedback corresponds to the interaction between cause and effect in systems theory. In system thinking, feedback is accepted as a proposition where each influence will be both cause and effect at the same time. Nothing is never influenced in only one direction. Feedback is a process where the initial reason ultimately influences itself by moving through a causal chain (Martin, 1997b: 6, Forrester, 1969: 13, Sterman, 2000, Senge, 2002).

Model components affect each other. Said interactions result in feedback processes. Feedbacks define the process. A component in the model causes a change in another component in the model, and these changes trigger further changes in other components in the model (Morecroft, 2015: 8). The feedback loop is a closed path that links action and the results surrounding it, and the consequences are fed back as information and affect subsequent actions (Forrester, 1973: 17).

A feedback loop must contain at least one rate and one level. If there is no rate and level in the loop, there will be no progress in time and a behavior could not be formed (Wolstenholme, 1990: 19).

1. Causal Loop Diagrams

The causal loop diagrams, a simple way to map the interactive elements in feedback systems, were first proposed by Maruyama in 1963. The purpose of the causal loop diagrams is to demonstrate which element in the dynamic system causes a change in the other. Causal loop diagrams are used to map the system structure in order to try to understand system behavior (Sezen and Günal, 2009: 302). These diagrams are also referred to as influence diagrams (Wolstenholme, 1990).

Initial system dynamics studies did not utilize causal loop diagrams. Loops were expressed by accumulation-flow diagrams and equations. Such representations are natural for engineers. Use of causal loop diagrams increasingly expanded and became popular to open the system dynamics approach to a wider population (Richardson, 1986: 158). Causal loop diagrams are a visual tool for feedback system designers (Morecroft, 2007: 39). Causal loop diagrams are used to understand the model in general, not in detail. Thus, they preserve their simple appearance (Pidd, 1996: 189). Figure 1 demonstrates causal cycle diagrams that reflect the correlations between population, birth and death, and between revenues and orders.

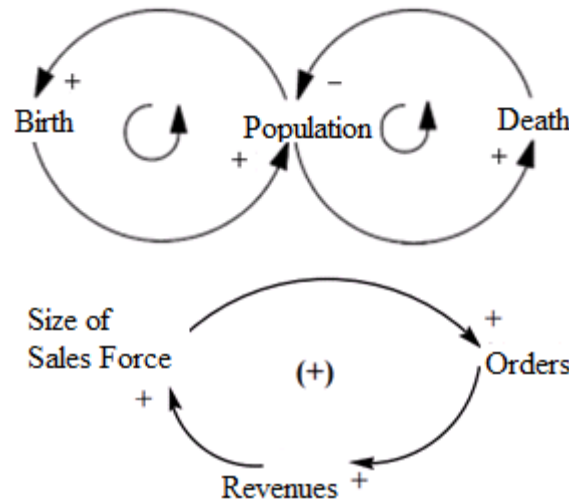

Figure 1: Causal Loop Diagram Examples

A feedback loop is the sequencing of causes and effects in a closed manner. Figure 2 could be examined as an example.

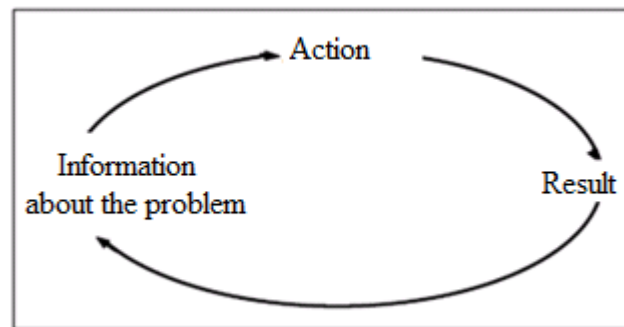

Figure 2: Closed Loop Structure of the Earth

(Resource: Morecroft and Sterman, 1994: 55)

The reason behind the significance of the feedbacks is the fact that feedback structures are the main causes of system behavior structures. A linear chain of causes and effects that do not cycle onto themselves is called an *open loop* (Kirkwood, 1998: 7). Figure 3 indicates the open loop structure.

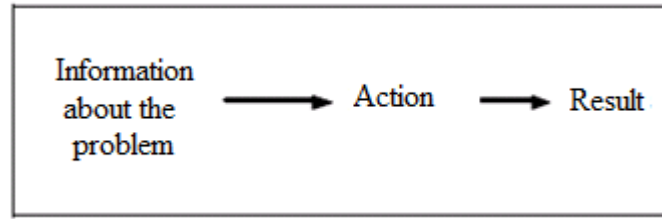

Figure 31: Earth's Open Loop Structure

(Resource: Morecroft and Sterman, 1994: 55)

The closed loop is shown in Figure 4 using a simple example of filling a glass with water.

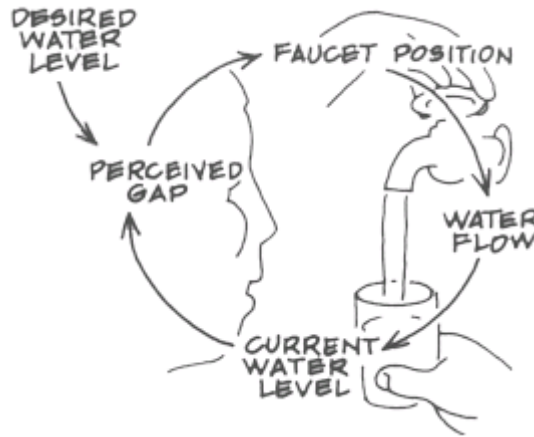

Figure 42: Visual Representation of the Glass Example

(Resource: Senge, 1994 : 60)

Causal links could be established by empirical research or official records (Weber, 2010: 10). In the diagram shown in Figure 1, there are causal links (elements and arrows). In addition, the + and - marks on these arrows could be observed. The meanings of these signs are as follows:

- 1) If a change in A results a change in B in the same direction, or if A is added to B, then the causal link (arrow) from an element A to element B is positive (+).
- 2) If a change in A results a change in B in the opposite direction or if A is subtracted from B, then the causal link (arrow) from an element A to element B is negative (-).

Causal links are shown in Figure 5.

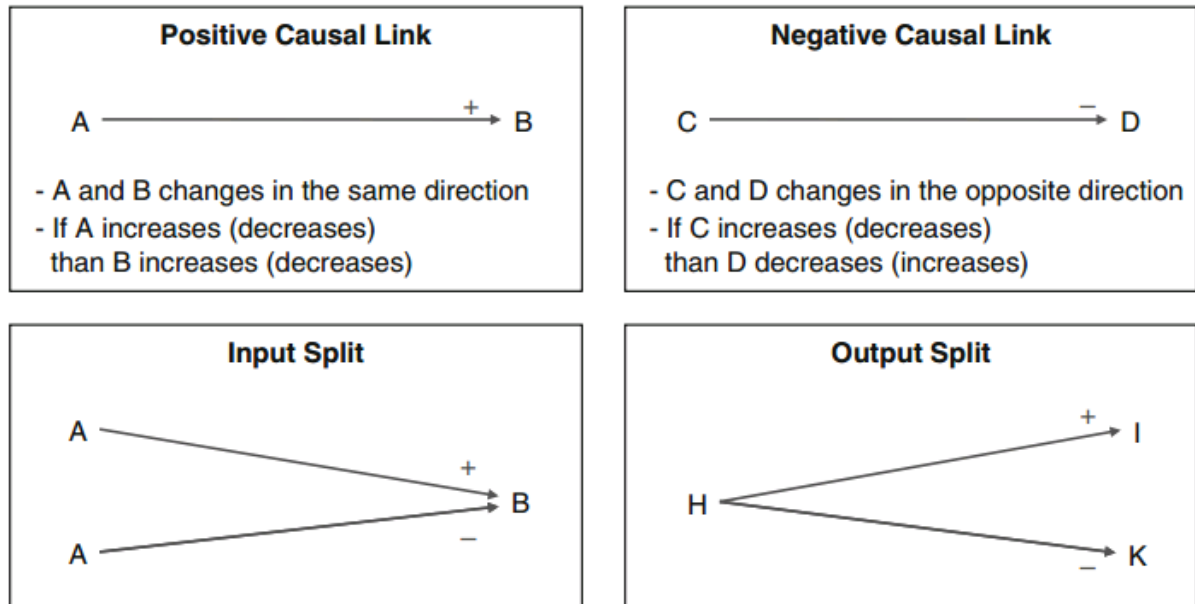

Figure 5: Causal Links

(Resource: Weber, 2010: 10)

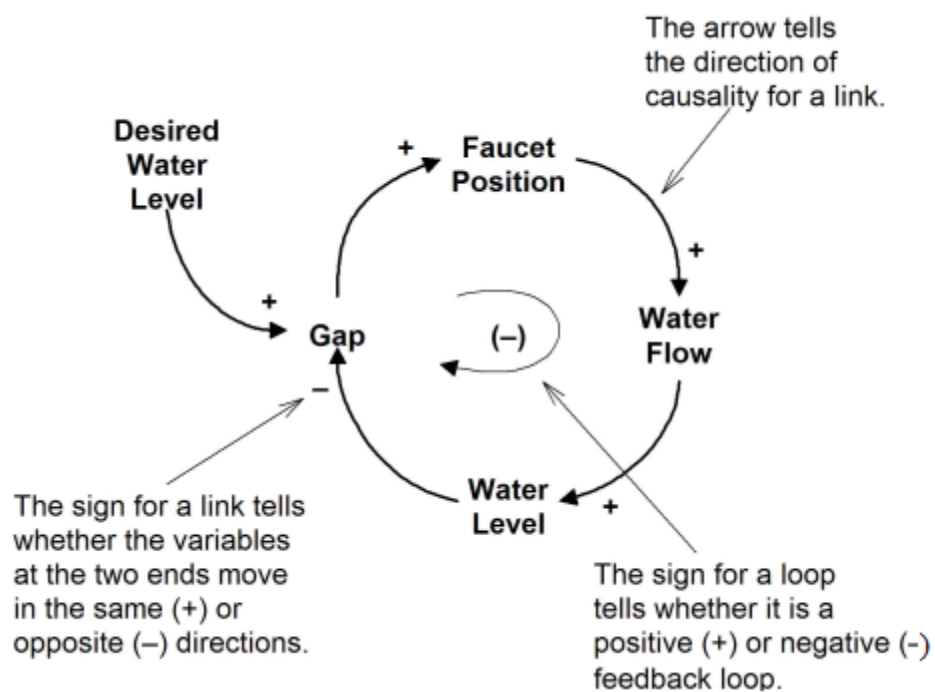

Figure 63: Causal Loop Diagram: Closed Loop

(Resource: Kirkwood, 1998:8)

Considering the example in Figure 6, the water flow will increase when the faucet position is raised (when the faucet opens more). Therefore, the water flow and the faucet position have a positive link. Similarly, the water level will increase when the water flow increases. The link between water flow and water level is therefore positive.

$$\text{Difference} = \text{Desired water level} - \text{Water level} \quad (1)$$

Per this definition, if the water level increases, the difference decreases, so the difference between them is negative. Finally, there is a positive relationship between the faucet position and the difference to close the loop. The greater the difference, the more we turn on the faucet. The relationship between the desired water level and the difference is positive here. In addition to each sign on the links, there is also a sign for the loop. The sign for the loop is determined by the sum of the negatives (-) forming the loop.

- 1) If the number of negative causal link(s) is even, the feedback loop is considered as positive and marked with a (+) sign.
- 2) If the number of negative causal link(s) is odd, the feedback loop is considered as negative and marked with a (-) sign (Kirkwood, 1998: 8).

Similarly, Barlas (2015) expressed the sign of a loop as the product of all the signs around the loop.

2. Types Of Feedback Loops

There are two types of loops. The first is called a "positive" or "reinforcement" loop. It is shown with a "+" sign in the figure. The growth in the industrial sector increases the accumulation of capital, and the accumulation of capital reinforces the growth of the industrial sector. The second is called a "negative" or "balancing" loop. These are indicated with a "-" sign. For example, as the industrial sector grows, the need for labor increases, which reduces the amount of available labor. Decreasing available amount of labor, in turn, inhibits the growth of the industrial sector (e.g. due to the increase in wages), balancing this growth (Saysel and Barlas, 2001: 8).

2.1. Reinforcement (Positive) Feedback Loops

In positive feedback, the change that takes place creates an effect which strengthens the change in the component that caused the change in the process. For example, if you feel good about yourself and feel that you are successful in a field, you will work harder, because you will be more successful if you work harder, which will make you feel better and increase your chances of success in that particular field (McGarvey and Hannon, 2003: 6).

Reinforcing feedback promotes growth. If an increase in a variable causes an increase in the other variable or if a decrease in a variable causes a decrease in the other variable, this is positive feedback. In other words, it ensures that variables are constantly changing in the same direction and they increase all the time. A reinforcement (positive) feedback loop strengthens the change, resulting in greater changes. It causes a growth with an increasing rate. This type of growth structure is called exponential growth structure. The initial slower growth accelerates later on. Thus, growth in the management system with a positive feedback loop could be deceptive. Because, a problem that will be significant in the future appears as an insignificant one during the beginning of the exponential growth process. The speed increases over time and then it might be too late to solve the problem. Examples include population growth, growth of a snowball or environmental pollution. It is possible to give the example of the bank account balance shown in Figure 7, which increases when the accrued interest is left in the account (Sterman, 2000, Senge, 2002, Barlas, 2002, Kirkwood, 1998: 9).

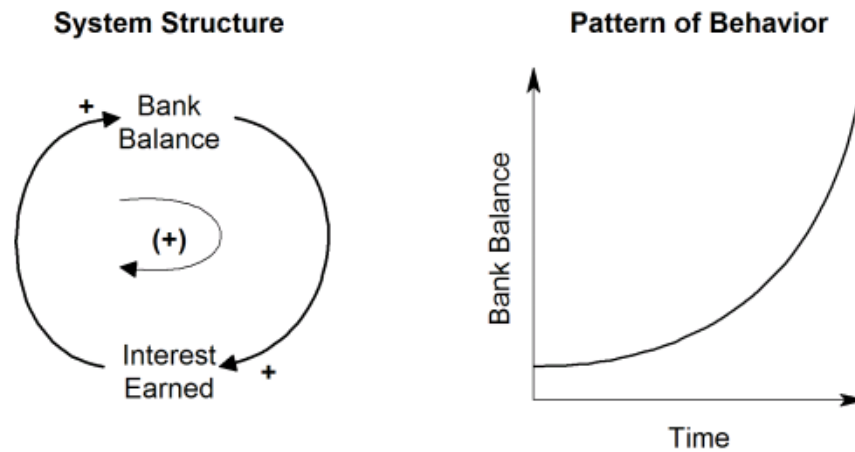

Figure 74: Positive (Reinforcement) Feedback Loop: The Growth in the Bank Account Balance

(Resource: Kirkwood, 1998:10)

Furthermore, reproduction of rabbits is a good example for positive feedback. A newborn rabbit pair increases the reproduction capacity of the total population. As the population increases, the birth rate of rabbits also increases, which makes the population to grow faster (Whelan, 1996: 3).

The positive feedback loop moves away from the goal. Actions involving positive feedback increase the difference between the system level and the reference point (goal) (Forrester, 1971: 17).

The positive feedback loop is a chain of causal relationships that create self-empowering changes. Any change in an element in the positive feedback loop will affect other elements on the diagram, eventually creating an effect in the same direction with a change in itself. An increase will cause new increases, while a decrease will cause new decreases (Meadows et al., 2006: 25).

2.2. Balancing (Negative) Feedback Loops

In a balancing system, there is a self-control mechanism that works to protect a certain objective. Steering a car or riding a bicycle are examples of a balancing process. The objective of these processes is to move towards a desired direction (Senge, 2002). A deflating balloon could be given as an example for a negative feedback. Initially, the pressure in the balloon pushes the air in the balloon out at a high speed, which causes the balloon to deflate. As the air runs out, the balloon shrinks, the pressure inside and the rate of deflation decreases. This will continue until the deflation is complete. Negative feedback structures will continue until it arrives at a goal by creating smaller changes than itself in the same direction. The goal in this case is the condition where the internal pressure of the balloon is equal to the external pressure (Zhu, 2001: 5).

Feedback is denoted as negative (balancing) when a change in one component responds to the change in another component in the opposite direction (Morecroft, 2012: 8). Balancing feedback is also referred to as a self-correcting system. The system recognizes the incompatibility between the actual and targeted conditions, takes various actions to correct it, and balances the system. In this type of feedback, even if one variable in the system increases the other, the other variable takes action to decrease the corresponding variable (Sterman, 2000: 107-109).

The cash-cycle shown in Figure 8 could be given as an example of balancing feedback loop.

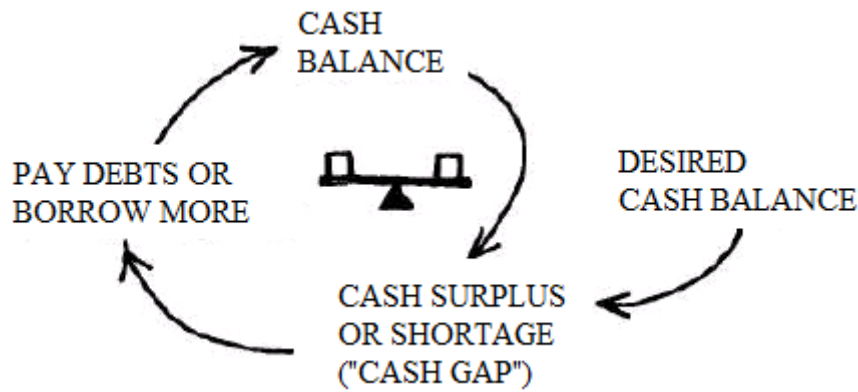

Figure 8: Balancing Feedback Loop: Cash Cycle

(Resource: Senge, 2004: 72)

Balancing feedback searches for a goal. If the current value of the variable of interest exceeds the target value, the loop structure decreases the value of the variable if the current value of the variable is below the target value, the loop structure increases the value of the variable. Many management processes provide functional stability by including feedback loops, while at the same time resisting to the required changes. It continues to exhibit similar behavior when external environment dictates organizational change. Such feedback behavior are so strong in some organizations that the organization might prefer to go out of business rather than change (Kirkwood, 1998: 10).

Figure 9 shows the example of heating blanket thermoregulation.

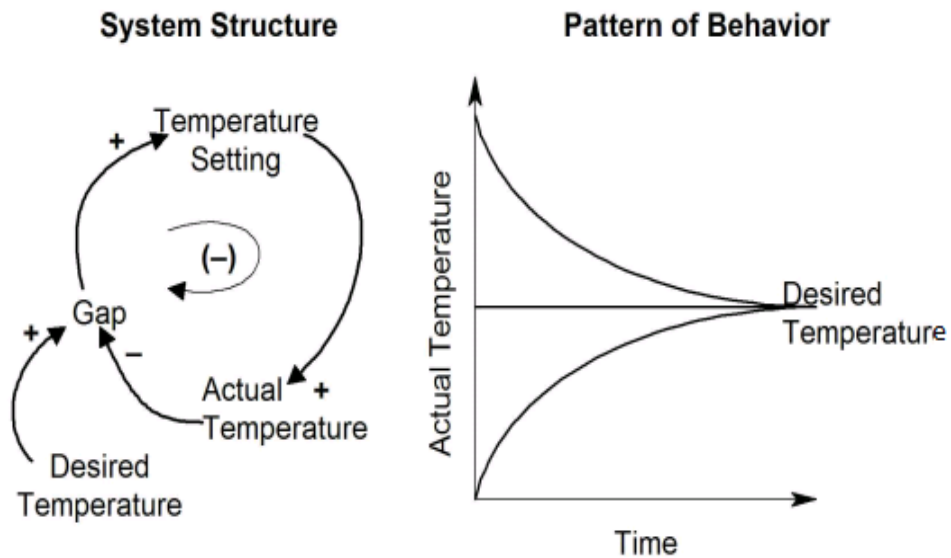

Figure 95: Balancing Feedback Loop: Heating Blanket Thermoregulation

(Resource: Kirkwood, 1998)

A negative feedback loop with a significant delay could cause oscillation. Specific behavior varies based on the characteristics of a specific loop. The oscillation continues forever in some loops as shown in Figure 10. In others, the oscillation gradually decreases and the value of interest approaches a target (Kirkwood, 1998: 11).

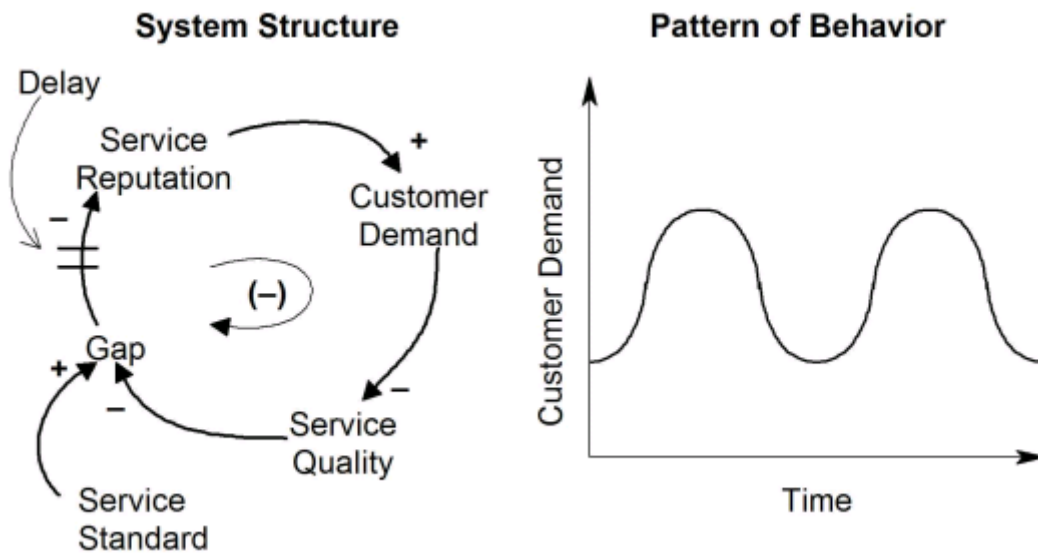

Figure 10: Negative Feedback Loop with Delay: Service Quality

(Resource: Kirkwood, 1998)

2.3. Combination of Positive and Negative Feedbacks

When positive and negative feedbacks are combined, several possible behavior could be observed. In the example in Figure 11, positive feedback initially causes exponential growth, then negative feedback begins to manage system behavior. As a result of this combination, an S-shaped behavior structure is observed as shown in Figure 12 (Kirkwood, 1998: 12).

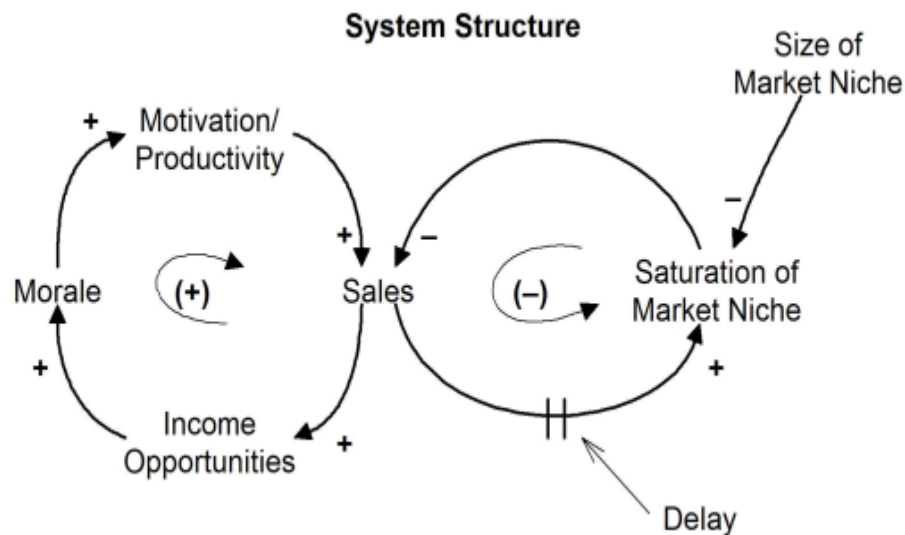

Figure 11: Combination of Positive and Negative Feedbacks: Sales Growth

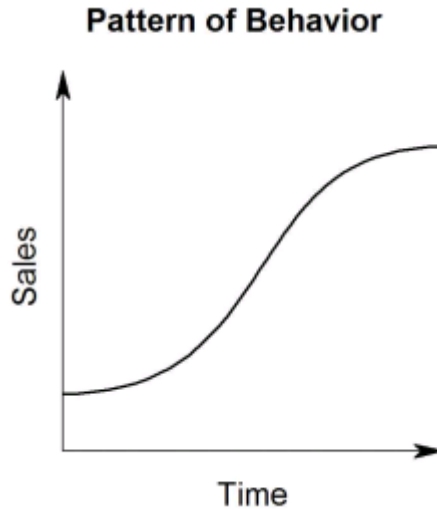

Figure 126: Sales Growth Chart

Figure 13 demonstrates the feedback structure of the population system. There is a positive feedback that could create exponential growth on the left side of the loop. With the increase in population, annual number of births would increase.

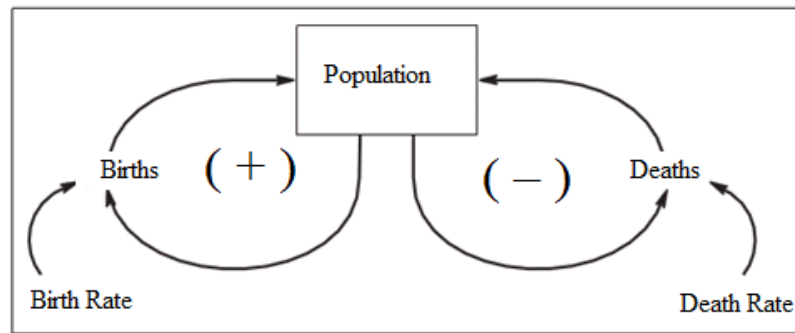

Figure 17: Birth Feedback Loop and Death Feedback Loop

(Resource: Meadows et al., 2006: 30)

On the right side of the loop, there is a negative feedback loop. The positive feedback loop speeds up population growth, while negative feedback tends to offset the growth. It could accept the system and aim to keep it within an acceptable range or return it to a stable state. The change that occurs in one element in a negative feedback loop expands throughout the loop and affects the initial element with an opposite effect which is opposite to the initial change (Meadows et al., 2006: 30-31).

2.4. Construction Of Causal Loop Diagrams

To begin to construct causal loop diagrams, the events that lead to a better understanding of the system structure must be determined. Clues provided by Richardson and Pugh (1981) and Kim (1992) for the construction of causal loop diagrams are as follows:

- 1) Think of the elements in the causal loop diagram as increasing or decreasing variables, and do not worry if you cannot measure the magnitudes of these variables.
 - Names or name phrases should be used to identify elements. Actions are denoted with arrows (links). For example, "cost" should be used instead of "increasing cost".

- The identification of the elements should be clear, and the direction of the increase should be obvious.
 - In general, it is more descriptive to choose element names in the positive direction. For example, "growth" should be used instead of "contraction".
 - Causal links should not only depict timing but also indicate the direction of causality. A positive link from element A to element B means B increases when A increases, not A occurs and then B occurs.
- 2) Think about the possible unexpected adverse effects that could arise and affect the drawing when creating links in the diagram.
 - 3) Negative feedback loops have a goal. It will be much more illustrative if the difference between this goal and the present situation is shown. Indicating the targeted value and the difference, as in the case of heating blankets, will make the system more comprehensible.
 - 4) The difference between the perceived and actual state of the system is important to describe the system behavior. So it might be important to include both the current value of the variable and its perceived value as the causal loop element of the system. In many situations, a delay occurs until the current situation is perceived. For example, when there is a change in the current product quality, it takes time for the change to be perceived by the customers.
 - 5) There are differences between short term and long term results of actions. They need to be separated in different loops.
 - 6) If too much explanation is needed between two elements, the system structure could be made more explicit by adding an intermediate element between these two elements.
 - 7) Keep the diagram as simple as possible, taking into account the abovementioned items. The purpose of these diagrams is not to describe the entire management process in detail, but to reveal all feedback structures that form the observed system behavior (Kirkwood, 1998: 13-14).

3. A Case Study In Flexible Manufacturing System

Number of production type changes result with lower production lot that mean producing with lower lot and changing equipment much more time. So times lost due to equipment changes increase. To calculate down time, we should multiply time for changing one equipment and number of equipment change over a period (shift for example). If changing one equipment time reduce (SMED) down time reduces. If down time increase production manager fear about number of production and reduce product type changes result with increasing production lot size. When lot size decrease, response to customer increase and that increase product type changes. If lot size increases stock level of product increase and results with surface requirement and financial value of stock. This factor forces production manager to shorten production lot size. Figure 14 shows this causal loop diagram.

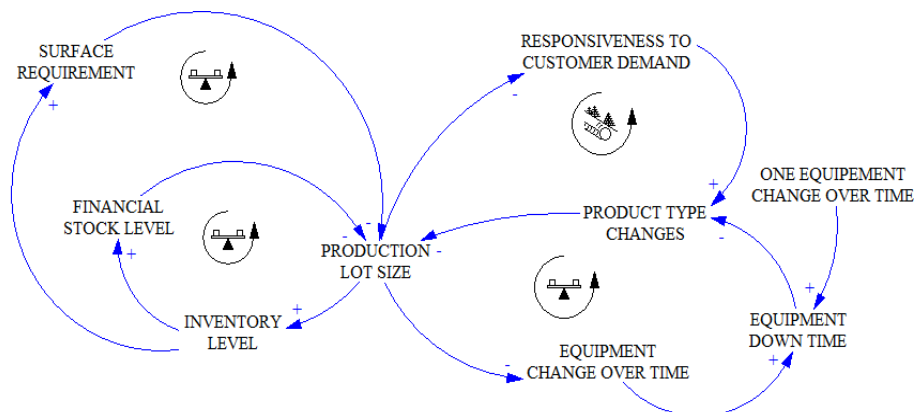

Figure 14: Causal Loop Diagram for Lot Size, Flexibility and Setup Time

4. Conclusion

Much of the art of system dynamics is to explore and demonstrate the feedback processes. As a result, dynamics of the system is determined by stocks and flows, time delays, and nonlinear elements (Sterman, 2000: 12). Causal loop diagrams are used to exhibit the relationships between the variables existing in the system and their mutual effects.

These diagrams are used to establish relationships that are difficult to describe verbally. Because, while the linear causal relation is defined in verbal expression, these diagrams define cyclic cause and effect relationships that have a correlation with the actual system (Kirkwood, 1998: 5).

Causal loop diagrams play two significant roles in system dynamics studies. First, they serve as a preliminary draft during the model development stage. Second, causal loop diagrams facilitate the description of the model. Hence, causal loop diagrams allow rapid transfer of structural assumptions underlying the model (Goodman, 1974: 5).

References

- BARLAS Yaman (2002), System Dynamics: Systemic Feedback Modeling For Policy Analysis In Knowledge For Sustainable Development - An Insight Into The Encyclopedia Of Life Support Systems. UNESCO Publishing- Eolss.
- BARLAS Yaman (2015), "Sistem Kuramı, Sistem Dinamiği Yöntemi Ve Sürdürülebilirlik", Yöneylem Araştırması ve Endüstri Mühendisliği (YAEM) 35. Ulusal Kongresi, Ankara.
- FORRESTER Jay Wright (1969), Urban Dynamics, Cambridge, The MIT Press, MA, USA.
- FORRESTER Jay Wright, (1971), Principles Of Systems, Second Edition, Wright Allen Press, Cambridge.
- FORRESTER Jay Wright (1973), World Dynamics, Second Edition, Wright Allen Press, Cambridge.
- GOODMAN M.R. (1974), Study Notes In System Dynamics, Wright Allen Press Inc.
- KIRKWOOD Craig W. (1998), System Dynamics Methods: A Quick Introduction, College Of Business Arizona State University.
- MARTIN, L. A. (1997b), Road Map 2: An Introduction To Feedback. MIT System Dynamics In Education Project.
- MCGARVEY Bernard, HANNON Bruce (2003), Dynamic Modelling For Business Management An Introduction, Springer Press, USA.
- MEADOWS D., RANDERS J, MEADOWS D. (2006), Limits To Growth, Bath Press, London, UK.
- MORECROFT John (2007), Strategic Modelling And Business Dynamics: A Feedback Systems Approach, John Wiley & Sons, Chichester, England.
- MORECROFT John (2015), Strategic Modelling And Business Dynamics: A Feedback Systems Approach, John Wiley & Sons, Chichester, England.
- MORECROFT, J.D.W., STERMAN, J.D. (1994). Modelling For Learning Organizations, Productivity Press, Portland, OR.
- PIDD Michael (1996), Tools for Thinking Modelling in Management Science, John Wiley & Sons, Chichester, England.

- RICHARDSON George P.,(1999), Feedback Throught in Social Science And Systems Theory, Pegasus Communications, Inc, Waltham.
- SAYSEL Ali K.- BARLAS Yaman (2001), Güneydoğu Anadolu Projesi Ve Sürdürülebilir Kalkınma: Dinamik Sistem Modellemesi Yaklaşımı.
- SENGE Peter. M. (2002), Beşinci Disiplin, Çeviren: Ayşegül İlideniz Ve Ahmet Doğukan, Yapı Kredi Yayınları, 16.Baskı, İstanbul.
- SENGE, Peter, KLEINER, A., Roberts, C., Ross, R. And Smith, B. (1994), The Fifth Discipline Fieldbook, Century, London.
- SEZEN H. Kemal., Günal Murat. (2009), Yöneylem Araştırmasında Benzetim, Ekin Yayınevi, Bursa.
- STERMAN, John.D. (2000), Business Dynamics Systems Thinking And Modelling In A Complex World, Mcgraw-Hill, New York.
- WEBER Lars (2010), Demographic Change and Economic Growth Simulations on Growth Models, Springer Verlag Berlin.
- WHELAN Joseph G., (1996), Beginner Modeling Exercises Section 2 Mental Simulation of Simple Positive Feedback, System Dynamics in Education Project.
- WOLSTENHOLME, E.F. (1990), Systems Enquiry: A System Dynamics Approach. John Wiley & Sons, Chichester, England.
- ZHU Helen (2001), Beginner Modeling Exercises Section 3 Mental Simulation of Simple Negative Feedback, MIT System Dynamics in Education Project.

Akdeniz’de Yer Alan Ülkelerin Ulusal Turizm Örgütlerinin Instagram Adreslerinin İncelenmesi¹

Study of the Instagram Account of Mediterranean Countries’ National Tourism Organizations

Hulusi Binbaşıoğlu, İnönü Üniversitesi, Kale Turizm ve Otel İşletmeciliği MYO,
Malatya

hulusi.binbasioglu@inonu.edu.tr

Özet

Sosyal paylaşım sitelerinin son on yıldır gelişimi ve değişimi hiç kuşkusuz akademik çalışmaların da başlıca konusu haline gelmiştir. Bu yeni ve önemli platform, birçok alanda olduğu gibi turizm alanında da oldukça sık kullanılmaktadır. Kullanıcılar paylaşım amacıyla sosyal paylaşım sitelerini kullanırken, turizm destinasyonları da rekabet edebilmek amacıyla bir pazarlama aracı olarak bu mecraayı kullanmaktadırlar. Bu çalışmada da, Akdeniz ülkelerinin ulusal turizm örgütlerinin, bir sosyal paylaşım sitesi olarak Instagram kullanım düzeylerinin araştırılması amaçlanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda; toplam paylaşım, beğeni ve yorum sayısı açısından Hırvatistan’ın ön planda olduğu, en çok takipçiye Türkiye’nin sahip olduğu, en çok etiketlenmenin İtalya ve en çok “Hashtag#” kullanımının İspanya tarafından yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, günlük ortalama paylaşım sayısında Hırvatistan, paylaşım başına düşen ortalama beğeni ve yorum sayısında ise İspanya ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ulusal turizm örgütleri, Destinasyon pazarlaması, Sosyal medya, Instagram, Akdeniz ülkeleri

Abstract

The development and change of social networking sites over the last decade have undoubtedly become the main topic of academic studies. This new and important platform is used quite often in the tourism field as it is in many areas. While people use social networking sites for purpose of sharing, tourism destinations also use this channel as a marketing tool to compete. In this study, it is aimed to investigate Instagram -as a social sharing site- usage levels of national tourism organizations of Mediterranean countries. The findings indicate that Croatia is the best in terms of total share, likes and comments, Turkey has the most followers, Italy is the most labelling and Hashtag# is the most used by Spain. However, in the average number of shares per day, Croatia is the best in terms of average likes and comments per share.

Keywords: National tourism organisations, Destination marketing, Social media, Instagram, Mediterranean Sea countries.

Giriş

Bugün dünya, kullanıcılarının kolaylıkla karşı tarafla etkileşim sağladığı bir sosyal medya iletişim alanı içerisinde yer almaktadır. Bu alanda kullanıcılar, kendileriyle, başkalarıyla veya

¹ Bu çalışma, 26-29 Haziran 2017 tarihleri arasında Sevilla, İspanya’da düzenlenen II. International Conference on Tourism Dynamics and Trends kongresinde “Use of Social Media by Mediterranean NTOs” başlıklı özet olarak sunulan çalışmanın genişletilmiş halidir.

herhangi bir olayla ilgili görüş, fotoğraf veya video paylaşımı yapmakta, başkalarının paylaşımlarını takip etmekte ve onlara yorum yapmaktadır. İletişim alanını baştan aşağı değiştiren ve buna bağlı olarak işletmelerin pazarlama anlayışını da farklılaştıran, Web 2.0 olarak adlandırılan bir dönem yaşanmaktadır. Bu dönem, hızlı bir şekilde değişmekte ve gelişmektedir. Öyle ki, son on yılda bu konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde pek çok sosyal paylaşım sitesinin veya tüketiciye ulaşma stratejilerinin tamamen değiştiği açıkça görülebilmektedir. Bu hız, işletmelerin kontrolü zor bir platformda olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal medya, tabii ki sadece işletmeler tarafından değil günümüzde, sanatçılar, sporcular ve siyasetçiler de dahil olmak üzere geniş bir kitle tarafından hedef kitlelerine ulaşmak amacıyla kullanılmaktadır.

Sosyal medyanın bu geniş kullanım çevresi, birçok sektörü de kullanım açısından etkilemektedir. Bunların başında da turizm sektörü gelmektedir. Yaşanan tecrübeler ve hikâyeler, turizm hareketliliği açısından her zaman oldukça popüler ve önemli konular olmuştur (Volo, 2010, s. 298). Sosyal paylaşım siteleri sayesinde bu konuların aktarımı, daha geniş kitlelere ulaştırılabilmektedir. İnsanların en çok etkilendiğini belirttiği bilgi kaynaklarının başında sosyal medya gelmektedir (Yanar ve Yılmaz, 2017, s. 35). Özellikle seyahat edenlerin gezip gördükleri yerleri paylaşımları, başka insanlar açısından daha inandırıcı olmaktadır. İnsanlar bu tür durumlarda gerçekten o yerleri tecrübe etmiş insanlara daha çok güvenmektedir. Özellikle turistik ürünlerin soyut olması ve daha çok duygulara hitap etmesi, onları değerlendirmede zorluk yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, tüketiciler daha çok başkaları tarafından tecrübe edilen ve tavsiye edilen sosyal medya paylaşımlarını güvenilir bulmaktadırlar ve bu doğrultuda tercihleri yapmaktadırlar (Eröz ve Doğdubay, 2012, s. 144; Yaylı ve Bayram, 2010, s. 524).

Turizm işletmeleri, günümüz zorlu rekabet ortamında hem ürünlerini satmak hem de işletme imajlarını geliştirmek istemektedirler. Sosyal medya da önemli bir kurumsallaşma aracı olarak bu noktada turizm işletmelerine önemli ölçüde yardım etmektedir (Binbaşıoğlu ve diğ., 2015, s. 85). Rekabet sadece turizm işletmeleri arasında gerçekleşmez, turizm destinasyonları arasında da oldukça sıkı bir şekilde gerçekleşen bir durumdur. Bu noktada, birçok ülke turizm açısından rekabet edebilmek için Ulusal Turizm Örgütleri kurmaktadır (Bornhorst ve diğ., 2010, s. 572). Sosyal medya ortamlarında yer almak sadece bir sayfa oluşturmakla kalmamalı, bu nedenle destinasyonlar sayfalarını sürekli güncellemeli ve ayrıca kullanıcılarla sürekli bir iletişim halinde olmalıdırlar (Bayram, 2012, s. 82). Destinasyon yöneticileri özellikle sosyal medyada yer alan olumsuz yorumları da dikkate almalı, onları bir müşteri şikâyeti gibi dinleyerek kullanıcılarla iletişime geçmeyi denemelilerdir (Yaylı ve diğ., 2009, s. 473). Yazgan ve Sevinç (2015, s. 36) tarafından yapılan bir araştırmada, arkadaşları tarafından sosyal medyada yapılan olumlu paylaşımlar, kullanıcıların destinasyon seçimini de olumlu bir şekilde etkilediğini göstermektedir.

Bu çalışmada da, ulusal turizm örgütlerinin, bir sosyal paylaşım sitesi olarak Instagram kullanım düzeylerinin araştırılması amaçlanmaktadır. Akdeniz ülkelerinin tamamını kapsayan ve Instagram sosyal paylaşım sitesinin kullanımını araştıran bu kapsamda bir çalışma olmadığı için, yapılan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın araştırma sorusu ise şu şekilde belirlenmiştir: Akdeniz’de yer alan ülkelerin ulusal turizm örgütlerinin Instagram kullanım düzeyi nedir?

Literatür

Ulusal Turizm Örgütleri

Destinasyon, sıradan bir toplum içerisinde bir çeşit turistik topluluğun bulunduğu bir coğrafi yerel yer veya bölge olarak tanımlanmaktadır (Tinsley ve Lynch, 2001, s. 372). Bir turizm

destinasyonu, içerisinde turistik ürünlerin yanı sıra turizm işletmeleri, yerel halk ve yerel yönetimleri de barındırdığı için büyük; sunduğu ürünlerin hem somut hem de soyut olması nedeniyle de karmaşık bir yapıya sahiptir. Somut unsurlar, otellerin fiziksel stokları, ziyaret edilen turistik mekânlar, ulaşım araçları, otoparklar vb. olarak sıralanabilirken, soyut unsurlar, tarihsel zenginlikler olarak örneklendirilebilir (Palmer ve Bejou, 1995, s. 617). Turizm destinasyonu sunduğu hizmetlerle aynı ağdaki birçok aktörü bünyesinde bulundururken, başka sektör kümeleriyle de benzer özellikler taşımaktadır (Haugland ve diğ., 2011, s. 282). Bir destinasyonun kavramsal modeli Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Destinasyon Ürününün Kavramsal Modeli

Turistik Destinasyon Deneyimi					
Alışveriş hizmetleri	Rekreasyon hizmetleri ve çekicilikler	Yeme-içme hizmetleri	Seyahat hizmetleri	Ulaşım hizmetleri	Konaklama hizmetleri
Hizmet Altyapısı					
Doğal çevre	Politik ve yasal faktörler	Teknolojik faktörler	Ekonomik faktörler	Kültürel faktörler	Sosyal faktörler
Destinasyon Çevresi					

Kaynak: Murphy, P. Pritchard, M.P. Smith, B. (2000). The destination product and its impact on traveler perceptions. *Tourism Management*, 21(1), s. 46.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, bir destinasyon deneyimi için hizmet altyapısı ve destinasyon çevresi olmak üzere iki önemli konu bulunmaktadır. Hizmet altyapısını oluşturan unsurlar alışveriş hizmetleri, rekreasyon hizmetleri ve çekicilikler, yeme-içme hizmetleri, seyahat hizmetleri, ulaşım hizmetleri ve konaklama hizmetleri olarak sıralanırken, destinasyon çevresi doğal çevre, politik ve yasal faktörler, teknolojik faktörler, ekonomik faktörler, kültürel faktörler ve sosyal faktörlerden oluşmaktadır. Bu iki temel konu, bir destinasyon ürünü sunulabilmesi için çok önemlidir. Etkili bir şekilde yönetilen ve rekabet edebilen bir destinasyon için gerekli olan faktörler ise şu şekilde sıralanabilir (Pike ve Page, 2014, s. 209):

- Çekici bir ortam,
- Kârlı bir sektör,
- Olumlu ziyaretçi deneyimleri,
- Yeni ürün geliştirmeye devam eden yatırımlar,
- Sürdürülebilir bir topluluk,
- Destekleyici yerel halk,
- Erişim kolaylığı,
- Etkin bir organizasyon.

Tablo 2’de destinasyon çeşitleri, hedef kitle ve yapılabilecek faaliyetlere ilişkin bir örnek sunulmaktadır.

Tablo 2. Destinasyon Çeşitleri ve Hedef Kitleye Göre Yapılabilecek Aktiviteler

Destinasyon çeşidi	Tatil Amacı	Aktiviteler
Kentsel	İş	Toplantılar, konferans, sergiler, eğitim, din, sağlık
	Eğlence	Gezi, alışveriş, gösteriler, kısa molalar
Sayfiye bölgeleri	İş	Toplantılar, konferans, sergiler
	Eğlence	Deniz-kum-güneş, spor
Dağ	İş	Toplantılar, konferans, sergiler
	Eğlence	Kayak, dağ sporları, sağlık
Kırsal	İş	Toplantılar, konferans, sergiler
	Eğlence	Dinlenme, tarım, öğrenme faaliyetleri, spor
Otantik üçüncü dünya ülkeleri	İş	İş fırsatlarını keşfetme
	Eğlence	Macera, otantik, özel ilgi
Benzersiz, egzotik, seçkin yerler	İş	Toplantılar, kafa dinleme
	Eğlence	Özel günler, balayı, yıldönümü

Kaynak: Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, 21, s. 101.

Destinasyonların pazarlanmasında, sunulacak ürün kadar, ürünün nerede ve kime sunulacağı da çok önemli bir faktördür. Tablo 2’de gösterildiği gibi, her destinasyonun kendine özgü aktiviteleri bulunmaktadır. Aksi taktirde, hedef kitlenin istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak ürünlerin sunulması çok zor olmaktadır.

Bir destinasyonun yönetilmesi sürecindeki en önemli adımlardan birisi de destinasyonun pazarlanması ve yönetim örgütlerinin oluşturulmasıdır (Ersun ve Arslan, 2011, s. 241). Ülkelerde bu faaliyetleri gerçekleştirecek olan yapılar genellikle Destinasyon Yönetim Örgütleri (Destination Management Organisations “DMO”) ve Ulusal Turizm Örgütleri (National Tourism Organizations “NTO”) olarak anılmaktadır. Ulusal Turizm Örgütleri, turizmin gelişimini teşvik etmek veya buna rehberlik etmek için kurulmuş ülke düzeyindeki kuruluşlar olarak tanımlanırken; Destinasyon Yönetim Örgütleri, turizm destinasyonlarının yönetimi ve/veya pazarlanmasından sorumlu kuruluşlar adlandırılmaktadır (WTO, 2004, s. 3). Destinasyon Yönetim Örgütleri, çoğunlukla Ulusal Turizm Örgütlerinin organizasyonu içerisinde yer almaktadır.

Ulusal Turizm Örgütleri, bir destinasyonun pazarlama faaliyetlerini destekleyecek ve turizm pazarında benimsenmesini kolaylaştıracak olan önemli bir örgütlenme ve yönetsel unsur

olmasının yanında (İçöz, 2013, s. 223), artık bu turizm örgütlerinin özellikle güncel olanı yakalaması adına sosyal medya gibi üzerinde durması gereken çok yeni konuları ve öncelikleri bulunmaktadır (Yavuz ve Karabağ, 2009, s. 122). Yapılan bir araştırmada, yabancı turistlerin seyahate çıkmadan önce gideceği destinasyonla ilgili olarak sosyal medya üzerinden bilgi topladığı ve buradan elde ettikleri bilgilere göre destinasyonu veya oteli değiştirdikleri ortaya konmuştur (Eşitti ve Işık, 2015, s. 11). Sosyal medya, sunulan bilgilere, diğer kullanıcıların görüşlerine ve görsel simgelere önem verilmesini sağlayarak destinasyon pazarlamasını daha dinamik bir süreç haline getirmektedir (Molinillo ve diğ., 2018, s. 118).

Bir sosyal paylaşım sitesi olarak Instagram

Geleneksel yöntemlerin ötesinde, yüksek etkili ve yaygın pazarlama uygulamaları destinasyon yönetimi açısından turizm örgütlerine önemli avantajlar sağlamaktadır (Lin ve Huang, 2006, s. 1204). Günümüzde bu avantajı sağlayabilecek en önemli araçların başında ise sosyal paylaşım siteleri gelmektedir. Sosyal paylaşım sitelerinin kullanıcı temelli yapısı, onu pazarlama iletişimi açısından önemli bir araç haline getirmektedir (Akar, 2010, s. 108). Televizyon ve gazete gibi geleneksel iletişim araçlarının tek yönlü iletişim kurma şekline sahip olması karşısında, kullanıcıyı esas alan ve karşılıklı etkileşimin yaşandığı sosyal paylaşım siteleri daha avantajlı bir hale gelmiş ve işletmeler, kurumlar tarafından daha çok kullanılmaya başlanmıştır.

Dünyada aktif sosyal medya kullanıcı sayısı yaklaşık olarak 2.8 milyar kişidir. Bu rakam da toplam dünya nüfusunun neredeyse %40'ına denk gelmektedir. Instagram ise dünyada Facebook ve Youtube sitelerinden sonra ortalama 600 milyon kullanıcı sayısı ile üçüncü sırada yer alan bir sosyal paylaşım sitesidir (Wearesocial, 2017). Özellikle sosyal medya ile ilgili olarak belirtilen rakamlar, bu tür sitelerin büyüklüğünü ve etkisini ortaya koymaktadır. Bunların içerisinde en popüler olarak sayılabilecek sosyal paylaşım sitelerinden biri olan Instagram, kullanıcıların sadece fotoğraf ve video paylaşımına izin veren bir platformdur. Instagram'da paylaşılan ilgi çekici fotoğraf ve videolar insanların seyahat motivasyonunu etkilemektedir. Ayrıca daha önce gidilmeyen yeni yerleri keşfetmek için de çok uygun bir platformdur. Özellikle inanlar herhangi bir yere seyahat etmeden önce bu yeri Instagram'da aratarak daha önce oraya gitmiş ve fotoğraf veya video çekme tecrübesi edinmiş kişilerin paylaşımlarına kolayca ulaşılabilir. Başta hobi olarak başlayan seyahat paylaşımları, birçok kullanıcı tarafından profesyonel olarak yürütülmekte ve bundan kazanç da elde edilmektedir.

Yapılan bir araştırmada, sadece fotoğraf ve video paylaşımına izin veren bir sosyal paylaşım sitesi olan Instagram'da, otellerin en çok yiyecek ve içecek odaklı fotoğrafları diğer temalara göre daha çok paylaştığı ortaya konmuştur (Bayram ve diğ., 2016a, s. 435). Diğer bir çalışmada ise, Instagram'da Edirne iline özgün etiketleme yaparak fotoğraf paylaşan kullanıcılar, en fazla kültürel/tarihi yapılar ve çekicilikler içeren fotoğraflar paylaşıırken, bunu sırasıyla doğal çekicilikler ve gastronomi ile ilgili görseller takip etmektedir (Uca ve diğ., 2016, s. 75).

Günümüz rekabet ortamında sadece ticari mal veya hizmetlerin değil, bir turistik destinasyon olarak bölgelerin, şehirlerin veya ülkelerin de artık yoğun bir rekabet içerisinde olduğu görülmektedir (Ünal ve Binbaşıoğlu, 2015, s. 2). Bu rekabette elektronik ticaret de, hedef kitlesi farklı pazarlarda yer alan destinasyonlar için büyük esneklik sunmaktadır (Palmer ve McCole, 2000, s. 199). Sosyal medya ise hem farklı kitlelere ulaşım kolaylığı, hem de düşük maliyeti sayesinde, limitli bütçelere sahip Ulusal Turizm Örgütleri için çok uygun bir pazarlama aracı olarak değerlendirilmektedir. Bundan sorumlu yöneticiler ise, temel bir online pazarlama stratejisini kullanmayı düşünebilir ve bunların işlevselliğini artıran bir sosyal medya platformu geliştirmeleri destinasyonlara fayda sağlayabilir (Bilgihan ve diğ., 2016, s. 293). Királová ve Pavlíčka (2015, s. 363), yaptıkları araştırma sonucunda sosyal medya kampanyasının başarı faktörlerini şu şekilde özetlemiştir:

1. Sosyal medyanın derinlemesine anlaşılması,
2. Planlama, üretim ve tanıtım için kaynak tahsisi,
3. Analiz temelli hedeflerin açıkça belirlenmesi,
4. Zamanlama,
5. Çevrimiçi ve çevrimdışı tutundurma ve güçlü halkla ilişkiler dahil olmak üzere sosyal medya kampanyalarının tanıtımı,
6. Yenilik (alternatif medya kanallarına odaklanma),
7. Yaratıcılık (örneğin, viral tanıtımlar, artırılmış gerçeklik, bilgisayar oyunu, rekabet, mobil uygulama),
8. Duygular üzerine odaklanmak,
9. Ses getirecek farklı bir yaklaşım sunmak,
10. Katılımcılara fayda sağlamak (örneğin, ödül vermek, tanıtım),
11. Ziyaretçinin karar verme sürecinin tüm aşamalarında (ziyaret öncesinde, sırasında ve sonrasında) destinasyon ile ilgili bilgi sağlanması,
12. Ziyaretçi ile iletişim kurma ve destek sağlama,
13. Destinasyonun temsilcilerinin belirlenmesi,
14. Kampanyanın tüm bileşenlerini sürekli izlemek ve değerlendirmek,
15. Gerektiğinde düzeltmelerin yapılması.

Çalışmaların çoğu yıllardır destinasyonların pazarlanması üzerinde yoğunlaşırken (Dosen ve diğ., 1998; Shankar, 2001; Konecnik, 2004; O'Leary ve Jim Deegan, 2005; Ekinci ve diğ., 2007; Kendall ve Gursoy, 2007; Morgan ve diğ., 2012; Dos Santos, 2013), artık son yıllarda bir kısmı da destinasyonların sosyal medya üzerinden tanıtımı ve pazarlanması (Stankov ve diğ., 2010; Chernysheva ve diğ., 2011; Hays ve diğ., 2013; Alizadeh ve Isa, 2015; Bayram ve diğ., 2016b; Mariani ve diğ., 2016; Bokuniewicz ve Shulman, 2017; Mariani ve diğ., 2017) konusunu işlemektedir. Bunlar içinde çok az sayıda çalışma, bir sosyal paylaşım ağı olarak Instagram'ı konu edinmiştir (Pihlainen, 2017; Smit, 2017; Uşaklı ve diğ., 2017).

Yöntem

Nitel bir araştırmanın gerçekleştirildiği bu çalışma, Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerin Ulusal Turizm Örgülerinin sosyal medyayı kullanım düzeylerini araştırmayı amaçlamaktadır. Özellikle deniz, kum, güneş gibi benzer kitlesele turizm faaliyetleri yürütmeleri sebebiyle bu ülkeler çalışma kapsamında tercih edilmiştir. Bu ülkeler ise sırasıyla Bosna Hersek, Cezayir, Fas, Fransa, Güney Kıbrıs, Hırvatistan, İspanya, İsrail, İtalya, Karadağ, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Libya, Lübnan, Malta, Mısır, Slovenya, Tunus, Türkiye ve Yunanistan'dır. Bu ülkelerin resmi turizm web sayfaları incelenmiş ve bu sitelerin içerisinde gösterilen resmi Instagram hesapları ele alınmıştır. Bunlar içerisinde Cezayir, Bosna Hersek, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Libya, Lübnan, Malta ve Tunus ülkelerinin resmi Instagram adresi bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmanın örneklemini 12 ülke oluşturmaktadır.

Çalışmada destinasyonların 1 Nisan – 30 Nisan 2017 tarihleri arasında Instagram adreslerinde yapmış oldukları bütün paylaşımlar analiz edilmiştir. Sayfaların sadece İngilizce paylaşımları analize dahil edilmiştir. Destinasyonların Instagram adreslerinin incelendiği bu çalışma, 1 Mayıs'tan 23 Haziran 2017 tarihine kadar yürütülmüştür. Şirketlerden resmi kurumlara kadar

milyonlarca kullanıcıya sahip olan Instagram, hizmetlerde ve kullanımda farklılık göstermektedir. Instagram, seyahat edenlerin fotoğraf ve video paylaştıkları en popüler sosyal paylaşım sitelerinden birisi olduğu için çalışmanın analizinde tercih edilmiştir.

Bulgular

Çalışma kapsamında değerlendirilen Akdeniz’de yer alan Ulusal Turizm Örgütleri’nin Instagram kullanım düzeyleri ile ilgili veriler Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3. Analiz Edilen Ulusal Turizm Örgütlerinin Instagram Verileri ve Kullanım Düzeyleri

Ülke	Instagram adresi	Kurumsal profil fotoğrafı	Resmi web sitesi ne link	Toplam paylaşım sayısı	Takipçi sayısı	Takip edilen sayısı	Beğeni sayısı	Yorum sayısı	Etiketleme sayısı	Paylaşım sayısı (Nisan 2017)	Hashtag sayısı	Günlük ortalama paylaşım sayısı	Paylaşım başına düşen ortalama beğeni sayısı	Paylaşım başına düşen ortalama yorum sayısı
Fas	visit_morocco_	+	+	160	2.860	492	1.226	15	7	13	36	0.4	94	1
Fransa	visitfrance_uk	+	+	820	6.600	583	2.063	18	2	9	41	0.3	229	2
Güney Kıbrıs	cypriusinyourheart	+	+	1.124	16.468	115	21.328	211	6	29	68	1.0	735	7
Hırvatistan	croatiainfullife	+	+	7.393	164.682	7.423	871.847	5.423	130	179	396	6.0	4.871	30
İspanya	spain	+	+	1.495	237.899	571	359.672	2.817	2	45	547	1.5	7.993	63
İsrail	visit_israel	+	+	756	25.349	153	27.811	334	6	31	153	1.0	897	11
İtalya	italiait	+	+	798	46.385	99	89.196	1.360	291	63	300	2.1	1.416	22
Karadağ	gomontenegro	+	+	1.206	15.696	965	27.364	176	19	30	202	1.0	912	6
Mısır	experienceegypt	+	-	1.155	47.473	218	47.314	336	25	27	28	0.9	1.752	12
Slovenya	feelslovenia	+	+	1.405	71.435	810	76.945	828	8	25	100	0.8	3.078	33
Türkiye	turkey_home	+	+	2.047	345.672	13	253.109	2.016	0	38	69	1.3	6.661	53
Yunanistan	visitgreecegr	+	+	1.748	215.965	225	146.792	1.078	0	23	37	0.8	6.382	47

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, Instagram adresi bulunan 12 Akdeniz ülkesinin hepsinin kurumsal profil fotoğrafı bulunmakta ve Mısır hariç hepsinin Instagram adreslerinde resmi web sitesine link verilmektedir. Ulusal Turizm Örgütlerinin Instagram sayfalarındaki toplam paylaşım sayısına bakıldığında en çok paylaşımın Hırvatistan tarafından yapıldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla Türkiye ve Yunanistan izlemektedir. Sadece bir aylık (Nisan 2017) Instagram paylaşım sayılarına bakıldığında ise Hırvatistan, 179 paylaşım ile açık ara önde yer almaktadır. Bunu da sırasıyla İtalya (63 paylaşım) ve İspanya (45 paylaşım) izlemektedir. En çok takipçi ise Türkiye, İspanya ve Yunanistan'da bulunmaktadır. Beğeni ve yorum sayısı dikkate alındığında en çok beğeni, paylaşım sayısı ile doğru orantılı olarak Hırvatistan (871.847 beğeni) alırken, bunu İspanya (359.672) ve Türkiye (253.109) izlemektedir. Yorum sayısına bakıldığında ise yine Hırvatistan paylaşımlarına en çok yorumu alan (5.423 yorum) ülke olarak ön plana çıkarken, bunu İspanya (2.817 yorum) ve Türkiye (2.016 yorum) izlemektedir. Özellikle beğeni ve yorum sayısı açısından Hırvatistan'ın farklı bir şekilde önde oluşu dikkat çekici bir husustur.

Sosyal medyada önemli bir etkileşim oluşturma unsuru ise kullanıcıları etiketlemedir. Instagram gibi sosyal paylaşım sitelerindeki popüler kişileri veya takipçileri etiketleyerek veya onların paylaşımlarını tekrar paylaşarak etkileşimin etkisi artırılabilir. Sosyal medya kullanıcılarını paylaşımlarda etiketleme açısından İtalya (291) ve Hırvatistan (130) önde yer alırken, bunları en yakın olarak Mısır (25) takip etmektedir. Türkiye ve Yunanistan ise Instagram adreslerindeki paylaşımlarında hiçbir etiketleme yapmamışlardır. Sosyal medya paylaşımlarındaki bir diğer etkileşim aracı ise, paylaşımlarda kullanılan "Hashtag#"lerdir. Bir Hash sembolü (#) ile gösterilen "Hashtag#", sosyal medyada bir paylaşımı veya herhangi bir konuda aramayı kolaylaştıran bir anahtar kelimedir ve ayrıca belirli konularda veya etkinliklerde tartışmaları organize etmesinin yanında, sosyal medya paylaşımlarında "Hashtag#" kullanmak, paylaşımların takipçi sayısından daha fazla geniş bir kitleye ulaşmasını kolaylaştırmaktadır (Small, 2011, s. 873). Çalışmada destinasyonların "Hashtag#" kullanımına bakıldığında, en çok kullanımın İspanya (547), Hırvatistan (396) ve İtalya (300) tarafından yapıldığı görülmektedir.

Paylaşımların etkinliğinin yorumlanması açısından önemli hususların başında günlük ortalama paylaşım sayısı, paylaşım başına düşen ortalama beğeni sayısı ve paylaşım başına düşen ortalama yorum sayısı gelmektedir. Bu veriler, ortalamaları dikkate aldığı için paylaşımın etkinliği açısından daha kolay yorumlanabilir sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Çalışmada, günlük ortalama paylaşım sayısı açısından Hırvatistan ortalama 6 paylaşım ile en yakın ülke olan İtalya'nın (2.1) yaklaşık 3 katı paylaşımında bulunmuştur. Bunu da sırasıyla İspanya (1.5) ve Türkiye (1.3) izlemektedir. Günlük ortalama paylaşım sayısı en az olan ülkeler ise Fas (0.4) ve Fransa (0.3) olmuştur. Paylaşım başına düşen ortalama beğeni sayısında ise İspanya (7.993 beğeni) ön plana çıkarken, daha sonra sırasıyla Türkiye (6.661 beğeni) ve Yunanistan (6.382 beğeni) gelmektedir. Ortalama beğeni sayısı en az olan ülkeler ise Fransa (229 beğeni) ve Fas (94 beğeni) olmuştur. Son olarak, paylaşım başına düşen ortalama yorum sayısında ise yine İspanya (63 yorum), Türkiye (53 yorum) ve Yunanistan (47 yorum) ilk sırada yer almaktadır. Ortalama yorum sayısı en az olan ülkelerin başında da yine Fransa (2 yorum) ve Fas (1 yorum) gelmektedir. Fransa'nın paylaşım ve etkileşim sayılarının düşük olmasının en önemli nedenlerinden birisi de ülkenin farklı dillerde birçok Instagram hesabının olması ve bunları birlikte yönetmenin zorluğu gösterilebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Aslında, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi ile başlayan gezilip görülen yerlerin yazılması alışkanlığı, günümüzde sosyal medya paylaşımları şeklinde güncellenerek devam etmektedir. Bu araştırmanın temel amacı da, destinasyonların bir sosyal paylaşım sitesi olarak Instagram'ı kullanımının mevcut durumunu incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, Akdeniz'e kıyısı olan

ülkelerin Ulusal Turizm Örgütleri tarafından Instagram kullanımının kapsamı çeşitli boyutlarıyla araştırılmıştır.

Elde edilen veriler doğrultusunda; toplam paylaşım sayısı, bir aylık (Nisan 2017) paylaşım sayısı, takip edilen sayısı, beğeni sayısı, yorum sayısı ve günlük ortalama paylaşım sayısı açısından Hırvatistan'ın; takipçi sayısı bakımından Türkiye'nin; etiketleme sayısı açısından İtalya'nın, Hashtag# sayısı, paylaşım başına düşen ortalama beğeni ve yorum sayısı bakımından İspanya'nın ön planda olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sosyal medyada paylaşım sayısı ve yoğunluğu kadar paylaşımın içeriği de önemlidir. Ulusal Turizm Örgütlerinin sosyal paylaşım sitelerinde ne paylaştıkları ve içeriğin hedef kitlenin dikkatini çekip çekmediği de çok önemlidir. Bunun ölçülmesi noktasında da devreye etkileşim girmektedir. Bu etkileşim ise kullanıcıların beğenileri ve yorumlarıyla değerlendirilmektedir. Bu noktada çalışmada ön plan çıkan en önemli hususlardan biri, paylaşım sayısı ile paylaşım başına düşen ortalama beğeni ve yorum sayısının aynı ülkeler açısından geçerli olmamasıdır. Yani toplam paylaşım sayısına bakıldığında en çok paylaşımın Hırvatistan tarafından yapıldığı görülürken, paylaşım başına düşen ortalama beğeni sayısı açısından İspanya, Türkiye ve Yunanistan'ın, paylaşım başına düşen ortalama yorum sayısı açısından ise İspanya, Türkiye, Yunanistan ve Slovenya'nın arkasında kalmıştır. Bu durum, Hırvatistan'ın Instagram adresinde sosyal medya kullanıcılarının ilgisini çekecek paylaşımlar yapmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Etkileşim açısından bakıldığında takipçi sayısı kadar takip edilen kişi sayısı da önemlidir. Bu, bir yandan takipçilere verilen değeri gösterirken, diğer yandan da müşteri sadakati sağlayarak bu kişilerin sürekli ülkelerin sosyal medya sayfalarının takip edilmesine vesile olacaktır. Bu noktada en çok takip edilen kişi sayısına sahip ülke Hırvatistan (7.423 kişi) olarak karşımıza çıkarken, en az takip edilen kişi sayısına sahip ülke ise Türkiye (13 kişi) olmuştur.

Chernysheva ve diğ. (2011, s. 5) tarafından Akdeniz ülkelerindeki turizm destinasyonlarının Facebook kullanımının ölçüldüğü çalışmada en etkin ülkeler Yunanistan, Güney Kıbrıs, İspanya, Portekiz ve Malta olarak belirtilmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinin Twitter adreslerinin incelendiği bir diğer çalışmada, atılan tweet sayısına göre Twitter'ı en aktif kullanan ülkeler sırasıyla İngiltere, Hollanda, Norveç, Portekiz ve Macaristan olarak sıralanmaktadır (Yaylı ve diğ., 2011, s. 7). Türkiye'nin resmi Facebook hesabı olan "Home Turkey" sayfasının incelendiği bir başka çalışmada, paylaşılan fotoğrafların en çok Sultanahmet Camii, Ayasofya gibi ikonik deneyimler ile ilgili olduğu belirmiştir (Çelik ve diğ., 2017, s. 1070). Ayrıca fotoğrafların içerik bakımından incelendiği diğer altı tema ise yiyecek-içecek, mavi yolculuk, doğal çekicilikler, gizli cennetler, mavi bayrak, UNESCO, Anadolu mirası ve macera turizmi olarak sıralanmaktadır. Uşaklı ve diğ. (2017, s. 145) tarafından resmi destinasyon yönetim örgütlerinin Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube sitelerinin kullanımının araştırıldığı çalışmada ise, tüm Avrupa ülkeleri arasında Türkiye, Finlandiya, İrlanda, Hollanda ve İspanya'nın diğer ülkelere nazaran daha yüksek etkileşime sahip olduğu görülmüştür. Dört sosyal medya platformunda yer alan ortalama yorum sayısına bakıldığında ise Türkiye'nin, tüm Avrupa destinasyonları arasında en yüksek etkileşim seviyesine sahip olduğu bulunmuştur.

Özellikle bilgiye erişimin çok kolay olduğu ve bilginin çok hızlı değiştiği bir dönemde, destinasyonların pazarlama faaliyetlerinde sosyal medyayı kullanmaları faydalarına olabilir. Sadece Instagram değil, diğer sosyal paylaşım sitelerinin etkin kullanımı da destinasyonlara rekabette avantaj sağlayabilir. Destinasyonların sosyal medya hesaplarında yaptıkları paylaşım sayısı kadar paylaşımın dikkat çekici özelliği sahip olması önemlidir. Etkileşimi artırmak için Ulusal Turizm Örgütleri tarafından yönetilen sosyal medya hesaplarının;

- Takipçilerini takip etmesi (özellikle sosyal medyadaki seyahat yazarlarının ve/veya tanınmış sosyal medya ünlülerinin),

- Paylaşım sayısı (nicelik açısından olduğu kadar, paylaşımların görüntü kalitesi ve çekiciliği de önemlidir),
- Takipçilerin destinasyonla ilgili farklı ve etkili paylaşımlarının turizm örgütleri tarafından sosyal medya sayfalarında tekrar paylaşılması,
- Özellikle Instagram adreslerinde paylaşımı, araştırılmayı ve hakkında konuşulmasını kolaylaştıran “Hashtag#” kullanımının artırılması,
- Özellikle çok paylaşım yapan aktif takipçilerin, sosyal medyadaki seyahat yazarlarının ve/veya tanınmış sosyal medya ünlülerinin paylaşımlarda etiketlenmesi,
- Ve son olarak, Ulusal Turizm Örgütleri tarafından Instagram hesapları üzerinden resmi web sitelerine ve diğer sosyal paylaşım sitelerine link verilmesi destinasyonlara sosyal medya yönetimi açısından önemli bir avantaj sağlayabilir.

Bu araştırma, Akdeniz’e kıyısı olan ülkelerle, onların Instagram adresleriyle ve bir aylık (Nisan 2017) bir dönem ile sınırlıdır. Sonraki çalışmalar için daha farklı destinasyonlar örneklem olarak seçilebilir. Ayrıca farklı sosyal paylaşım siteleri de gelecek araştırmaların konusu olabilir. Seçilecek bu sosyal paylaşım siteleri ile ilgili olarak da içerik analizi daha uzun dönemler için yapılabilir.

Kaynakça

- Akar, E. (2010). Sanal toplulukların bir türü olarak sosyal ağ siteleri – bir pazarlama iletişimi kanalı olarak işleyişi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 107-122.
- Alizadeh, A. Isa, R.M. (2015). The use of social media in destination marketing: An exploratory study. *TOURISM*, 63(2), 175-192.
- Bayram, A.T. (2012). Pazarlama veri tabanının güncel bir unsuru olan sosyal medyanın otel pazarlamasındaki yeri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bayram, M. Bayram, Ü. Arıcı, S. (2016a). Otel işletmeleri Instagram paylaşımlarının sosyal medya pazarlaması kapsamında içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 427-442.
- Bayram, M. Görkem, O. Bayram, Ü. (2016b). Sosyal medya ve destinasyon pazarlaması kapsamında Facebook üzerinde paylaşılan içerikler ve bunların tüketici etkileşimine etkisi. Ö. Bardakoğlu, V. Tecim (Editörler). *Bölgesel Turizm içinde* (s. 43-56). İzmir: DEUZEM.
- Bilgihan, A. Barreda, A. Okumus, F. Nusair, K. (2016). Consumer perception of knowledge sharing in travel-related Online Social Networks. *Tourism Management*, 52, 287-296.
- Binbaşıoğlu, H. Deste, M. Ünal, A. (2015). Kurumsal iletişim aracı olarak sosyal medya: Türkiye’deki konaklama işletmelerinin sosyal medya çalışmaları üzerine bir araştırma. *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-III Bildiri Kitabı*, 84-101.
- Bokuniewicz, J.F. Shulman, J. (2017). Influencer identification in Twitter networks of destination marketing organizations, *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 8(2), 205-219.
- Bornhorst, T. Ritchie, J.R.B. Sheehan, L. (2010). Determinants of tourism success for DMOs & destinations: An empirical examination of stakeholders’ perspectives. *Tourism Management*, 31, 572-589.
- Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, 21, s. 97-116.

- Chernysheva, E. Skourtis, G. Assiouras, I. Koniordos, M. (2011). Social media and destination branding: How mediterranean tourism destinations use Facebook, *Academy of Marketing Conference*, Liverpool, UK, 5-7 Temmuz 2011.
- Çelik, P. Yüzbaşıoğlu, N. Topsakal, Y. (2017). Destinasyon tanıtımı ve pazarlamasında sosyal medya: Home Turkey örneği. *Journal of Human Sciences*, 14(2), 1070-1081.
- Dos Santos, M. E. R. (2013). Destination branding: A new perspective for brand Cape Verde. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation*, 4(2), 71-100.
- Dosen, D.O. Vranesevic, T. Prebezac, D. (1998). The importance of branding in the development of marketing strategy of Croatia as tourist destination. *Acta Turistica*, 10(2), 93-182.
- Ekinci, Y. Sirakaya-Turk E. Baloglu, S. (2007). Host image and destination personality. *Tourism Analysis*, 12(5/6), 433-446.
- Ersun, N. Kahraman, A. (2011). Turizmde destinasyon seçimini etkileyen temel unsurlar ve pazarlama stratejileri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2), 229-248.
- Eröz, S.S. Doğdubay, M. (2012). Turistik ürün tercihinde sosyal medyanın rolü ve etik ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 133-157.
- Eşitti, Ş. Işık, M. (2015). Sosyal medyanın yabancı turistlerin Türkiye'yi tatil destinasyonu olarak tercih etmelerine etkisi. *Karadeniz*, 27, 11-30.
- Haugland, S.A. Ness, H. Grønseth, B-O. Aarstad, J. (2011). Development of tourism destinations - An Integrated Multilevel Perspective. *Annals of Tourism Research*, 38(1), 268-290.
- Hays, S. Page, S.J. Buhalis, D. (2013). Social media as a destination marketing tool: Its use by national tourism organisations, *Current Issues in Tourism*, 16(3), 211-239.
- İçöz, O. (2013). Turistik ürün pazarlamasında marka imajının rolü ve bölgesel marka imajı yaratma. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kendall, K.W. Gursoy, D. (2007). A managerial approach to positioning and branding: eponymous or efficient? *Tourism Analysis*, 12(5/6), 473-484.
- Királová, A. Pavlíčka, A. (2015). Development of social media strategies in tourism destination. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 175, 358-366.
- Konecnik, M. (2004). Evaluating Slovenia's image as a tourism destination: A self analysis, process towards building a destination brand. *Journal of Brand Management*, 11(4), 307-316.
- Lin, Y-S. Huang, J-Y. (2006). Internet blogs as a tourism marketing medium: A case study. *Journal of Business Research*, 59, 1201-1205.
- Mariani, M.M. Di Felice, M. Mura, M. (2016). Facebook as a destination marketing tool: Evidence from Italian regional Destination Management Organizations. *Tourism Management*, 54, 321-343.
- Mariani, M.M. Mura, M. Di Felice, M. (2017). The determinants of Facebook social engagement for national tourism organizations' Facebook pages: A quantitative approach. *Journal of Destination Marketing & Management*, basım aşamasında.
- Molinillo, S. Liebana-Cabanillas, F. Anaya-Sanchez, R. Buhalis, D. (2018). DMO online platforms: Image and intention to visit. *Tourism Management*, 65, 116-130.
- Morgan, N. Hastings, E. Pritchard, A. (2012). Developing a new DMO marketing evaluation framework: The case of Visit Wales. *Journal of Vacation Marketing*, 18(1), 73-89.

- Murphy, P. Pritchard, M.P. Smith, B. (2000). The destination product and its impact on traveler perceptions. *Tourism Management*, 21(1), 43-52.
- O'Leary, S. Deegan, J. (2005). Ireland's image as a tourism destination in France: Attribute importance and performance. *Journal of Travel Research*, 43(3), 247-260.
- Palmer, A. McCole, P. (2000). The role of electronic commerce in creating virtual tourism destination marketing organisations. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 12(3), 198-204.
- Palmer, A. Bejou, D. (1995). Tourism destination marketing alliances. *Annals of Tourism Research*, 22(3), 616-629.
- Pihlainen, N. (2017). Content co-creation practices and expressions of authenticity on Destination Marketing Organisation's Instagram account. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İsveç: Lund University, Department of Service Management and Service Studies.
- Pike, S. Page, S.J. (2014). Destination Marketing Organizations and destination marketing: A narrative analysis of the literature. *Tourism Management*, 41, 202-227.
- Shanka, T. (2001). Tourist destination slogans as unique selling propositions: The case of African tourism. *Tourism Analysis*, 6(1), 53-60.
- Small, T.A. (2011). What the hashtag?. *Information, Communication & Society*, 14(6), 872-895.
- Smit, N. (2017). #LoveGreatBritain A case study of VisitBritain's narrative construction on Instagram. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hollanda: Radboud University.
- Stankov, U. Lazić, L. Dragičević, V. (2010). The extent of use of basic Facebook user-generated content by the national tourism organizations in Europe. *European Journal of Tourism Research*, 3(2), 105-113.
- Tinsley, R. Lynch, P. (2001). Small tourism business networks and destination development. *Hospitality Management*, 20, 367-378.
- Uca, S. Albayrak, A. Gündük, T. (2016). Edirne iline özgü gastronomi kültürünün pazarlanmasında sosyal medyanın rolü - "Instagram'da Edirne İline Yönelik Etiketlemeler Üzerine Bir İçerik Analizi". *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 6(2), 71-80.
- Uşaklı, A. Koç, B. Sönmez, S. (2017). How 'social' are destinations? Examining European DMO social media usage. *Journal of Destination Marketing & Management*, 6, 136-149.
- Ünal, A. Binbaşıoğlu, H. (2015). Bir şehrin pazarlanması ve marka şehir olmasına yerel sağlık kuruluşlarının katkısı: İnönü Üniversitesi Karaciğer Nakli Enstitüsü örneği. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 1(2), 1-10.
- Volo, S. (2010). Bloggers' reported tourist experiences: Their utility as a tourism data source and their effect on prospective tourists. *Journal of Vacation Marketing*, 16(4), 297-311.
- Wearesocial (2017). Digital in 2017 - Global Overview, <https://wearesocial.com/special-reports/digital-in-2017-global-overview>, Erişim Tarihi: 8 Kasım 2017.
- WTO (2004). World Tourism Organization Survey of Destination Management Organisations Report, <http://www.ebusinessforum.gr/engine/index.php?op=modload&modname=Downloads&action=downloadviewfile&ctn=1615&language=el>, Erişim Tarihi: 18 Kasım 2017.
- Yanar, K. Yılmaz, K.G. (2017). Sosyal medyanın satın alma öncesi ve sonrası tüketici davranışına etkisi üzerine bir araştırma. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 24-40.

- Yaylı, A. Bayram, M. (2010). Otel işletmelerine ilişkin sosyal ağlardaki kullanıcı yorumlarının değerlendirilmesi. *11. Ulusal Turizm Kongresi Bildiri Kitabı*, 517-527.
- Yaylı, A. Bayram, M. Bayram, Ü. (2011). How social media works in destination marketing? A content analysis on Twitter. *10th International Marketing Trends Congress*. Paris, France: 20-22 Ocak 2011.
- Yaylı, A. Şahbaz, P.R. Bayram, M. (2009). Web 2.0 tabanlı ortak bölgesel destinasyon pazarlaması yaklaşımı: Doğu Karadeniz üzerine bir model denemesi. *14. Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiri Kitapçığı*, 463-477.
- Yavuz, M.C. Karabağ, S.F. (2009). Ulusal turizm tanıtımı ve pazarlama yönetimi örgütlenmesi: Türkiye için bir model önerisi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 36, 113-130.
- Yazgan, Ş. Sevinç, F. (2015). Sosyal medya kullanımının turistik destinasyon seçimine etkisi. *I. Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends, and Indicators (EITOC-2015) Bildiriler Kitabı*, 26-39.

İş-Aile Çatışmasının İşgören Performansı Üzerine Etkisi: Bilgi Teknolojileri Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama¹

Effect Of Work-Family Conflict On Employee Performance: An Application On Information Technology Employees

Betül ERSÖZ Gazi Üniversitesi Rektörlüğü-EBYS Koordinatörlüğü, Ankara.

betulersoz@gazi.edu.tr

Özet

İş ve aile kavramı bireylerin yaşamlarında vazgeçemedikleri önemli iki faktördür. Aynı şekilde, işgören performansı da kurumlar için önemli bir unsurdur. Gelişen ve değişen çalışma yaşamı ve koşulları, iş ve aile kavramlarını birbiriyle çatışmasını meydana çıkarmıştır. Öyle ki, bu çatışma işgörenlerin çalışma hayatlarını ve performanslarını olumsuz etkilemiştir. Bu çalışma kapsamında, iş-aile çatışmasının işgören performansının üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Araştırma alanı, Ankara ilinde ikamet eden kamu ve özel sektör çalışanlarından oluşmaktadır. Araştırmada, İşgörenlerin İş-aile çatışması algıları ve performanslarına yönelik olarak hazırlanan yazılı anket ile veriler örneklem grubunda yüz yüze uygulanmıştır. Analizler sonucunda, İş-aile çatışması arttıkça, işgören performansının düştüğü tespit edilmiştir. Ayrıca, işgörenlerin eğitim seviyeleri ve çalıştıkları kurum gibi demografik özellikleri iş-aile çatışmasını artırarak, işgörenlerin performanslarını etkilediği belirlenmiştir. Araştırmada yaş, cinsiyet, medeni durum ve sektör gibi demografik özellikler incelendiğinde, işgörenlerin performansları üzerinde farklılaşma gözlenmemektedir.

Anahtar Kelimeler : iş-aile çatışması, işgören performansı

Abstract

The concept of work and family is two important factors that individuals cannot give up in their lives. Likewise, business performance is also an important element for organizations. Emerging and changing working life and conditions have caused work and family conflict with each other. Such that, this conflict has adversely affected the working lives and performances of employees. As part of this study, effects of work-family conflict on employees' performance are investigated. The fields of this research are consisted of public and private sector employees who are resident in Ankara. In the research, sample group is gathered written survey and data prepared for work-family conflict perception of employees and performance with face-to-face application. As a result of analyses, it is found that as work-family conflict increases, employees' performance decreases. Furthermore, according to study, employees' demographic characteristics like level of education and working institutions affect employees' performance by increasing work-family conflicts. When the demographic characteristics such as age, gender, marital status and sector are examined in the survey, any change is observed on the performances of the employees.

Keywords: work-family conflict, employees' performance.

¹ Bu makale Betül Ersöz'ün yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Sanayi devrimi ile birlikte iş bölümü ve uzmanlaşma ağırlıklı olarak gerçekleşmiş; iş yaşamı ve aile yaşamı özellikle yetişkin bireylerin odağı haline gelmiştir. Evde üretilen ürünler fabrikalarda yığın halde üretilmeye başlanmıştır. Böylece fabrikalarda işçi grupları oluşmuş; iş ve aile yaşamı hem gerektirdiği sorumluluklar hem de mekân olarak birbirinden ayrılmıştır. Böylece insanlar yaşamları boyunca çoğu zaman hem birey, hem eş, hem anne-baba rolünü bir arada üstlenmeye; eş zamanlı gerçekleştirmek zorunda oldukları rollerin sayısını artırmaya başlamıştır (Harris, 2004: 819).

Öte yandan, değişen sosyo-ekonomik ve kültürel değerler aile kavramını etkilemiştir. İş ortamlarında artan rekabetin, iş ortamındaki koşulların zorlaşması ve bunun bireylere olumsuz yansımaları aile ve iş yaşantısında üstlenilen roller arası çatışmayı da artırmıştır. Önceleri iş ve aile yaşamına ilişkin aktiviteler kolaylıkla birlikte yürütülürken, endüstrileşme sürecinde iş ve aile yaşamına ilişkin aktiviteler birbirlerinden ayrılmaya başlamıştır (Kapız ve Özen, 2002:139). Çünkü bireyler ailelerine önem verirken işlerini aksatan ve işlerine önem verirken aileleri ile ilişkilerini zarar verme durumundadırlar. Bireylerin yaşamlarında karşılaştığı başka sorunlar ortaya çıkabildiği için bu dengeyi sağlamak başarılması kolay bir durum değildir. Özellikle günümüzde işgörenler, işyerinde yetiştiremediği ekstra işlerini çoğu zaman evde yapabilmektedir. Gelişen teknoloji ile birlikte artan rekabet ortamı, işgörenlerin daha fazla çalışmalarına ve dolayısıyla işlerine bağlılığını artırmıştır. Diğer yandan mesai saatlerine, fazla mesai ve hafta sonu çalışmaları da eklenince vakitlerinin büyük bölümün iş ortamlarında geçirmeleri sebebiyle ailelerini ihmal etmektedirler. Fazla çalışma ve iş yoğunluğu işgörenlerin aile hayatlarını olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple, hem işgörenlerin hem de ailesinin mutsuzluğuna neden olmaktadır.

Örgütsel açıdan, işgörenlerin performansı iş başarısında önemli bir unsurdur. İşgörenler için performanslarının artması büyük bir öneme sahiptir. Ancak, İşgörenlerin yaşadığı bazı ailevi problemler ve aileye gösterilen özel zamanlar nedeniyle iş ortamlarında problemlere ve performansında düşüklüğü sebep olmaktadır. Ayrıca, bazı işgörenlerin umursamazlığı ve bu tutumun beraberinde rol çatışmasına sebebiyet verdiğinin farkında değildir. Aileye ayrılan fazla vakit, işin ihmaline sebep olmaktadır. Bazı işgörenler bu rol çatışmasının farkında değildir. İşgörenler, roller arası herhangi bir problem yaşamıyorsa çatışma içerisinde değildir. Ancak, bu tutumun olumsuz ve rahatsız edici yönleri ile karşılaştığında rol çatışmasına neden olur. İşe verilen önemin aileyi ihmal etmesi, aileye verilen önemin ise işi ihmal etmesi durumunda ortaya çıkan problemler işgörenlerin performansı üzerine etkisini ortaya çıkarmaktadır.

İş-Aile çatışması ve işgören performansı arasındaki ilişki gerek iş dünyasında gerekse aile ilişkilerinin doğru bir iletişim halinde olması sebebiyle önemli sonuçlar doğurmaktadır. Rol çatışmasına bağlı olarak ortaya çıkan iş-aile çatışması, aile içinde yaşanan gerilime sebep olmaktadır. İş ve Aile rolleri işgörenlerin performansı üzerinde anlamlı etkilere sahiptir. Bu sebeple, İş-Aile çatışmasının işgörenlerin performansı üzerindeki olumlu-olumsuz etkileri araştırmanın problemi oluşturmaktadır.

İşgörenlerin iş yaşamındaki zorluklar, iş ilişkileri, aile ilişkileri, çevre koşulları ve teknolojik gelişmeler hem davranışlarını oluşturan faktörler üzerine hem de performansları üzerinde olumlu-olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu çalışmada, bu faktörlerden birisi olan İş-Aile çatışmasının, Bilgi Teknolojileri işgörenlerinin ve diğer sektörlerdeki işgörenlerin performansı üzerine etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede de araştırma, özel ve kamuda çalışmakta olan Bilgi Teknolojileri ve diğer sektör işgörenlerin üzerinde gerçekleşmiştir.

Araştırma kapsamında kontrol değişkenleri olarak belirlenen cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, kurum ve sektör gibi demografik özelliklerinin belirtilen değişkenlerin performans üzerindeki etkilerinin ölçülmesi de çalışmanın alt amaçları kapsamında olacaktır.

Kavramsal Çerçeve

İş-Aile Çatışması

İş hayatında işgörenlerin yerine getirdikleri işler ve eylemler ile iş dışı hayatları arasında bir ilişki olduğu bilinmektedir. Bireyler vakitlerinin çoğunluğunu işlerinde ya da evlerinde geçirmektedir. Bireylerin yaşama yönelik beklentileri de bu alanlarda olmalıdır. Yaşamımızı sürdürürken bize eşlik eden ve önemli parçalarımız olan iş ve aile kavramı vazgeçemediğimiz iki önemli unsurdur. Çünkü İş ve aile ile ilgili roller bireyin hayatı boyunca üstlendiği en belirgin rollerdir. İnsanların sahip oldukları enerji ve zamanları kısıtlı olduğu için genellikle bu roller bir arada etkin olmaktadır. Bu sebeple iş ve aile rollerinin ayarlanarak, taleplerin yerine getirilmesi sağlanmalıdır. Bu iki kavramın rol beklentileri her zaman uyumlu olmamakla beraber, çatışmanın oluşmasına da yol açabilmektedir (Netenmeyer ve diğ., 1996:400). Çoğunlukla bu roller arasında denge kuramayanlar arasında iş-aile ve aile-iş çatışması meydana gelmektedir. Bireyin iş ve aile rol gereklerinin dengelenmemesi durumunda iş-aile çatışması ya da aile-iş çatışması yaşanmaktadır. (Greenhaus ve Beutell, 1985:77). Bu kapsamda algılanan talepler bireyin zamanını ve enerjisini sınırlamakta ve böylece çatışma ortaya çıkmaktadır.

Genellikle İş ve aile rollerinin birbiri ile çatışması olarak nitelendirilen iş-aile yaşam çatışması kavramıyla ilgili yapılmış olunan tanımların ortak özellikleri, bireylerin üzerine aldıkları bazı rolleri gereği gibi yerine getiremediğini düşünüyor olmasıdır. Bu sebeple, çoğunlukla rol çatışması olarak bilinen iş ve aile yaşamı etkileşimi konusundaki 1930'lu yıllara kadar uzanan çalışmalar (Frone, 2002 :143), son 20-30 yıl içinde büyük bir ivme kazanmıştır.

İş ve aile rolleri arasında çıkan çatışma İş-aile çatışması ile Aile-iş çatışması olarak iki yönlüdür (Gutek ve diğ., 1991: 8). Araştırmalar, İş-aile ve aile-iş çatışması kavramının birbirinden farklı ifadeler olduğunu göstermektedir. İş-aile çatışması, kendi içerisinde iki farklı durumu içeren genel bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, aileye ayrılan kaynakların bireyin iş unsurları tarafından engellenmesi (işin aileyle çatışması-İAÇ) ya da bireyin işine ayırdığı kaynakların aile unsurlarınca engellenmesidir (ailenin işle çatışması-AİÇ) (Taslak, 2007:67-75). İş-aile çatışması, işletmeler için son yıllarda dikkat çekici bir konu olmuştur. Bunun sebebi olarak, iş-aile ve aile-iş çatışmalarının işgörenlerin iş performanslarını negatif yönde etkilemesi gösterilmektedir (Özdevecioğlu ve Doruk, 2009: 69-99). Dolayısıyla iş-aile yaşamını etkileyen iş-aile yaşam çatışması ve aile-iş yaşam çatışması kavramları hakkında literatürde son yıllarda çeşitli tanımlamalar ve yaklaşımlar yapılmıştır.

İş-aile çatışması ile ilgili tanımlamalara ve yaklaşımlara bakacak olursa: J.H. Greenhaus, K. M. Collins, (2003:510-531) ve J. D. Shaw 'a göre Aile ve iş yaşamından kaynaklanan rollerin bazı yönleri ile birbiriyle uyumsuzluk içerisinde olması durumudur. Bir başka tanım olarak S. Parasuraman ve C.A. Simmers (2001:551)'a göre ise "iş-aile yaşam çatışması bireylerin iş ve aile rollerinin aynı zamanda gelmesiyle yaşanan uyumsuzluk olarak tanımlanabilmektedir.

İş ve aileyle ilgili roller işgörenlerin üstlendikleri en önemli rollerdir. İş ve aile yaşamında üstlenilen rollerin gerektirdiği sorumluluklar nerdeyse bireyin tüm yaşamını kontrol eder. Ancak bu sorumlulukların aynı zamanda yerine getirilmesi gerektiği zaman birey hayatının belki de en önemli çelişkisini iş rolü ve aile rolü arasında yaşamaktadır. Genel olarak çatışma birden fazla ve karşıt olan motivelerin aynı anda faaliyette bulunmasından doğan durum olarak tanımlanabilir (Güney, 2004:45). İş ve aile konusunda yapılan araştırmalar iş ve aile rollerinin bireysel zaman ve enerji yönünden birbirleriyle rekabet eder durumda olduğunu göstermiştir (Parasuraman ve

Simmers, 2001:551-568). Golden ve Jorgensen'e göre (2002) "İnsanların günlük hayatlarında sorumluluklarını yerine getirebilmek için kullanabilecekleri zaman ve enerji sınırlıdır" (Mustafayeva,2014: 127-145). Özellikle "aile içinde önemli roller yüklenen kadınların, çalışma hayatına katılmaları ile aile içi roller erkeklerle kadınlar arasında paylaşılmakta ve çok sık çatışma konusu hâline gelmektedir" (Özdevecioğlu ve Doruk, 2009: 69-99). Netenmeyer, Boles, ve McMurrian' a (1996) göre iş ve aile çatışması işe ilişkin aktivitelerin aile hayatına karışmasıdır.

Diğer yandan uzun çalışma saatleri, denetim eksikliği, iş ile ilgili baskı unsurlarının ve özelliklerin sebep olduğu iş rollerinden kaynaklanan çatışmalar; yaşam tatmini ve aile tatmini düşmesine, alkol kullanımı, depresyon ve fiziksel sağlık gibi çıktılara neden olabilmektedir (Koç ve Kızanlıkl, 2017:118).

Aile-İş Çatışması

Aile-İş çatışması kavramı ile ilgili tanımlamalara ve yaklaşımlara bakıldığında ise: Wayne ve arkadaşlarına göre (2004) "birinin aile rolünden onun iş rolüne negatif karışma ya da bozucu etki yapması durumu olarak açıklamaktadırlar. Aile-iş çatışmasında, bireyin ailesel talepleri iş sorumlulukları ile çatışabilmektedir. Örneğin, çocukların bakımı ya da hastalıkları işe yeterince bağlanmayı engelleyebilir ki bu durumda aile-iş çatışması yaşanmaktadır" (Yüksel, 2005:2). İşgörenlerin aile rolü görevlerinin iş performansını etkilemesi ile meydana gelen negatif durum sebebiyle, aile-iş çatışmasında ailenin rolünün iş üzerindeki etkileri önemlidir. İşgörenlerin çocuğunun hastalanması, ev taşınması gibi sebeplerle işe gidememesi durumunda muhtemel olarak aile-iş çatışması yaşayacaktır. Aile-iş çatışması kavramı, işgörenin ailesi ile yaptığı aktivitelerinin iş görevleri ile karıştırılması durumunda meydana gelmektedir (Koroğlu, 2011:245-266). Diğer bir ifade ile, aile sorumluluklarının iş görevlerinden daha önemli olması durumunda meydana gelmektedir. Çoğunlukla aile-iş çatışmasında ailenin işgörenin işini engellemesi nedeniyle meydana gelen çatışma veya aileden kaynaklanan işe dönük olan çatışma biçimidir. Yani aile-iş çatışmasını meydana getiren asıl sebep ailenin özellikleridir. Bu durumda işgörenin çocukların sayısı, çocuklarının yaşları, okul öncesi dönem çocukların olaması, problemlili çocuklar, bekar ve ya evli olması, bakımı üstlenilen yaşlıların varlığı, ailenin genel yapısı gibi unsurlar aile-iş çatışmasına sebep olmaktadır. Luk ve Shaffer'ın yaptığı araştırmalarda ailevi talepler, aileye olan bağlılık ve aile ile ilgili rollerin beklentileriyle aile-iş çatışması arasında olumlu, eşin ve yöneticinin desteği ile aile-iş çatışması arasında olumsuz olarak bir ilişki olduğu saptanmıştır (Özdevecioğlu ve Doruk, 2009:69-99). Bu durumda, işgörenlerin ailesi ile ilgili üstlendiği rollerin talepleri yükseldikçe hissedilen aile-iş yaşam çatışması seviyesi artarken, örgütsel desteği sahip olan işgörenlerde bu çatışma seviyesi azalmaktadır.

İşgören Performansı

Performans, belirli bir zaman diliminde faaliyet gösterilen amaca hizmet etme derecesi olarak tanımlanmaktadır (Akal, 1992:1). Diğer bir ifadeyle performans, plânlanmış her hangi bir etkinliğin amaca ulaşma derecesi olarak söylenebilmektedir. Performans sözcüğü kurum açısından belirlenmiş bir zaman diliminde üretilen mal ya da hizmeti miktarı olarak tanımlanabilmektedir. İşgören açısından performans, hedefe ulaşmada gösterilen bireysel verimlilik ve etkinlik düzeyi olarak söylenebilmektedir (Gavcar ve Engin, 2006:31-45).

İşgören performansı, örgütlerin başarısı, etkililiği ve verimliliği açısından önemlidir (Tutar ve Altınöz, 2010: 196-218). Campell vd., performans kavramını sadece faaliyetlerin sonucu değil de aksine faaliyetin ta kendisi olduğunu belirtmektedir. Borman ve Motowidlo (1993), işgören performansı ile ilgili olarak görev (rol içi) performansı ve bağlamsal (rol dışı) performans olmak üzere iki çeşit işgören performansı boyutu tanımlamışlardır. Görev performansı, geleneksel olarak bir İşgörenlerin rol tanımında belirtilen görev ve sorumluluklarını yerine getirebilme yeterliliği olarak tanımlanmaktadır (Griffin, M.A. vd. 2007:327-347).

Campell işgören performansını, işgörenlerin örgütsel amaçlara olan katkı düzeyine göre ölçülebilen ve örgütün amaçları doğrultusunda davranışlar olarak nitelendirmektedir (Suliman, 2001: 1049). Ayrıca, performans, işgörenin görevinde ne yapması gerektiğine ilişkin beklentilerle, gerçekte ne yaptığı arasındaki ilişkinin bir fonkiyondur (Başaran 2000).

Organizasyonlar, küreselleşmeye devam eden dünyada rekabet ortamında kendi varlıklarını devam ettirmeleri amacıyla performans kavramına her geçen gün daha fazla değer verme eğilimindedirler (Turunç, 2010: 253).

Yöntem

Veri Toplama Yöntemi ve Ölçme Araçları

Araştırmada yer alan veriler geliştirilmiş bir soru formu aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmaya yönelik olarak yapılan anketlerin taramasıyla ortaya konulan hipotezlerin geçerliliklerinin sınanması için hazırlanan bu soru formu, işgörenlerin iş-aile çatışması ve işgören performansı arasındaki ilişkiyi ölçmeye yönelik, toplam 4 alt ölçek ve 20 ifadeden oluşmaktadır. Soru formu, demografik özellikler, iş-aile çatışması, aile-iş çatışması ve işgören performansı olmak üzere 4 alt ölçeği içermektedir. Araştırma kapsamında birinci bölümde, katılanların demografik özelliklerini (cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, kurum ve sektör gibi) belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır. İkinci bölümde, iş-aile çatışmasına ilişkin toplam 5 ifade bulunmaktadır. Üçüncü bölümde, aile-iş çatışmasını ölçmeye yönelik 5 ifade yer almaktadır. Dördüncü bölümde ise, işgören performansını ölçmeye yönelik olarak 4 ifade yer almaktadır.

Araştırmada yer alan ölçekler şunlardır:

İş-Aile Çatışması Ölçeği: Netemeyer, Boles ve Mcmurrian tarafından 5'li Likert ölçeğine göre geliştirilen ve "işim nedeniyle üstlendiğim sorumluluklar ev ve aile hayatımı etkiliyor" şeklinde 5 ifadenin yer aldığı ölçek ile ölçülmüştür (Netemeyer vd., 1996). Bu ölçeğin güvenilirliğine yönelik Cronbach Alfa değeri 0,868 olarak hesaplanmıştır.

Aile-İş Çatışması Ölçeği: Netemeyer, Boles ve McMurrian tarafından 5'li Likert ölçeğine göre geliştirilmiş ve "ailem/eşim ile ilgili yaşadığım sorunlar işe konsantre olmamı engelliyor" gibi 5 ifadenin yer aldığı ölçek ile ölçülmüştür (Netemeyer vd., 1996). Bu ölçeğin güvenilirliğine yönelik Cronbach Alfa değeri 0,877 olarak hesaplanmıştır.

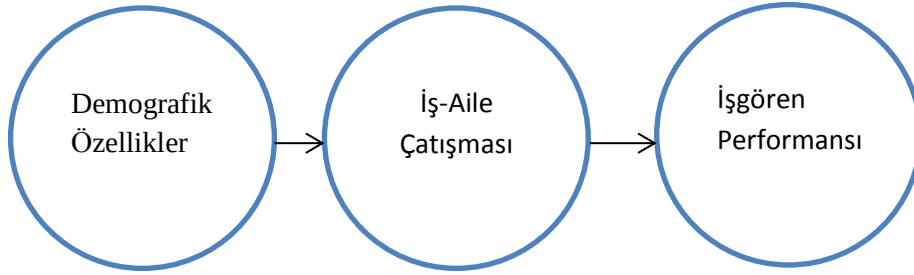
İşgören performansı Ölçeği: İşgörenlerin iş performansının ölçülmesinde; daha önce Kirkman ve Rosen (1999), sonra ise Sigler ile Pearson (2000) tarafından kullanılan iş performansı ölçeği kullanılmıştır. Ölçek tek boyutlu ve 4 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçeğin güvenilirliğine yönelik Cronbach Alfa değeri 0,803 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların iş-aile çatışması ve işgören performansı düzeylerini ölçmeye yönelik olarak hazırlanan ölçeklerde yer alan sorulara verecekleri yanıtların 5'li Likert ölçeğinin üzerinde yer alan seçeneklerin işaretlenerek belirtilmesi istenmiştir. Bu bağlamda, ankette yer alan sorulara cevap veren katılımcılar her bir ifadeye katılıp katılmadıklarını belirtmek amacıyla, 'hiç katılmıyorum' biçiminde ifade edilen cevapları için '1' değerini, 'katılmıyorum' biçiminde ifade ettikleri cevapları için '2' değerini, 'kısmen katılıyorum' biçiminde ifade ettikleri cevapları için '3', 'katılıyorum' şeklinde ifade ettikleri cevapları için '4' ve son olarak 'tamamen katılıyorum' şeklinde ifade ettikleri cevapları için '5' değerini işaretlemişlerdir.

Araştırmanın Modeli

Araştırma kapsamında, literatür değerlendirmesine dayalı olarak geliştirilen hipotezleri test etmek amacıyla bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Yapılan anketler bu çalışmada,

Araştırma modeli olarak tanımsal araştırma modeli kullanılmıştır. Tanımlayıcı araştırma modelinde amaç, eldeki problemi, bu problemle ilgili durumları, değişkenleri ve değişkenler arasındaki ilişkileri tanımlamaktır. Buna göre araştırmamız için aşağıdaki model geliştirilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırma modelinden yola çıkılarak oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir.

- H₁: İş-Aile çatışması ile İşgören performansı arasında bir ilişki vardır.
- H₂: Cinsiyet değişkeni açısından İş-Aile çatışması ve İşgören performansı düzeyinde farklılık vardır.
- H₃: Yaş değişkeni açısından İş-Aile çatışması ve İşgören performansı düzeyinde farklılık vardır.
- H₄: Medeni durum değişkeni açısından İş-Aile çatışması ve İşgören performansı düzeyinde farklılık vardır.
- H₅: Eğitim düzeyi değişkeni açısından İş-Aile çatışması ve İşgören performansı düzeyinde farklılık vardır.
- H₆: Kurum değişkeni açısından İş-Aile çatışması ve İşgören performansı düzeyinde farklılık vardır.
- H₇: Sektör değişkeni açısından İş-Aile çatışması ve İşgören performansı düzeyinde farklılık vardır.

Evren ve Örneklem

Bu araştırma kamu ve özel sektör örgütlerinde yer alan işgörenler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmadaki evren için hizmet sektöründe görev yapan kamu ve özel sektör işgörenleri örneklem sahası olarak seçilmiştir. Bu kapsamda, Ankara ili kamu ve özel sektör işgörenleri için uygulama alanını oluşturulmuştur. Çalışmanın evreni 1.373.887 (<http://www.csgeb.gov.tr>) işgörenden oluşmaktadır.

Örneklem büyüklüğünün hesaplanması amacıyla bazı formüller bulunmaktadır. Bu çalışmada örneklem sayısının belirlenmesinde basit tesadüfi örneklem formülünden yararlanılmıştır (Yamane, 2001:116-117). Uygulanan basit tesadüfi örneklem formülü ile örneklem çapı yaklaşık olarak=378 bulunmuştur.

Bulgular

Araştırmanın bulgularında, öncelikle katılımcıların demografik özellikleri ve tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Daha sonra, iş-aile çatışması ile işgören performansı arasındaki ilişki test edilmiş ve son olarak da iş-aile ve işgören performansı düzeylerinde demografik değişkenler açısından farklılaşmalar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya katılan işgörenlerin cinsiyetleri, yaşları, medeni durumları, eğitim düzeyleri, çalıştığı kurumlar ve çalıştığı sektörler gibi tanımlayıcı bilgilere Tablo-1’de yer verilmektedir.

Tablo 1: Örneklem Grubuna İlişin Tanımlayıcı İstatistikler

Yaş	Frekans(n=430)	Yüzde
25 Yaş Altı	34	7,9
25 – 35 Yaş Arası	217	50,5
36 – 45 Yaş Arası	118	27,4
45 Yaş Ve Üzeri	61	14,2
Toplam	430	100,0
Cinsiyet	Frekans(n=430)	Yüzde
Kadın	213	49,5
Erkek	217	50,5
Toplam	430	100,0
Medeni Durum	Frekans(n=430)	YÜZDE
Evli	300	69,8
Bekar	130	30,2
Toplam	430	100,0
Eğitim	Frekans(n=430)	YÜZDE
Ortaöğretim	75	17,4
Önlisans	74	17,2
Lisans	215	50,0
Lisansüstü	66	15,3
Toplam	430	100,0
Kurum	Frekans(n=430)	YÜZDE
Kamu	348	80,9
Özel	82	19,1

Toplam	430	100,0
Sektör	Frekans(n=430)	YÜZDE
Bilgi Teknolojileri Sektörü	182	42,3
Diğer Sektörler	248	57,7
Toplam	430	100,0

Araştırmaya katılan örneklem grubunun yaş değişkeni açısından dağılımına bakıldığında, katılımcıların yüzde 7,9 u 25 yaş ve altı, yüzde 50,5'i 25-35 yaş aralığı, yüzde 27,4 ü 36-45 yaş aralığı, yüzde 14,2 si 45 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Tablodan da anlaşılabacağı üzere Araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğunun 25-35 yaş arasında dağılım gösterdiği görülmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun cinsiyet değişkeni açısından dağılımına bakıldığında yüzde 49,5'i kadın, yüzde 50,5'inin erkek olduğu görülmektedir. Tablodan da anlaşılabacağı üzere araştırmaya katılan katılımcıların cinsiyet oranı yaklaşık olarak birbirine eşit dağılım gösterdiği görülmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun medeni durum değişkeni açısından dağılımına bakıldığında, yüzde 69,8'i evli, yüzde 30,2'si bekardır. Tablodan da anlaşılabacağı üzere Araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğunun evli olarak dağılım gösterdiği görülmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun eğitim değişkeni açısından dağılımına bakıldığında, yüzde 17,4'ü ortaöğretim, yüzde 17,2'si Önlisans, yüzde 50'si Lisans ve yüzde 15,3'ünün Lisansüstü olduğu görülmektedir. Tablodan da anlaşılabacağı üzere Araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğunun Lisans Mezunu olarak dağılım gösterdiği görülmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun kurum değişkeni açısından dağılımı Tablo-9'da gösterilmiştir. Buna göre, katılımcıların yüzde 80,9'u kamu ve yüzde 19,1'i özel kurum işgöreni olduğu görülmektedir. Tablodan da anlaşılabacağı üzere Araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğunun kamu işgöreni olarak dağılım gösterdiği görülmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun sektör değişkeni açısından dağılımı Tablo-10'de gösterilmiştir. Buna göre, katılımcıların yüzde 42,3'ü kamu ve yüzde 57,7'sinin diğer sektör işgöreni olduğu görülmektedir. Tablodan da anlaşılabacağı üzere Araştırmaya katılan katılımcıların oranı birbirine yakın oranlar olarak dağılım gösterdiği görülmektedir.

İş-Aile Çatışması İle İşgören Performansı Arasındaki İlişki

Araştırmaya katılan örneklem grubunun iş-aile çatışması ile işgören performansı arasındaki ilişkiyi test etmek için korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 2: İş-Aile Çatışması ile İşgören Performansı Arasındaki İlişki

	İş-Aile Çatışması	İşgören Performansı
--	-------------------	---------------------

İş-Aile Çatışması		
Pearson Korelasyon	1	-,261
Sig.(2 tailed)		,000
N	430	430
İşgören Performansı		
Pearson Korelasyon	-,261	1
Sig.(2 tailed)	,000	
N	430	430

İş-Aile çatışması ve işgören performansı arasındaki ilişkiyi test etmeye yönelik olarak yapılan korelasyon analizi sonucunda, İş-aile çatışması ile işgören performansı arasında ters yönlü %26'lık bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer yandan regresyon analizi sonucuna göre, İş-aile çatışması işgören performansı üzerinde %6'lık bir etki ortaya koymaktadır. Araştırmada, çatışma arttıkça işgören performansı üzerinde anlamlı bir etki ortaya çıktığı görülmektedir.

Araştırma problemini test etmeye yönelik benzer çalışmalarda ise, Frone vd.(1997) yaptıkları çalışmalarda aile-iş çatışmasının iş performansını düşürdüğü sonucuna varmışlardır. Bhuiana ve arkadaşları (2005) yapmış oldukları çalışmada işgörenlerin iş-aile çatışma düzeyleri ile performansları arasında ters yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Karatepe ve Kılıç (2007) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren otellerin ön büro elemanları üzerinde yapmış oldukları çalışmada, aile-iş çatışmasının işgörenlerin performanslarını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Çelik ve Turunç (2010) yapmış oldukları araştırmada, İş-aile çatışmasının iş performansı üzerindeki etkisinin anlamlı ve pozitif yönlü olduğunu tespit etmiştir.

İş-aile çatışması ile işgören performansı arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik yapılan çalışmalarda, yüksek seviyede aile-iş çatışması ile karşılaşan işgörenlerde fiziksel ve zihinsel sağlık problemleri, işle ve aile içi rollerle ilgili düşük performans, işe devamsızlık, işten ayrılma isteği gibi işle ilgili olumsuz davranışların yükseldiği, morallerin bozulduğunu, işten, hayattan ve aileden memnuniyet düzeyinin azaldığını saptamışlardır (Duxbury ve Higgins, 1991; Frone vd., 1992; Hammer vd., 2003; Day ve Chamberlain, 2006; Leiter ve Durup, 1996).

Demografik Özelliklere Göre İş-Aile Çatışması ve İşgören Performansı Ortalamaları

Örneklem grubunun iş-aile çatışması ve işgören performansı ortalamalarının belirlenmesi amacıyla t-testi ve varyans analizi yapılmıştır.

Tablo 3: Cinsiyet Değişkenine Göre İş-Aile Çatışması ve İşgören Performansı Ortalamaları

	Cinsiyet	N=430	Ortalama	s.s.	t	p
--	----------	-------	----------	------	---	---

İş-Aile Çatışması	Kadın	213	2,5061	0,7805	,656	0,512
	Erkek	217	2,4585	0,7530		
İşgören Performansı	Kadın	213	3,9131	0,5988	2,377	0,018
	Erkek	217	3,7627	0,7084		

Yapılan t-test analizi sonucunda elde edilen verilere göre, araştırmaya katılan işgörenlerin cinsiyet değişkeni açısından, iş-aile çatışması ortalamaları ve işgören performansı düzeylerinde bir farklılaşma olup olmadığına bakılmış ($p=0.512>0.050$) önem düzeyinde iş-aile çatışması ortalamasında cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir. Diğer yandan işgören performansı ortalamasının cinsiyet değişkenine göre ($p=0.018<0.050$) önem düzeyinde farklılaştığı görülmektedir. Bu sonuç dikkate alındığında kadınların iş performansı erkeklere göre daha yüksek olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 4: Yaş Değişkenine Göre İş-Aile Çatışması ve İşgören Performansı Ortalamaları

	Yaş Dağılımı	N=430	Ortalama	s.s.	F	p
İş-Aile Çatışması	25 Yaş ve Altı	34	2,3735	1,0317	0,708	0,548
	26 – 35 Yaş arası	217	2,5313	0,7175		
	36 – 45 Yaş arası	118	2,4441	0,7473		
	46 Yaş ve Üzeri	61	2,4410	0,6984		
İşgören Performansı	25 Yaş ve Altı	34	3,9559	0,7599	0,439	0,725
	26 – 35 Yaş arası	217	3,8364	0,5826		
	36 – 45 Yaş arası	118	3,8220	0,7538		
	46 Yaş ve Üzeri	61	3,8033	0,6057		

Yapılan Anova testi sonucunda elde edilen verilere göre, araştırmaya katılan işgörenlerin yaş değişkeni açısından, iş-aile çatışması ortalamaları ve işgören performansı düzeylerinde bir farklılaşma olup olmadığına bakılmış olup ($p=0.548>0.050$) önem düzeyinde iş-aile çatışması ortalamasında yaşa göre anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir. Diğer yandan işgören performansı ortalamasının da ($p=0.725>0.050$) önem düzeyinde yaş değişkenine göre de farklılaşmadığı görülmektedir.

Tablo 5: Cinsiyet Değişkenine Göre İş-Aile Çatışması ve İşgören Performansı Ortalamaları

	Medeni durum	N=430	Ortalama	s.s.	t	p
İş-Aile	Evli	300	2,4490	0,7010	-1,389	0,166

Çatışması	Bekar	130	2,5585	0,8541		
İşgören Performansı	Evli	300	3,8125	0,6741	-1,180	0,239
	Bekar	130	3,8942	0,6248		

Yapılan t-test analizi sonucunda elde edilen verilere göre, araştırmaya katılan işgörenlerin medeni durum değişkeni açısından, iş-aile çatışması ortalamaları ve işgören performansı düzeylerinde bir farklılaşma olup olmadığına bakılmış olup ($p=0,166>0.050$) önem düzeyinde iş-aile çatışması ortalamasında medeni duruma göre anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir. Diğer yandan işgören performansı ortalamasında medeni duruma göre ($p=0.239>0.050$) önem düzeyinde farklılaşma söz konusu değildir.

Tablo 6: Eğitim Değişkenine Göre İş-Aile Çatışması ve İşgören Performansı Ortalamaları

	Eğitim Durumu	N=430	Ortalama	s.s.	F	p
İş-Aile Çatışması	Ortaöğretim	75	2,3080	,72144	3,180	0,024
	Önlisans	74	2,6824	,76577		
	Lisans	215	2,4684	,72410		
	Lisansüstü	66	2,5000	,81637		
	Toplam	430	2,4821	,75130		
İşgören Performansı	Ortaöğretim	75	3,6133	,87601	8,514	0,00
	Önlisans	74	3,6419	,50525		
	Lisans	215	3,9721	,60790		
	Lisansüstü	66	3,8712	,57886		
	Toplam	430	3,8372	,65997		

Yapılan Anova testi analizi sonucunda elde edilen verilere göre, araştırmaya katılan işgörenlerin eğitim düzeyi değişkeni açısından, iş-aile çatışması ortalamaları ve işgören performansı düzeylerinde bir farklılaşma olup olmadığına bakılmış ($p=0,024<0.050$) önem düzeyinde iş-aile çatışması ortalamasında eğitim düzeyine göre bir farklılaşma tespit edilmiştir. Diğer yandan işgören performansı ortalamasının eğitim düzeyi değişkenine göre ($p=0.00<0.050$) önem düzeyinde bir farklılaşma görülmektedir.

Tablo 7: Çalıştığı Kurum Değişkenine Göre İş-Aile Çatışması ve İşgören Performansı Ortalamaları

	Kurum	N=430	Ortalama	s.s.	t	p
--	-------	-------	----------	------	---	---

İş-Aile Çatışması	Kamu	348	2,4310	,69474	-2,929	0,004
	Özel	82	2,6988	,92902		
İşgören Performansı	Kamu	348	3,8549	,62988	1,145	0,253
	Özel	82	3,7622	,77470		

Yapılan t-test analizi sonucunda elde edilen verilere göre, araştırmaya katılan işgörenlerin kurum düzeyi değişkeni açısından, iş-aile çatışması ortalamaları ve işgören performansı düzeylerinde bir farklılaşma olup olmadığına bakılmış ($p=0,004<0.050$) önem düzeyinde iş-aile çatışması ortalamasında kurum düzeyine göre ciddi düzeyde bir farklılaşma tespit edilmiştir. Diğer yandan işgören performansı ortalamasının kurum değişkenine göre ($p=0,253>0.050$) önem düzeyinde herhangi bir farklılaşma görülmemektedir.

Tablo 8: Sektör Değişkenine Göre İş-Aile Çatışması ve İşgören Performansı Ortalamaları

	Sektör	N=430	Ortalama	s.s.	T	P
İş-Aile Çatışması	Bilgi Teknolojileri	182	2,4071	,73897	-1777	0,076
	Diğer	248	2,5371	,75699		
İşgören Performansı	Bilgi Teknolojileri	182	3,7816	,67054	-1,499	0,135
	Diğer	248	3,8780	,65044		

Yapılan t-test analizi sonucunda elde edilen verilere göre, araştırmaya katılan işgörenlerin çalıştığı sektör değişkeni açısından, iş-aile çatışması ortalamaları ve işgören performansı düzeylerinde bir farklılaşma olup olmadığına bakılmış ($p=0,076>0,050$) önem düzeyinde iş-aile çatışması ortalamasında çalıştığı sektöre göre bir farklılaşma tespit edilmemiştir. Diğer yandan işgören performansı ortalamasının sektör değişkenine göre ($p=0,135>0.050$) önem düzeyinde herhangi bir farklılaşma görülmemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Son dönemlerde iş-aile çatışması ve işgören performansına yönelik araştırmaların arttığı ve işgörenlerin de iş ve sosyal hayatlarının bu doğrultuda etkilendiği görülmektedir. Aileden kaynaklanan problemlerin iş yaşamını etkilediği ve iş yaşamında karşılaşılan sorunlarında aile yaşamını etkilediği görülmektedir. Bu bağlamda, iş-aile yaşamının biri birini nasıl etkilediğine dair çeşitli araştırmalar son yıllarda oldukça önem kazanmıştır.

Bu araştırma, İş-aile çatışmasının Bilgi teknolojileri sektörü ve diğer sektör işgörenlerinin performansı üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla Ankara ilinde bulunan kamu kurumu ve özel kurum örgütleri işgörenleri üzerinde yapılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre; iş-aile çatışması ile işgören performansı arasındaki ilişkilerden elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

İş ve aile rol çatışmasının işgören performansını anlamlı yönde etkilediği görülmüştür. Bu durum beklenen bir durumdur. İş-aile çatışması arttıkça işgörenin performansının düştüğü anlaşılmıştır. Bu konuda, yapılan araştırmalarda, evden işe taşınan sorunların çalışma yaşamında sorunlara

yol açtığı çok rastlanan ve beklenen bir durumdur. Araştırma sonucunda elde edilen bu bulgu bazı çalışmalarla uyumludur (Frone vd.,1997; Rantanen vd., 2008).

Cinsiyet değişkenini açısından işgörenlerin (kadın-erkek) iş-aile çatışması yaşamasında herhangi farklılaşma bulunmadığı görülmektedir. Ancak anlamlı bir farklılaşma tespit edilememesine karşın, iş-aile çatışması ortalamalarına bakıldığında kadın işgörenlerin iş-aile çatışması ortalamalarının erkek işgörelere göre daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu beklenen bir durumdur. Çünkü cinsiyet değişkeninin iş-aile çatışması üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalarda kadınların erkeklerden daha fazla çatışma yaşadıkları ifade edilmiştir (Lo, 2003: 377; Gutek vd., 1991:8-560). İşgörenlerin eşlerin her ikisinin de çalışması, çocukların bakımı ve sorumluluklarının eşlerden biri tarafından üstlenilmiş olması, sahip olduğu çocuk sayısının fazla ve küçük yaşta olması, eşlerin birbirlerine destek olmamaları, gibi çeşitli aile özelliklerinin iş-aile çatışmalarına neden olduğu belirtilmektedir (Madsen, 2003: 37; Voydanoff, 1988: 751). Tremblay(2004) Kanada’da yapmış olduğu çalışmada kadın çalışanların iş ve aile yaşamını dengelemede erkek çalışanlardan daha fazla sorun yaşadıklarını tespit etmiştir. Ayrıca, aile ile ilgili sorumluluklar nedeniyle işle ilgili sorumluluklarını yerine getiremeyen kadın çalışanların oranının, erkek çalışanlardan daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Yaş değişkeni açısından iş aile çatışması ve işgören performansında bir farklılaşma tespit edilememiştir. Diğer bir ifade işgörenlerin yaşları arttıkça veya azaldıkça iş-aile çatışmasında ve iş performanslarında anlamlı bir farklılaşma gözlenmemiştir.

İşgörenlerin evli ya da bekar olmasının iş-aile çatışması yada işgören performansı üzerinde herhangi bir farklılaşmaya sebep olmadığı görülmüştür. Yapılan bazı araştırmalarda, evli, küçük çocuklu kadınlar ile her iki eşin çalıştığı ya da tek ebeveynli aileler iş ve aile yaşamı sorumlulukları ile ilişkili talepleri karşılamada sorunlar ile karşılaşmaktadırlar (Gönen vd. 2004: 16-17). Çalışan bireylere en ağır gelen rollerin evlilikle edinilen ebeveyn ve eş olma sorumlulukları olduğu; bireylerin kuzen-yeğen olma rolünü ağır bulmadıkları; evlilikle edinilen rollerin yaş grupları ve medeni durum değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği; kardeş, hala-teyze, kuzen-yeğen ve evlat olma gibi biyolojik rollerin istatistiksel olarak hiçbir değişkene göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir (Özmete, 2012:18).

İşgörenlerin eğitim düzeyinin hem iş-aile çatışması hem de işgören performansı üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya sebep olduğu görülmüştür. Eğitim seviyesi arttıkça iş-aile çatışmasının düştüğü ve performansın yükseldiği görülmüştür. Benzer araştırmalarda, üniversite mezunu kadınların iş-aile yaşamı dengesini sağlayabilmek için daha yüksek ücret almaları nedeniyle çocuk bakımı ve ev işleri için bir başkasından hizmet aldıkları; yüksek eğitilmiş oldukları için çalıştıkları iş yerlerinde yasal haklardan yararlanabildikleri, doğum ve emzirme izninden faydalanabildikleri; doğum yapsalar bile işlerine geri dönebildikleri ve emeklilik haklarını alabildikleri belirlenmiştir (İlkkaracan, 2010:744).

İşgörenlerin çalıştığı kurumun iş-aile çatışması üzerinde ciddi farklılaşmaya sebep olduğu görülmektedir. Özel kurumlarda işgörenlerin, iş-aile çatışması artarken, kamu kurumları işgörenlerinin iş-aile rol çatışmasından etkilenmediği görülmektedir. Bu durum beklenen bir durumdur. Özel kurumların çalışma koşulları kamu kurumlarına göre daha ağırdır. Nitekim haftanın beş günü çalışan kamu kurumu işgörenine göre, haftanın altı günü ve daha fazla iş yüküne sahiptir. Bu sebeple işten eve götürülen problemler ile birlikte iş stresi artarak iş-aile çatışmasına sebep olabilmektedir. Öte yandan araştırmaya göre, kamu ve özel kurum işgörenlerinin kurum değişkeni açısından performansları üzerinde herhangi bir farklılaşma görülmemektedir.

Araştırmanın demografik özelliklerinden biri ve araştırma konusu olan Bilgi teknolojileri sektörü de araştırmanın sonucu doğrultusunda önem arz etmektedir. Bilgi teknolojileri çalışanları

sektörde meydana gelen yenilikler ve sektörün artan önemi karşısında daha üretken ve aktif bir çalışma hayatına sahiptirler. Bu bağlamda, araştırma kapsamında bir farklılaşma beklenmekteydi. Ancak anket sonuçlarına göre işgörenlerin çalıştığı sektörün iş-aile çatışması ya da işgören performansı üzerinde herhangi bir farklılaşmaya sebep olmadığı görülmüştür.

İşgörenlerin performansı örgütlerin başarısında son derece önemli bir etkidir. Bu doğrultuda yöneticilerin, işgörenlerin iş performansını etkileyen faktörlere dikkate alması gerekmektedir. Bu bağlamda araştırma kapsamında, işgörenlerin maruz kaldığı iş-aile çatışmasına neden unsurlara dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Aşağıda özellikle yöneticilere yönelik bazı öneriler yer almaktadır.

1-Yöneticilerin, işgörenlerin yaşadığı ailevi problemler ve durumlar karşısında daha esnek davranması ve gerekli durumlarda izin vermesi işgörenin performansını ve motivasyonunu artırabilir.

2-Özellikle çalışan annelerin iş performansında düşüşün önüne geçebilmede, kurumun kendine ait kreşinin olması işgörelere çocuğuna her an ulaşabilme imkanı sağladığından son derece önemlidir. Bu imkan doğrultusunda işgörenlerin iş-aile çatışması düzeyinde de düşüş gözlemlenebilir.

3-Yapılan araştırmalar doğrultusunda özellikle kadınlara yönelik ortaya çıkan iş-aile yaşam çatışmasının çözümlenmesinde, kadınlara esnek çalışma saatleri hakkı verilerek, iş performansındaki düşüşe ve iş-aile çatışmasının artmasının önüne geçilebilir.

4- Yöneticiler işgörelere daha az mesai ve daha az iş yükü konusunda, işgören sayısında gerekli artışı sağlayarak iş yükünün hafifletilmesinde rol oynayabilmektedir. Böyle bir destek durumunda işgören performansında artış, iş-aile çatışmasında düşüş sağlanabilir.

Kaynakça

Akal, Z. (1992). *İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi Çok Yönlü Performans Göstergeleri*, MPM Yayınları, No: 473, Ankara.

Başaran, E.İ. (2000). *Örgütsel Davranış: İnsanın üretim gücü*, 3.baskı, Feryal matbaası, Ankara

Borman, W. C. and Motowidlo, S. J. (1993). Expanding the criterion domain to include elements of contextual performance. In N. Schmitt, and W. C. Borman (Eds.), *Personnel selection in organizations* (71-98). San Francisco.

Frone, M.R. (2002) 'Work-Family Balance', in J.C. Quick and L.E. Tetrick (eds) *Handbook of Occupational Health Psychology*, APA Press. Washington, DC.

Gavcar, E., Bulut, Z. A. ve Engin, K. (2006). Konaklama İşletmelerinde Uygulanan Performans Değerleme Sistemleri ve Uygulama Alanları (Muğla İli Örneği). *Yönetim ve Ekonomi. Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 31.

Greenhaus, J. H. and Beutell, N J. (1985) Sources of Conflict Between Work and Family Roles, *Academy of Management Review*, 10 (1), 76-88.

Greenhaus, J., Collins, K. and Shaw, J. (2003). The Relation Between Work-Family Balance and Quality of Life. *Journal of Vocational Behavior*. 63, 510-531.

Griffin, M., Neal, A. and Parker, S. (2007). A New Model Of Work Role Performance: Positive Behaviour in Uncertain and Independent Contexts. *Academy of Management Journal*, 327-347.

Gutek, B., Searle, S. and Klepa, L. (1991). Rational versus gender role explanations for work-family conflict. *Journal of Applied Psychology* Vol. 76, 560-8.

- Güney, S. (2004). *Açıklamalı Yönetim-Organizasyon ve Örgütsel Davranış Terimler Sözlüğü*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Harris, H. (2004). Global Careers: Work-Life Issues and the Adjustment of Women International Managers. *Journal of Management Development*, 23 (9), 818-832.
- İlkkaracan, İ. (2010). *İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları*. İstanbul: İTÜ BMT-KAUM, KİH-YÇV.
- Jeffrey, G. ve Beutell, J. N. (1985). Sources of Conflict Between Work and Family Roles", *The Academy of Management Review* 10(1), 76-88.
- Karatepe, O.M. and Kilic, H. (2007). 'Relationships of Supervisor Support and Conflicts in The Work-Family Interface with The Selected Job Outcomes of Frontline Employees,' *Tourism Management*, 28 (1), 238-252.
- Kapız, S. Ö. (2002). Sosyal Değişim Sürecinde İş-Aile Etkileşimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Kirkman, B. ve Rosen, B. (1997). Beyond SelfManagement: Antecedents and Consequences of Team Empowerment. *Academy of Management Journal*, 42(1), 58- 74.
- Koç, H. ve Melih, T. (2010). *İşletmeciler İçin Yönetim Bilimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Koç, H. ve Kızanlıkl, M. İş-Aile ve Aile-İş Yaşamı Çatışması ile İşgören Performansı Arasındaki İlişki: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama, *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Special Issue.1*, 114-130.
- Köroğlu, Ö. (2011). İş doyumu ve motivasyon düzeylerini etkileyen faktörlerin performansla ilişkisi: Turist rehberleri üzerine bir araştırma. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Madsen, S. (2003). The Effects of Home-Based Teleworking on Work- Family Conflict. *Human Resource Development Quarterly*, 14(1).
- Mustafayeva, L. (2014). İş-Aile Çatışmaları ve Yaşam Tatmini Arasındaki İlişki: Türkiye ve İngiltere'deki Akademisyenlerin Karşılaştırılması. *Sakarya Üniversitesi İşletme Bilimi Dergisi* ,2(1), 127-145.
- Netemeyer, R., Boles , J. and McMurrian, R. (1996). Development and validation of work-family conflict and family-work conflict scales. *Journal of Applied Psychology* 81 (4), 400-410.
- Özdevecioğlu, M. ve Doruk, N. Ç. (2009). Organizasyonlarda İş-Aile Ve Aile İş Çatışmalarının İşgörenlerin İş ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (33), 69-99.
- Özmete, E. ve Eker, U. I. (2013). İş-Aile Yaşamı Çatışması ile Başa Çıkma Kullanılan Bireysel ve Kurumsal Stratejilerin Değerlendirilmesi. *Sosyal Güvenlik Dergisi (SGD)* 3, 1.
- Parasuraman, S. and Simmers, C. (2001). Type of Employment, Work-Family Conflict and Well-Being: A Comparative Study. *Journal of Organizational Behavior*, 22, 551-568.
- Suliman, A. M. (2001). Work Performance: Is it One Thing or Many Things? The Multidimensionality of Performance in a Middle Eastern Context. *The International Journal of Human Resource Management*, 6, 1049-1061.
- Taslak, S. (2007). İş-Aile Çatışmalarının Bireysel ve Örgütsel Sonuçları Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma. *Yönetim, Sayı: 58*, 67-75.

Turunç, Ö. ve Çelik, M. (2010). Algılanan örgütsel desteğin işgörenlerin iş-aile, aile-iş çatışması, örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyetine etkisi: savunma sektöründe bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (1), 20.

Tutar, H. ve Altınöz, M. (2010). Örgütsel İklimin İşgören Performansı Üzerine Etkisi: Ostim İmalat İşletmeleri İşgörenlerin Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(02), 196-218.

Voydanoff, P. (1988) Work Role Characteristics, Family Structure Demands and Work Family Conflict., *Journal of Marriage and the Family*, 50.

Yamane, T. (2001). Temel Örnekleme Yöntemleri. (İngilizceden Çeviren: Alptekin ESİN, M. Akif BAKIR, Celal AYDIN ve Esen GÜRBÜZSEL), Literatür Yayıncılık, İstanbul

Yüksel, İ. (2005). İş-Aile Çalışmasının Kariyer Tatmini, İş Tatmini Ve İş Davranışları İle İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2).

**Türkiye’de Uluslararası Kriz Sonrası Zorlayıcı Diplomasi Stratejisi Ve Yazılı
Basının Tutumu**

“ 24 Kasım 2015 Türk – Rus Uçak Krizi Örneği ”

Coercive Diplomacy Strategy And Attitude Of The Print Media Afer The International Crisis In
Turkey

“Example Of November 24, 2015 Turkish - Russian Plane Crisis”

Sultan GÜNER Yapım ve Yayın Görevlisi, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Ankara.

sultan_guner@hotmail.com

Özet

24 Kasım 2015’ te Türk hava sahasını ihlal eden Rus savaş uçağı, Türkiye sınırındaki Yayladağı’nda düşürüldü. Bu olay, yakın dönem Türk - Rus ilişkilerinin en ciddi krizi olarak tarihteki yerini aldı. Uluslararası kriz sonrası birçok strateji uygulanır. Bu stratejilerden biri de zorlayıcı diplomasi. Çalışmanın genel çerçevesini zorlayıcı diplomasi stratejisi ve bu bağlamda yazılı basının tutumu oluşturmıştır. Yazılı basının verilen mesajın etkisini artırma veya azaltma etkisi vardır. Araştırmada, Van Dijk ‘ ın ortaya koyduğu söylem analizi yaklaşımı temel alınarak, uluslararası kriz sonrası 24 Kasım 2015 Türk – Rus Uçak Krizi örneğinde, zorlayıcı diplomasi bağlamında, yazılı basının tutumuna ilişkin 24 Kasım 2015 - 3 Aralık 2015 tarihli Liberal: Hürriyet, Habertürk; - Laik / Kemalist: Cumhuriyet, Sözcü; - Radikal / Dini: Zaman, Yeni Şafak gazete haberleri analiz edilmiştir. Kendilerini siyasal iktidara ideolojik olarak yakın hissedenlerin Türkiye” nin zorlayıcı diploma stratejisini destekledikleri ve stratejinin söylemini güçlendirdikleri, karşı ideoloji olarak ötekileştirenlerin de zorlayıcı diplomasi stratejisini zayıflattıkları ya da Türkiye’nin zorlayıcı diplomasi stratejisini direk ortadan kaldırma krizi körükleme, kıskırtma ve yeni bir krizi besleme yönünde zorlayıcı diplomasi stratejinin başarısında olumsuz bir etki yarattıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Zorlayıcı Diplomasi, 24 Kasım 2015 Türk - Rus Uçak Krizi, Yazılı Basın.

Abstract

The Russian warplane that violated Turkish airspace was shot down on November 24, 2015 in Turkish border town of Yayladağı. This incident took its place in history as the recent most serious crisis in Turkish - Russian relations. Several strategies are applied after the international crisis. One of these strategies is coercive diplomacy. Coercive Diplomacy Strategy and Attitude of the Print Media has been constituted as the general framework of the study.

The print media has the ability to increase or reduce effect of the given message. In the research made on the basis of the discourse analysis put forward by Van Dijk the attitude of the print media in the context of coercive diplomacy after the International November 24, 2015 Turkish - Russian Plane Crisis the newspaper news have been analyzed between November 24, 2015 - December 3, 2015. The news were taken from the Liberal newspapers such as Hürriyet and Habertürk, Secular / Kemalist newspapers such as Cumhuriyet and Sözcü and Radical / Religious newspapers such as Zaman and Yeni Şafak. It has been determined that the ones who feel themselves close to ruling political party supported and strengthened Turkey’ s coercive diplomacy strategy discourse while being the opposite otherizing ideology they either weakened

the coercive diplomacy strategy or directly erased Turkey' s coercive diplomacy strategy discourse that incited and provoked the crisis as well as created a negative effect on the success of the coercive diplomacy strategy to feed a new crisis.

Keywords: Coercive Diplomacy Strategy, November 24, 2015 Turkish - Russian Plane Crisis, Print Media

1. Giriş

Uluslararası krizler genel olarak makro ölçekli ve çok sayıda devletin bir arada bölgesel ve / ya uluslararası örgütün 'taraf' olarak müdahil olduğu krizlerdir. Kriz dönemleri, genel güvenliği bozan, milli menfaatleri tehlikeye düşüren ve sonuçları itibarıyla sosyal, siyasal ve ekonomik yaşayışa zarar veren süreçlerdir. Acilen cevaplanıp en az zararla atlatılabilmesi için olağan yönetsel faaliyetlerden farklı olarak, özel yönetim metot ve araçlarını zorunlu kılar.

Devletlerin politik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda ulusal amaçlarını gerçekleştirmek, olaylara yön vermek için kullandıkları en önemli araç sahip oldukları güçtür. Fakat günümüzde devletlerin amaçlarına ulaşmak ya da çıkarlarını korumak amacıyla gücün yıkıcı türlerine başvurmaları, barış ve istikrara verdiği zararlar göz önünde bulundurulduğunda kabul edilemez bir hal almış ve anlaşmazlıkların savaş gibi gücün yıkıcı türlerine varmadan çözülmesi gerekliliği giderek daha da önem kazanmıştır. Bu çözüm yollarından biri de zorlayıcı diplomasıdır.

Zorlayıcı diplomasi; çıkarları ihlal edilen bir devletin, gücün algısını kullanarak tehdit edilen çıkarlarını koruyabilmesini sağlayan, rakibin ikna edilmesine dayanan bir kriz yönetim stratejisidir.

Zorlayıcı diplomasi, çoklu aktörlerin katılımını ve bunlar arasında sağlanacak maksimum düzeyde bir iletişim, eşgüdüm ve işbirliği gerektiren örgütsel faaliyetleri içeren bir yönetim sistemini gerekli kılar. Bu yönetim sisteminin en önemli ayağını medya oluşturur. Hem zorlayıcı diplomasiye maruz kalan hem de zorlayıcı diplomasi uygulayan devlet, ideolojisi ne olursa olsun, medyadan kendi söylemine uygun bir yayın yapmasını, verdiği mesajların etkisini artırmasını başka bir deyişle teyit etmesini vurgulamasını bekler. Bunun bir sansür değil de oto sansür olması gerektiğini düşünür. Kamuoyunda da yaygın kanaat şekli budur. Çok başlılık ve bunun neden olduğu karmaşa uluslararası krizlerde zorlayıcı diplomasiyi zora sokmakta devletin bizatihi kendisini tehlikeye atabilmektedir. Devletler için hayati bir sınav olan uluslararası kriz sonrası zorlayıcı diplomasi çabaları ve bu çabanın neresinde olduğu tespit edilmeye çalışılan medya ve medyanın tutumu da sorgulanmakta eleştiriye tabi tutulmaktadır.

Türkiye ile Rusya arasında 24 Kasım 2015' te yaşananlar, zorlayıcı diplomasının soyut teorisinin somutlaştırılması ve Rusya, olaydan sonra Türkiye ile '*doğrudan, direk iletişimi*' reddettiği için iki ülke arasındaki iletişim 3 Aralık 2015'e kadar, sadece medya üzerinden görünür kılındığından medyanın tutumunu ölçmek açısından oldukça elverişli bir kriz örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

'24 Kasım 2015 Türk - Rus Uçak Krizi' ile somutlaştırılmaya çalışılan zorlayıcı diplomasi, uluslararası barışı tehdit edecek bir güç kullanımına başvurmadan devletlerin ihlal edilen çıkarlarını koruyabilme çabalarını göstermesi, uluslararası kriz sonrası Türkiye' nin kararlılığının yansıtılmasında ve ceza tehdidinin inanırılığının sağlanmasında; yazılı basının verilen mesajın etkisini, artırma, azaltma ya da yeni bir krize yol açma yönlendirme etkisi göz önüne alındığında zorlayıcı diplomasının başarıya ulaşmasında medyanın özellikle de Türk basının oynadığı rol oldukça önemlidir.

Araştırmanın amacı, Türkiye’de uluslararası kriz sonrası yazılı basın; zorlayıcı diplomasiye maruz kalan ve aynı zamanda zorlayıcı diplomasi uygulayan ülkesinin diplomasisine hizmet edip etmediği veya yahut da ideolojik nedenlerle diğer ülkelerin diplomasisine alet olup olmadığının tespitine yöneliktir. Uluslararası kriz sonrası yazılı basının tutumunun zorlayıcı diplomasi stratejinin başarısında ne denli önemli ve etkili olduğunu; Türk - Rus ilişkilerinin kriz söz konusu olduğunda yazılı basında ele alınış şeklini tespit etmek; bu bağlamda yazılı basının tutumunu tartışmaya açmaktır.

Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası krizi, ulusal ve uluslararası kamuoyuna iletme görevini yerine getirirken yazılı basının zorlayıcı diplomasi bağlamında ortaya koyduğu duruş bu araştırmanın genel çerçevesini oluşturmaktadır.

Çalışma, kriz dönemlerinde zorlayıcı diplomasi uygulanırken, yazılı basının tutumunu, sorgulama, sorumluluk ve etik açıdan değerlendirme imkanı sunmaktadır. Daha önce bu bağlamda yazılı basının tutumu ele alınmadığından; alanda ilk çalışma olması açısından önemlidir.

2. Zorlayıcı Diplomasi Stratejisi

Zorlayıcı diplomasi ikna yoluyla, rakibin henüz başladığı bir eylemi durdurmayı veya rakibe geri adım attırmayı amaçlayan bir stratejidir (Carlson, 2007, s. 1). Zorlayıcı diplomasi stratejisinin fikir babası Alexander L. George’ a göre, “Zorlayıcı diplomasi’ nin genel fikri, rakibi ceza tehdidi ile ikna ederek talebe karşı gelmesini önlemektir ” (George, 2004, s. 71). Ayrıca zorlayıcı diplomasi, “güç kullanma tehdidi ile beslenen diplomatik bir strateji” veya “askeri ve diplomatik stratejilerin kesişme noktası” olarak da tanımlanmaktadır (Ayman, 2000, s. 39). Öte yandan zorlayıcı diplomasi savunmacı bir baskı stratejisi olarak, zorlama araçlarının içinde ‘en yumuşak olanı’ ve aynı zamanda ‘güçlü müdahale çeşitlerinden biri’ olarak tanımlanmaktadır (Hagmann, 2007, s. 49, 50).

Zorlayıcı diplomasi ‘yapılan bir ihlale karşı’ verilen cevaptır (George, 1971, s. 71). Bu açıdan zorlayıcı diplomasiyi saldırgan amaçlı güç kullanma tehditlerinden ve yalnızca baskıya dayanan stratejilerden ayırmamız gerektirmektedir. Zorlayıcı diplomasi; pazarlıkları, uzlaşma imkânlarını, müzakereleri içeren esnek bir stratejidir (George, 1971, s. 25). Zorlayıcı diplomaside rakibi ikna etmek amacıyla öncelikle güç kullanma tehdidi kullanılır ancak kimi zaman ‘sınırlı veya örnek güç kullanımına’ (exemplary use of force) da başvurulabilmektedir. Sınırlı ve örnek güç kullanımı ile anlatılmak istenen gücü kullanan tarafın ‘yalnızca çıkarlarını korumaya yetecek kadar güç kullanması’ dır. Bununla beraber zorlayıcı diplomasi çoğu zaman bu gibi güç kullanımlarına gerek kalmadan krizleri çözümleyebilmektedir (George, 1971, s. 1). Burada üzerinde durulması gereken nokta stratejiyi uygulayan devletin çıkarlarını korumak için gerekirse güç kullanmaya hazır olduğunu karşı tarafa hissettirmesi ancak güç kullanmaktan kaçınmasıdır (Craig, 1997, s. 185).

Zorlayıcı diplomasinin uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde her açıdan faydalı bir strateji olduğunu savunan görüşlerin temel dayanağı; devletlerin zorlayıcı diplomasi ile daha az ekonomik, askeri ve psikolojik bedel ödeyerek, kısacası her açıdan daha az maliyetle amaçlarına ulaşabilmeleri ve daha az risk alarak krizlerin üstesinden gelebilmeleridir (George, 1971, s. 72).

Zorlayıcı diplomasinin dört temel stratejisi vardır; ‘Ültimatom’, ‘zımni ultiatom’, ‘dene ve gör yaklaşımı’, ‘baskıyı aşamalı arttırma’ dır.

2. 1. Ültimatom: Zorlayıcı güç; gücünü artırmak amacıyla, açık bir talebi etkin bir iletişimle rakibe iletme temeline dayanan ultiatom tekniğine başvurulabilir (Hagmann, 2007, s. 79). Zorlayıcı diplomasinin en ağır ve en sert yöntemi ultiatom üç unsurdan oluşmaktadır. Bunlar; rakibe yönelik spesifik bir talep, talebin yerine getirilmesi için açık ya da dolaylı bir zaman sınırlaması ve rakibin talebi yerine getirmesini sağlamak için güçlü ve inanılır bir ceza tehdidinin

rakibe iletilmesidir (George, 1971, s. 26). Ancak bu üç unsur her zaman bütünüyle yer almayabilir. Bu da ultimatoma etkisini zayıflatır. Ultimatoma bu özellikleri onun en etkili teknik olduğu anlamına da gelmemektedir (George, 1971, s. 72 - 73).

2. 2. Zımni Ültimatoma: Zorlayıcı diplomasinin güçlü yöntemlerinden bir diğeridir. Klasik ultimatoma üç unsurundan faydalanır. Aciliyet hissi ve ceza tehdidi ultimatodaki kadar açık bir şekilde iletilme bile çeşitli yollarla rakibe hissettirilir. Bazı askeri hazırlıklar ve sert uyarılarla rakip ikna edilmeye çalışılır fakat klasik ultimatodaki gibi bir zaman sınırlaması yapılmaz (George, 1971, s. 72 - 73).

2. 3. Dene ve Gör Yaklaşımı: Bu yaklaşım stratejinin sınırlı bir yöntemini temsil etmektedir. Ultimatoma yalnızca ilk ögesi olan açık bir talepte bulunan zorlayıcı güç belirli bir zaman sınırlaması yapmadan, aciliyet hissi yaratmadan zorlayıcı bir tehdide başvurur ve rakibin tehdide yönelik olarak vereceği cevabı beklemeye başlar, ek kararlar almaktan kaçınır (Craig, 1997, s. 185; George, 1971, s. 73).

2. 4. Baskıyı Aşamalı Arttırma: Rakip üzerinde bir baskı kuran zorlayıcı güç, bu baskıyı kademeli bir şekilde arttırarak rakibi ikna etmeye çalışır. Zamanla ilgili bir aciliyet bu yaklaşımda da yoktur. Rakip talebi gerçekleştirmek istemezse zorlayıcı güç baskıyı arttırmaya devam eder. Baskıyı aşamalı arttırma güçlü bir yöntemdir, ancak karar alıcılar uygulamada bocalayabilir (George, 1971, s. 73).

Uygulamada zorlayıcı diplomasi stratejisinin uygulandığı krizlerde zorlayıcı güç bu stratejinin değişik türleri arasında geçişler yapabilmektedir (Aksu, 2008, s. 33).

Zorlayıcı diplomasinin genel özelliği algı düzeyinde bir ikna kapasitesinin bulunmasıdır. Gerçekten de zorlayıcı strateji uygulayan taraf krize özgü olarak seçmiş olduğu yöntemlerle rakibi kuvvet kullanması durumunda uğrayacağı yıkımdan, zararlardan dolayı uyarır ve geri adım atmaya ikna etmeye çalışır. Dolayısıyla zorlayıcı güç sahip olduğu askeri kuvvet kapasitesi ile ihlali ortadan kaldırmak yerine krize özgü olarak kuvvet kullanımını en alt düzeyde sınırlı tutarak diplomasi yoluyla ihlali sona erdirmeye çalışır. Bu niteliğiyle topyekün bir askeri güç kullanımına, dolayısıyla savaşa yol açacak bir zorlayıcı stratejisi başarısız olarak kabul edilir. Bir kriz sırasında zorlayıcı diplomasi stratejisi uygulanırken tırmanma yaşanmış ve sonuçta taraflar topyekün bir savaşa sürüklenmişler ise bu stratejinin başarısızlığı demektir. Bu nedenle krizin her aşamasında doğru yönetilmesi ve zorlayıcı güç ile hedef güç arasında *'iletişim kanallarının tam olarak açık olması'* gerekir (Aksu, 2008, s. 29).

Bu değişkenleri dikkate alarak hazırlanan bir zorlayıcı diplomasi stratejisinin başarılı bir sonuç elde etmesinin sağlayacak değişkenler (Jakopsen, 1998, s. 19) ise; "Amacın açıklığı; Motivasyonun güçlülüğü; Motivasyonun asimetrisi; Aciliyet / Zorunluluk duygusu; Güçlü liderlik; İç (ulusal) destek; Uluslararası destek; Rakibin kabul edilemez tırmanma korkusu; Krizin çözümünün kesin koşullarına ilişkin açıklık" tır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma bir söylem analizine dayanmaktadır. Söylem analizi cümlelerin yapay sınırlarını reddeder; dilin ve kurallarının cümle ötesindeki metinsel yapıya yaygınlaşması gerektiğini savunur. Metin yapılarını incelemekle de sınırlı kalmaz ; *'anlamlar', 'fikirler' ve 'ideolojiler'* de açığa çıkarılmaya çalışılır. Söylem derinlikli bir incelemedir. Söylem çözümlemesi anlamlar arasındaki bağlamın peşine düşer. Bir konumlandırma bir çözümleme stratejisidir. Var olanı değiştirme hedefini taşır.

4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Türkiye’de ulusal yazılı basında yer alan Türk - Rus Uçak Krizi ile ilgili haberler ve bu haberlerde karar alma sürecinde yer alan kişilerin (Cumhurbaşkanı, Hükümet, Başbakan, Başbakan Yardımcısı, Dışişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı, Genel Kurmay Başkanı) zorlayıcı diplomasi stratejisine yönelik açıklama ve mesajları, araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. - Liberal: Hürriyet, Habertürk; - Laik / Kemalist: Cumhuriyet, Sözcü; - Radikal / Dini: Zaman, Yeni Şafak. Söz konusu gazetelerde 24 Kasım 2015 - 3 Aralık 2015 tarihleri arasında yayınlanan Türk – Rus Uçak Krizi ile ilgili haberler de araştırmanın örneklemi oluşturmaktadır. Veri toplama açısından seçilen bu gazeteler, araştırmanın yapıldığı tarih itibarıyla ideolojik duruşları göz önüne alınarak <https://tr.wikipedia.org/wiki/> ve https://ipfs.io/ipfs/.../wiki/Türkiye_gazetelerinin_listesi.html internet sitelerinde ilgili gazetelere ilişkin ideolojik tanımlar, kamuoyunda yansıtılan imajlarla da birleştirilerek belirlenip, sınıflandırılmış ve gazeteler gruplandırılırken Deren van Het Hof ve Açıklan’ın 2007 yılında yaptıkları, “2007 Seçimleri Basın Reklamları: Anaakım Gazeteler ve Merkez Partiler” adlı çalışmadan da yararlanılmıştır. Ayrıca gazetelerinin sahiplik bilgileri ayrı bir değer olarak kullanılmıştır.

5. Bulgular

Bu bölüm, krizin zorlayıcı diplomasi bağlamında analizini ve yazılı basının tutumunu zorlayıcı diplomasi stratejisini zayıflatma (*tematik yapılar, cümle yapıları ve sözcük seçimleri, eğretilmeler, görsel ve simgesel inşa, genel değerlendirme*); zorlayıcı diplomasi stratejisini güçlendirme (*tematik yapılar, cümle yapıları ve sözcük seçimleri, eğretilmeler, görsel ve simgesel inşa, genel değerlendirme*); krizi körükleme kışkırtma yeni bir krizi besleme ya da zorlayıcı diplomasi stratejisini direk ortadan kaldırma (*tematik yapılar, cümle yapıları ve sözcük seçimleri, eğretilmeler, görsel ve simgesel inşa, genel değerlendirme*) gibi; kategoriler kapsamında söylem çözümlemesinde incelenmesini içermektedir.

5. 1. Krizin Zorlayıcı Diplomasi Bağlamında Analizi

5. 1. 1. Amacın Açıklığı

5. 1. 1. 1. Türkiye’ nin Krizden Önce ve Sonraki Diplomasi Çabaları

24 Kasım 2015 Türk – Rus Uçak Krizi’nden önce Türkiye, Bayır Bucak Türkmen bölgesindeki gelişmelerle ilgili olarak harekete geçti. Rusya’nın ‘Suriye’deki Bayır Bucak Türkmenlerine yönelik saldırıları, Türkmen katliamı ve Türkiye’nin bu konudaki hassasiyetlerini görüşmek üzere ‘ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ni toplantıya çağırdı. Türkiye BMGK’ ya gönderdiği mektupta, Bayır Bucak Türkmen bölgesine düzenlenen saldırılardan endişe duyulduğunu bildirerek, sivillerin korunmasını istedi. Konsey in kasım ayı başkanı İngiltere’ ye iletilen mektupta, Rus hava kuvvetlerinin msket bombalı hava saldırıları, rejim güçleri ve Hizbullah militanlarının kara operasyonları neticesinde ağır sivil kayıplar verildiği vurgulanarak, “Sivillere yönelik bu elim saldırılar, terörizmle savaşıyoruz bahanesiyle meşru gösterilemez, çünkü bölgede DAESH, El Nusra cephesi ve El Kaide bağlantılı gruplar bulunmuyor” ifadelerine yer verildi. Mektup, Obama’ yla görüşme sonrası kaleme alındı. BM Güvenlik Konseyi üyelerine ve BM Genel Sekreteri’ne ‘çok gizli’ bir mektup olarak gönderildi. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından gönderilen, BM Nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi Büyükelçi Yaşar Halit Çevik tarafından 24 Temmuz’da iletilen tarihi mektupta, Türkiye’ nin kararlı ifadeleri yer aldı. Meşru müdafaa hakkını ifade eden BM Sözleşmesi 51. maddeye referansla Türkiye pozisyonunun anlatıldığı mektupta ‘gerekli ve orantılı askeri tedbirin’ alınmaya başlandığı ve bunların devam edeceği ifade edildi. “Vatandaşlarını, sınırlarını korumak ve terör tehdidine karşı koymak amacıyla...” ifadesinin yer aldığı mektupta, ‘Türkiye’nin milli güvenliği’ vurgusu yapıldı. ‘BM Sözleşmesi’nin 51’inci maddesi ‘

çerçevesinde, tek başına ya da kolektif şekilde kendini savunmak, uluslararası hukuka göre doğal hakkımızdır. Buna dayanarak, Türkiye, Küresel Koalisyon'un üyeleriyle koordinasyon içinde hareket etmek de dahil olmak üzere, Suriye'deki DAES'e karşı kendi vatandaşlarını ve topraklarını korumak ve terör tehdidine karşı koymak için gerekli ve orantılı askeri hamleleri başlatmıştır..."Bu kapsamda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, *"Vatandaşlarımızın can güvenliği ve sınır güvenliği tehdit altında. Milli güvenliğimiz gerektiriyorsa, tek başımıza hareket etmeye hazır olun"* talimatı verdiği, tüm kurumların bu yönde hazırlıklarını tamamladığı belirtildi. (Habertürk, 24 Kasım 2015). Türkiye, ayrıca Rus savaş uçaklarının Suriye'de Türkmen bölgesine yaptığı bombardımanın ardından Rusya'ya nota vererek, *"Sınır güvenliğimiz fiilen ihlal edilirse angajman kurallarımızı uyguluyoruz"* uyarısı yapmıştı.

Angajman kuralları temel olarak şu sorulara cevap vermektedir! Ne tür eylemlere izin veriliyor? Hangi durumda izin veriliyor? Ne zamana kadar izin veriliyor? İzin verilen eylem kime karşı gerçekleştirilecek? İzin verilen eylem nasıl gerçekleştirilecek?

Angajman kuralları, her ne kadar her ülkenin kendine özgü askerî, politik ve hukukî metinleri olsa da, Türkiye'nin bir NATO ülkesi olduğu dikkate alındığında, angajman kuralları NATO mevzuatları ve uluslararası hukuka uyumludur.

Türkiye'nin yaşanan gelişmeler karşısında memnuniyetsizliğini, kalıcı bir çözüm istihdam etme ve tırmanan gerilimleri yatıştırmak, kaygı verici gelişmeleri izah etmek, ihlallere izin vermeme noktasındaki kararlılığını, kendini bu anlamda doğru ve anlaşılır bir biçimde ifade etme, diplomasinin gereklerini yapma, tarafları müzakere zeminine çekmek ve bütün bunlar için elindeki tüm imkanları kullanma noktasında yoğun bir çaba sarf ettiği görülüyor.

Türkiye'nin 24 Kasım 2015 Türk – Rus Uçak Kriz'i öncesi ve sonrasında dile getirdiği ya da getirmeyi düşünmüş olduğu istemlerin tüm açıklığıyla taraflarca anlaşılmış olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu istemin karşılanması aşamasında karşı tarafta bir inandırıcılık yaratılması noktasında bir eksiklikten söz edilebilir ki bu eksiklik beraberinde kuvvet kullanma *'tehdinin'* sınanabilir olduğunu düşündürmüştür. Rusya, Türkiye'nin amacına açıklık getirdiği iki önemli mevzudan hem Bayırbucak Türkmenlerine yönelik saldırıları hem de Türkiye'ye yönelik sınır ihlallerinden vazgeçmemiştir. Üstelik bu sınır ihlalinin de Türkiye'nin hassas olduğu Bayırbucak Türkmenlerine saldırı amaçlı kullanıldığı var sayılırsa Türkiye'nin bu ihlallere sıcak bıkmayacağı ortadadır. Türkiye bu durumda sınırlı güç kullanarak, Türk sınır ihlalinin yapan milliyeti daha sonra öğrenildiği söylenen Rus uçağını 24 Kasım 2015' te ihlal esnasında düşürmüştür. Türkiye sınırlı güç kullanarak, ülke sınırları ihlal edildiğinde güç kullanmaya hazır olduğunu, kuvvet kullanma konusunda tereddüt etmeyeceğinin kararlılığının altını çizmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin istemlerinin kolaylıkla yerine getirilmemesinin gerekçelerini başka yerlerde aramak gerekir.

24 Kasım 2015 Türk – Rus Uçak Krizi'ne özgü olarak Türkiye'nin dile getirmiş olduğu istemin özü değişmemiştir. *'Türkiye'* tehditleri karşılayacak her türlü önlemi almakta, gereğini yapma noktasında ısrarcıdır. Reuters' a konuşan bir Türk yetkili, *'belirli bir ülkeyi hedef almadıklarını amaçlarının angajman kuralları çerçevesinde Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak'* olduğunu söyledi. Söz konusu uçağa *'angajman kuralları'* çerçevesinde müdahalede bulunulmuştur, denilerek Türkiye'nin angajman kurallarının gereğini yapmakta tereddüt etmeyeceği duruşunun bu anlamda net ve tavizsiz olduğu görülüyor. Türkiye, tehdidi karşılayacak her türlü önlemi almakta ve gereğini yapmaktadır.

5. 1. 2. Motivasyonun Yeterliliği

Türkiye'nin 24 Kasım 2015 Türk – Rus Uçak Krizi sırasında istemini dile getirirken ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunurken yeterli motivasyona sahip olarak krizi yönetmiş olduğu görülmektedir. Kriz sırasında askeri ve siyasi bürokrasinin kimden gelirse gelsin sınır ihlal girişimine izin vermeyeceği, sınır ihlaline sert bir tepki gösterilmesi noktasında fikir birliğine vardığı görülür. İstemini dile getiriliş tarzı dayandığı hukuki ve siyasi dayanaklar, gerekçeler, kullanmış olduğu semboller bütünüyle bu istemin haklılığı noktasında destekleyici etkiye sahiptir. Bununla birlikte Türkiye'nin zorlayıcı diplomasi stratejisi uygulamayı düşündüğü aşamada güç dengesinin nasıl şekillendiğine uygun olarak hareket etmesi gerekmiştir. Türkiye, İran, Suriye, Esad yönetiminin, yanı sıra diğer bölge ülkelerin, ABD ve Rusya'nın da bu güç dengesinde taraflardan hangisinin yanında yer alacağına göre hareket etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, krizin belli aşamasına kadar Türkiye istemini dile getirirken yalnızdır. Bu aşamada zorlayıcı diplomasi stratejisi de zaten '*dene ve gör*' eksenlidir. Uygulamış olduğu politikanın başarılı ilerlemesine koşut olarak Rusya üzerindeki baskıyı aşamalı arttırarak istemin karşılanmasına ağırlık verilmiştir. Ancak kimi olumsuzluklardan da söz edilebilir. Her şeyden önce motivasyonun somut temellerini oluşturan noktalar da hükümetin yeterli olanaklara sahip olmaması temkinli bir politika izlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu noktada güç dengesinin ibresi Türkiye lehine değişmeye başlamıştır. İstemini karşılanmaması söz konusu olur ise krizin topyekün bir savaşa tırmanması riski bulunmaktadır. Bu durumda Türkiye inandırıcılığını ve kararlılığını göstermek durumunda kalacak ve kısıtlı olan imkanlarını zorlayarak öngördüğü cezayı uygulamaya çalışacaktır. Siyasal karar alıcıların istemin karşılanması için gereken söylem-eylem tutarlılığını gösteren davranışlar sergilediği söylenebilir.

5. 1. 3. Motivasyonun Asimetrisi

Kriz sırasında Türkiye'nin istemi dile getiriliş ve eylemle destekleyişi Rusya'nın Orta Doğu'da özellikle Suriye'de statükoyu tek yanlı bir eylemle değiştirmesine sessiz - tepkisiz kalmayacağını göstermiştir.

Rusya ise kriz süresince yaratmış olduğu fiili durumu sürdüreceğine dair kararlılık ifade eden davranışlar göstermekte zorlanmıştır. Zorlayıcı diplomasi açısından değerlendirildiğinde istemi yerine getirmek konusunda ne kararlılığı bir kez daha sınama yoluna gidebilmiş ne isteme direnebilmiştir.

Türkiye'nin istemi karşısında Rus toplumunun ve Rus yönetiminin motivasyonu zayıf kalmıştır. ABD ve NATO' nun da Rusya' yı dizginlemeye çalışması ve Türkiye'yi engellemeyeceğini belirtmesi, Rusya'nın motivasyonunu daha da düşürmüştür. Onurlu bir geri adım atılması sağlanılmaya çalışılmıştır.

5. 1. 4. Aciliyet / Zorunluluk Duygusu Yaratma

Bir aciliyet / zorunluluk duygusu yaratılması ise ancak sınırlı bir kuvvet kullanımı ile mümkün olabilmiştir. Türkiye kriz öncesinde Rusya' nın aşırı istemlerini engellemek için diplomatik uyarılarda bulunarak bir tırmanmanın istikrarsızlığı arttıracığını, bunun da çok daha kapsamlı bir çatışmayı beraberinde getireceğini dillendirmişlerdir. İnandırıcılık ve kararlılığı göstermesi bakımından söylem ile eylem arasındaki tutarlılığın sağlanması bu kriz sırasında siyasal karar alıcının en zorlandığı noktayı oluşturmuştur. Çünkü kuvvet kullanımının en üst aşamasını kolaylıkla uygulanabilecek bir kapasitenin yokluğu karar alıcının sınırlı kuvvet kullanımının ötesine geçebileceğini gösterecek davranış sergilemesini engellemiştir.

24 Kasım 2015 Türk – Rus Uçak Krizi sırasında Türkiye'nin isteme ilişkin olarak yaratmaya çalıştığı zorunluluk duygusunun ABD ve NATO' nun Türkiye' ye vermiş olduğu desteğin azalmasına koşut olarak güçlenmeye başladığı gözlenmiştir. Özellikle çözüm arayışları sırasında Rusya üzerinde uygulanan baskılarda Rusya'nın Türkiye karşısında yalnız bırakacağı

vurgulanarak Rusya uzlaşısı zeminine çekilmeye çalışılmıştır. Ancak bu da sınırlı bir etki yaratmıştır. Sonuç olarak asıl zorunluluk duygusu yaratacak faktör olarak karşımıza Türkiye'nin her şeye rağmen bir topyekün savaşı göze alıp almayacağı noktasında çıkmaktadır. Türkiye güç ve olanakları çerçevesinde bir topyekün müdahaleyi uygulayabileceğine karar verdiği anda zorlayıcı etkisinin daha fazla olduğu görülmüştür. Aslında bu etki Türkiye'nin angajman kurallarını işletip sınır ihlali yapan savaş uçağının düşürülmesi ile daha anlaşılır hale gelmiştir, çünkü Türkiye'nin sınır ihlallerini durdurmak için başka çaresi kalmadığı anlaşılmıştır. Nitekim ihlali gerçekleştiren Rus uçağı 24 Kasım 2015 ' te düşürüldükten sonra Rusya ihlali durdurmak zorunda olduğunu görmüş ve isteme uymaya başlamıştır. Rusya bu tarihten sonra Türkiye'nin sınırını ihlal üzerinden bir sıcak çatışmaya yol açacak, Türkiye'nin askeri müdahalesine gerekçe oluşturacak davranışlardan uzak durmaya özen göstermiştir.

5. 1. 5. Güçlü Liderlik

Putin : *"Türkiye' yi düşman olarak görmüyoruz."*

Erdoğan: *"Rus uçağı olduğunu bilseydik, belki uyarımızı farklı şekilde yapardık"*

Güçlü liderlik noktasında ise, 24 Kasım 2015 Türk – Rus Uçak Krizi' ni yöneten kadrolara bakınca Türkiye'de açık bir şekilde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ön plana çıkmaktadır. Gerek ulusal gerekse uluslararası sistemin hassas dengeler üzerinde şekillendiği bir sırada Cumhurbaşkanı Erdoğan, deneyimleri ve devlet adamı özellikleri ile hem içerde hem dışarıda süreci yönlendirecek tercihleri savunabilmiştir. Bu bakımdan rasyonel tercihler saptanırken meşruiyetten uzaklaşmamaya özel bir dikkat gösterildiği anlaşılmaktadır. Her şeyden önce amacın ve istemin açıklığı ile ilgili olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan, meşru olmayan yöntemlere rağbet etmediği gibi temkinli bir stratejiyi yürüterek istemini ve politikasını destekleyen kitleyi genişletebilmiştir. Diğer yandan, içerde karar alma sürecini etkileme kapasitesine sahip çok sayıda aktörün varlığına ve bunlardan bir kısmı farklı seçeneklerin uygulaması gerektiğini dile getirmekte oluşuna rağmen Cumhurbaşkanı nihai kararı kendisi vermiş ve bu kararın gerektirmiş olduğu siyasi sorumluluğu da üstlenmekten kaçınmamıştır. Her ne kadar 'Parlamento' da yoğun muhalefet hükümeti zorlamış olsa da alınan kararların uygulanması aşamasında muhalefetin ve basının yanı sıra kamuoyunun tepkisine direnebilmiştir. Bu niteliğiyle başlangıçta almış olduğu kararların eleştirildiği, hükümetin politikasının yanlış olduğu da dile getirilmiştir. Ancak ilerleyen dönemlerde benzer duyarlılıkların muhalefet edenler tarafından da dikkate alındığı gözlenmiştir.

Nihayetinde 24 Kasım 2015 Türk – Rus Uçak Krizi' nde karar alıcı olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan, algı düzeyi, bilgi ve bilişi kapasitesi, kriz durumlarına uygun olarak ani, kesin ve isabetli karar verebilme ve krizi yönetebilme becerisiyle güçlü bir lider profili sergilemiştir. Bu liderlik profilinin sağlam bir zemine oturtulduğunu gösteren olgulardan birisi hiç kuşkusuz karar alma sürecinde uzman ve bürokratik kadroların görüşlerinin dikkate alınarak sürece dahil edilmesidir. Sonuçta bu durum risk ve faydaların her açıdan değerlendirebilmesine olanak verirken alınacak kararların rasyonelliğini de arttırmıştır.

Bir başka açıdan değerlendirildiğinde zorlayıcı diplomasinin başarı şansını yükselten etken, Cumhurbaşkanı Erdoğan' nın nerdeyse bir Türk - Rus savaşını başlatacak ölçüde bir kuvvet kullanma seçeneğini tercihe zorlayan kimi çevreleri dizginlemeyi başarmış olmasıdır. Olayların başladığı andan itibaren Türkiye'nin duruma sessiz kalmayacağı siyasilere gündeminde bulunmakla birlikte gösterilecek tepkinin hangi yöntem ve araçlarla olacağının ciddi olarak analiz edilmesi gerektiği görülmüştür. Cumhurbaşkanı Erdoğan, mecbur kalmadıkça bir askeri müdahaleden özenle kaçınmayı tercih etmiştir. Bunun gerekçeleri de anlaşılır gerekçelerdir. Diplomasi bu aşamada en uygun seçenek olarak kabul edilmiştir. Kuşkusuz Cumhurbaşkanı

Erdoğan'ın liderlik vasıfları ve tarihsel kimliği almış olduğu kararı müdahale yanlılarına kabul ettirmesinde etkili olmuştur.

5. 1. 6. İç Destek

24 Kasım 2015 Türk – Rus Uçak Krizi sırasında ulusal kamuoyunun Bayırbucak Türkmenlerinin uğramış olduğu baskı, saldırı ve katliamlara karşı duyarlılığı yüksektir. Bu duyarlılık bir yandan kamuoyunun hükümet üzerinde baskı oluşturmaya neden olurken, diğer yandan gösterilecek tepkinin ivediliği ve şiddeti bakımından da hükümetin seçeneklerini zorlamıştır. Özellikle Bayırbucak Türkmenlerine yönelik katliamlara müdahalede bulunulması, gerektiği konusu sıklıkla hükümete yöneltilen eleştirilerde yer almış, hükümetin diplomasi sürecini takip ettiği dönemde ise hükümet pasif, etkisiz kalmakla suçlanmıştır. Bu durum iktidar karşıtı muhalefet tarafından da zaman zaman kullanılmıştır.

Zorlayıcı diplomasi bakımından değerlendirildiğinde kamuoyunun duyarlılığının ve gösterilecek tepkinin en üst düzeyde bir çatışmayı dahi göze alacak ölçüde yüksek olması bir olumlu nokta olarak değerlendirilebilse de kamuoyuna yönelik açıklamaların duygusallıktan uzak olması gerekmektedir. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan, ulusal kamuoyunu gelişmelerden haberdar ederken bu ölçülülüğü korumaya özen göstermiş, itidalli davranmaları gerektiği yolunda uyarmıştır.

Bu bağlamda dile getirilmesi gereken bir olgu, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kamuoyunun ilgi ve tepkisini kontrol altında tutmaya çalışmasıdır. Bu kontrol çabası aslında süreci duygusallıktan arındırıp, rasyonel, akli selim yönetme çabasıyla ilgilidir.

Her durumda Türkiye'de Orta Doğu'daki gelişmeleri yakından izleyen bir kamuoyunun varlığı diplomasi alanında hükümetin izleyeceği politikanın haklılık ve meşruiyetini, dolayısıyla inandırıcılığını arttıran bir etki yaratabilmesine yararmıştır.

5. 1. 7. Uluslararası Destek

Uluslararası destek açısından ise krizi başlangıcında Türkiye'nin açık bir desteğe sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Kriz sürecinde Türkiye taraflar arasındaki dengeleri, duyarlılıkları kullanarak desteği kendi yanına çekme mücadelesi vermiştir. Bu durum içeride hükümetin pasif kaldığı, Türkiye'nin başarısız bir dış politika izlemekte olduğu şeklinde yorumlansa da süreç içerisinde hükümetin bu desteği kendi yanına çekmeyi bir ölçüde başarmış olduğu söylenebilir. Türkmenlerin uğradığı katliamlar ve Rusya'nın Suriye'deki faaliyetlerinin bölgeyi istikrarsız hale getirdiği noktasında hemen herkes ortak görüşe sahip olsa da statükonun ve istikrarın nasıl yeniden sağlanacağı noktasında tümüyle farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu durumda Türkiye'nin ortak müdahaleyi sağlamada güçlük yaşamaya oluşturulan barış gücünün de çatışmaları sona erdirmekte yetersiz kalması, Türkiye'nin ortak müdahaleden tek başına müdahale fikrine kaymasını gerektirmiştir. Ancak Türkiye'yi bu seçeneğe iten ABD'nin müdahaleleri olmuştur. Aslında Türkiye'nin bu noktada uygulamaya çalıştığı zorlayıcı diplomasi stratejisinin farklı açılarla da olsa işletilebileceğine dair bir beklenti içerisinde olduğu söylenebilir. Türkiye'nin sınırını korumaya kararlı olduğunu ve bunun için önlemlerin alınmış olması bir askeri müdahalenin gerektirdiği hazırlıkların yapılmış olması zaten fiili olarak bu seçeneği rasyonel olarak düşündüğüne göre BM'nin saldırıya yapacağı baskı Türkiye'nin çıkarına olacaktır. Türkiye'nin halihazırda yapamadığı baskıyı ABD, NATO ve BM yapacaktır. ABD, NATO ve BM, taraflar arasında bir yeni statüko sağlanmasını kolaylaştıracak önerileri krizden önce umursamamış olsalar da kriz sonrası kurgulamaya çalışmışlardır. Fakat bu konuda tam bir başarı sağlamış olduklarını söylemek güçtür. Dolayısıyla aslında ABD ve BM'nin Rusya üzerinde yapacağı diplomatik baskıların yeterli olmadığı noktada Türkiye bu kez sınırlı güç kullanma yoluna giderken uluslararası aktörler Türkiye'nin bu hareketine daha "anlayışla"

bakabilmişlerdir. 24 Kasım 2015 Türk – Rus Uçak Krizi’nde angajman kuralları işletilirken de aslında uluslararası aktörlerin göstereceği tepki dikkate alınarak hareket edilmiş, angajman kurallarından hiçbir şekilde taviz verilmeyeceği tüm dünyaya duyurulmuştur.

Dolayısıyla krizin, bölgesel istikrarı sarsacak bir çatışmaya hatta bir dünya savaşına dönüşme potansiyeli taşıması pek çok ülkenin taraflar arasında yatıştırıcı bir diyalog içerisine girmesine yol açmıştır. Kriz esnasında birçok ülke arabuluculuk girişiminde bulunmuştur.

Türkiye 24 Kasım 2015 Türk – Rus Uçak Krizi’nde angajman kuralları gereği askeri müdahalede bulunma yetkisini doğrudan kullanabilecek meşruiyete sahip olduğunu düşünmüştür.

Bir başka açıdan değerlendirildiğinde Türkiye’ nin 24 Kasım 2015 Türk – Rus Uçak Krizi sırasında müdahaleye gerekçe olan olay ve eylemlere ilişkin açıklamalarını destekleyen BM’nin 51. Madde ‘BM Antlaşması’nda meşru müdafaa hakkı’ açıklamalarının bulunmasıdır.

5. 1. 8. Tırmanma Korkusu Yaratma

Krizin başlangıcından itibaren Türkiye’ nin diplomatik yolları kullanarak gerginliği azaltmaya çalışması sonuçsuz kalmıştır. Türkiye’nin uygulamaya karar verdiği zorlayıcı diplomasi stratejisine uygun olarak gerçekleştirilen sınırlı kuvvet kullanımı Rus yönetimi üzerinde bir tırmanma korkusu kısmen yaratmıştır. Türkiye’ ye NATO ve BM desteğinin gelmesi bu tırmanma korkusunun nedenlerinden biridir sadece. Bu aşamada Türkiye, her ne kadar karar alma sürecinde kuvvet kullanma ve karşılık verilmesi gibi seçenekler üzerinde durulsa da kuvvet kullanma seçeneğini, diplomasiyi destekleyecek bir araç olarak düşünmeyi sürdürmüştür. Rusya’nın Bayırbucak Türkmenlerine havadan saldırıya destek olması, katliamların sürmesi, Rusya’nın Türkiye’nin hava sahasını ihlal etmedeki ısrarına rağmen Türkiye tepkisini diplomasi ile dile getirmeyi tercih etmiştir. Buna rağmen Rusya ısrarını sürdürmüştür. Türkiye angajman kurallarını güncelleyerek dünyaya duyurmuş ve sınırlarını koruma kararlılığını ifade etmiştir. Bunun da yeterli olmadığı görüldüğünde Türk sınırını ihlal eden uçak düşürülmüştür. Bu aşamadan sonra Türkiye topyekün bir savaşa gidilmesini göze aldığını göstermiştir.

Rusya üzerinde yaratılmak istenen baskı Türkiye’ nin amaç ve istemleri ile ölçülüdür. Dolayısıyla Türkiye Rusya’ya diplomatik yollardan iletmış olduğu istemlerinin dışında bir şey istememiştir. Rusya’nın Türkiye’ nin istemini karşılaması durumunda yeni istemlerle karşılamayacağı müzakereleri yürüten karar alıcılar tarafından çeşitli şekillerde defalarca dile getirilmiştir.

Zorlayıcı diplomasi stratejisi açısından Türkiye isteminin karşılanması için uluslararası hukuktan kaynaklanan ‘meşru savunma hakkını’ kullanacağını açıklayarak ölçülü bir tırmanma korkusu yaratmıştır. Rusya’nın bu dönemde Orta Doğu’da tanınma ve nüfuz elde etme gayreti içinde olduğu ve bu durumun Türkiye’ nin kararlılığı karşında direnme veya kararlılığını tekrar sınama olanağını düşünmediği yapılan gözlemler sonucunda anlaşılmıştır. Türkiye’nin Rusya’ya yönelik istemleri ve strateji eleştirileri baştan beri Türkiye’nin duyarlı olduğu haklılık ve meşruiyet bakımından sakıncalı sonuçlar doğurabilecek niteliktedir. Bu nedenle Rusya üzerinde uygulanan ‘zımni ultimatö ve aşamalı baskı stratejileri’ Türkiye karşısında bir tepki bloğunun oluşmasını engellediği gibi Rusya’ya destek verebilecek krizin çözümü için Rusya’nın sürdürmekte olduğu politikadan vazgeçmesi gerektiğinde hemfikir olmuşlardır. ABD, NATO ve BM, Türkiye’ nin görüşlerini ve kararlılığını Rusya’ya iletmeleri ve Türkiye lehine açıklama yapmaları üstlenmiş oldukları rol kapsamında yapıcı etki yaratmıştır.

Türkiye’ nin müdahalesinin uluslararası hukuka dayanılarak yapılan ‘meşru savunma niteliğinde bir sınırlı eylem olduğu’ vurgulanmıştır. Ayrıca Türkiye’nin uluslararası hukuk ve uyumsuzlukların barışçıl çözümlere verdiği dile getirilerek BM’ nin nüfuzunu Rusya üzerinde göstererek söz konusu ihlallerin sona erdirmesine yardımcı olması gerektiğine işaret edilmiştir.

5. 1. 9. Çözüm İlişkin Koşullarda Açıklık

Türkiye' nin krizin çözümüne ilişkin olarak dile getirmekte olduğu koşullar yeterince açıktır. Bu açıklık gerek Rusya'ya gerekse de ABD ve BM' ye iletilmiştir. Krizin çözümüne yönelik olarak Türkiye' nin gerçekleşmesini istediği koşullar açıklıkla ifade edilmiştir. Türkiye' nin Rusya'ya vermiş olduğu notada angajman kuralları dile getirilmiş ve bu kuralların gereğinin yapılmasında tereddüt edilmeyeceği ifade edilmiştir. İstemler sınanmaya olanak tanımayacak ölçüde kararlılık içermektedir.

Türkiye izlemiş olduğu diplomasi ile Rusya'nın geri adım atışını kolaylaştıracak bir yaklaşım sergilemiştir. Buna göre NATO, BM ve ABD ' nin Türkiye' nin tutumunu destekleyen açıklamaları sayesinde Türkiye, Rusya'nın baskı ve istemine göre davranmak yerine BM' nin yaratmış olduğu meşruiyetten yararlanarak krizi çözmeye çalışmıştır. Kriz sırasında Türkiye' nin aşırı istemler yerine daha akılcı istemlerde bulunması ortak bir çözüme ulaşmayı kolaylaştırmıştır.

Rusya krizden sonra Türkiye'nin istemi olan sınır ihlali gerçekleştirilmemiş ancak Türkiye üzerindeki baskıyı uçağının düşürülmesi, bir pilotunun öldürülmesi ve itibar kaybını gerekçe olarak göstererek, ekonomik alana aşamalı olarak yayarak sürdürmüştür.

Tablo 1: 24 Kasım 2015 Türk - Rus Uçak Krizi

Zorlayıcı Aktör	Türkiye
Hedef Aktör	Rusya
Olay	24 Kasım 2015 tarihinde saat 09. 20 civarında Hatay Yayladağı bölgesinde Türk Hava Sahasını ihlal eden milliyeti bilinmeyen bir uçak defalarca (beş dakika içerisinde 10 kez) ikaz edilmesine rağmen Türk Hava Sahasını ihlal etmiştir. Söz konusu uçağa angajman kuralları çerçevesinde 24 Kasım 2015 saat 09. 24' te bölgede hava devriye görevinde bulunan iki adet Türk F - 16 uçağı tarafından müdahalede bulunulmuştur. Yaşanan olayla birlikte NATO üyesi bir ülke tarihinde ilk defa bir Rus uçağını düşürmüştür.
Amaç / Hedef	Öncelikli hedef Türk sınır ihlali son vermek, angajman kurallarını geçerli kılmak ve Bayırbucak Türkmenlerine yönelik saldırıları durdurmak.
Yöntem	<i>Tür:</i> Dene ve gör', baskıyı aşamalı arttırmak, ultimatoluk, zımni ultimatoluk. <i>İstem:</i> Türk sınır ihlali ve Bayırbucak katliamına son verilmesi, angajman kurallarına uyulması. <i>İvedilik:</i> Sınır ihlallerinin hemen durdurulması doğrultusunda bir aciliyet yaratılmak istenmiştir. <i>İstem tercihi edilebilirliği:</i> Türkiye'nin talebi yerine getirilmezse Rusya'nın açıkça Türkiye ve NATO ile bir sıcak çatışma içerisine girmesi gerekecektir. Talebe direnmenin maliyeti yüksektir.
Eylem	_ ABD, BM ve NATO aracılığıyla uyarılarda bulunmak. _ Sınıra asker yığmak.

	_‘iletişim’ kanallarını zorlamak.
--	-----------------------------------

Tablo 2: Zorlayıcı Diplomasi Stratejisi

Türkiye’nin İstemi	Açık	Türk sınır ihlali durdurulsun, Bayır Bucak Türkmen saldırıları ve katliamlarına son verilsin, angajman kurallarının yürürlükte olduğu kabul edilsin ve uyulsun.
İsteme uyma aciliyet/zorunluluğu	Açık	Angajman kuralları ve BM 51.Maddesindeki ‘Meşru müdafaa hakkı’ ile yaratılan bir zorlama var.
İstemi yerine getirmemenin bedeli	Belirsiz	Fiili çatışma. Çıkacak çatışmanın olası sınırının ne olacağı belirsiz. Her iki taraf için de. NATO üyesi bir ülkeye saldırı NATO gücünü devreye soktuğu için kriz, sınırların ve kapasitenin ölçüldüğü bir olay olarak değerlendirilebilir.
İstem kabul edilmesini kolaylaştıracak öneri	Açık	İhlallere son verilmesi ve Bayır Bucak Türkmenlerine yönelik saldırılar dursun. Dost ve müttefik ülke olarak sorunu kendi çapında ve görüş ayrılıklarını, sorunları müzakerelerle diplomasi ile çözelim. İki taraf için de en kazançlı bu. Bayır Bucak Türkmenleri terörist değil. Ortak hedefe yönelelim.
Sonuç		Rusya sınır ihlallerine son verilmiş ve Krizden sonra Rusya ile Türkiye arasında 3 Aralık 2015’ te ilk yüz yüze temas sağlanmıştır.

Tablo 3: İstem Başarısını Etkileyen Faktörler

Amacın açıklığı	+
Motivasyonun güçlülüğü	+
Motivasyonun asimetrisi	+
Aciliyet/Zorunluluk duygusu	+

Güçlü liderlik	+
İç (ulusal) destek	+
Uluslararası destek	+
Rakibin kabul edilemez tırmanma korkusu	+
Krizin çözümünün kesin koşullarına ilişkin açıklık	+

Tablo 4: 24 Kasım 2015 Türk - Rus Uçak Krizi Sırasında Karar Alma sürecinde Yer Alanlar

Cumhurbaşkanı	Recep Tayyip Erdoğan
Hükümet	64.Hükümet
Başbakan	Ahmet Davutoğlu
Dışişleri Bakanı	Mevlüt Çavuşoğlu
Milli Savunma Bakanı	İsmet Yılmaz
TBMM Başkanı	İsmail Kahraman
Genel Kurmay Başkanı	Orgeneral Hulusi Akar

5. 2. Yazılı Basının Tutumu

Tablo 5: Basının Tutumunun Zorlayıcı Diplomasi Stratejisinde İstemin Başarısını Etkileyen Faktörlere Etkisi

İstemin Başarısını Etkileyen Faktörler	Yeni Şafak	Habertürk	Hürriyet	Zaman	Cumhuriyet	Sözcü

Amacın açıklığı	+	-	-	X	X	X
Motivasyonun güçlülüğü	+	-	-	X	X	X
Motivasyonun asimetrisi	+	-	-	X	X	X
Aciliyet/Zorunluluk duygusu	+	-	-	X	X	X
Güçlü liderlik	+	-	-	X	X	X
İç (ulusal) destek	+	-	-	X	X	X
Uluslararası destek	+	-	-	X	X	X
Rakibin kabul edilemez tırmanma korkusu	+	-	-	X	X	X
Krizin çözümünün kesin koşullarına ilişkin açıklık	+	-	-	X	X	X
Sonuç	+	-	-	X	X	X

(-) : Zorlayıcı diplomasi stratejisini zayıflatma, (+) : Zorlayıcı diplomasi stratejisini güçlendirme, (x) : Krizi körüklemeye kışkırtma yeni bir krizi besleme ya da zorlayıcı diplomasi stratejisini direkt ortadan kaldırma.

5. 2. 1. Zorlayıcı Diplomasi Stratejisini Zayıflatma

Devletler rakiplerinin davranışlarını tehdit veya sınırlı kuvvet kullanarak değiştirmeye çalışırken başarılı sonuç elde etmek her zaman mümkün olmayabilir (Aksu, 2008, s. 33). Başarılı sonuç elde etmenin gerekli koşulları vardır. Çatışma sıfır toplam bir sonuca yol açmamalıdır. Topyekün bir savaştan kaçınmak ortak yarara uygun olmalıdır. Her iki taraf da kuvvet kullanarak istediğini elde etmekten daha fazlasını pazarlık yoluyla elde edebileceğine inandırılmalıdır (Jakobsen, 1998, s. 17).

Sıfır toplam ya da sabit toplam oyunlar, iki tarafın birinin kazancının diğerinin kaybı anlamına geldiği varsayımıyla hareket ettiği oyunlardır. İki ülke arasındaki ilişkinin bu oyun kuramıyla tanımlanması karşılıklı kuşku ve her iki tarafta da görülmesi ile sonuçlanır. Rakibin aynı şekilde davranacağı varsayımıyla tarafların oyun kuramına göre hareket etmesi de var olan düşmanlığın daha da artmasına neden olur (Arı, 2001, s. 412 - 414). Uluslararası ilişkilerin bu oyun kuramına göre değerlendirilmesi aynı zamanda 'öteki' imajının yaratılmasına da yardımcı olarak diğer ülke ile ilgili olumsuz algılamaların yinelenmesini ve bu ülkenin 'düşman' olarak görülmesini gerektirir. Bu bağlamda Türk - Rus ilişkileri de Türk dış politikasında çoğunlukla 'sıfır toplam

oyun' olarak görülmekte, Rusya' dan gelen ve Türkiye'ye fayda sağlayacak herhangi bir hamle bile Türk tarafınca kuşkuyla karşılanmakta ve samimi görülmemektedir.

5. 2. 1. 1. Tematik Yapılar

Rusya ve Türkiye arasında karşılıklı bir çatışma ya da savaş durumu yaşanmamasına karşın kriz sonrasında basın tarafından vurgulanan tema, Rusya'nın bir '*galibiyet*' ve '*zafer*' havasına sokulması, Türkiye' nin ise '*milli bir hezimet*' yaşamasıdır. Herhangi bir savaş olmamasına karşın '*biz*' ve '*onlar*' ın yaşadıkları tam anlamıyla bir tezat içermelidir. Türkiye ve Rusya arasındaki ilişki '*sıfır toplam*' bir ilişkidir ve kriz sonrası yaşananlar iki ülkede de aynı olmamalıdır. Bu temada, Rusya'nın ekonomik yaptırımlarına dair söylemler '*Moskova'ya ekonomimizi çökertecek kadar bağlıyız*' bağımlılık '*vurgusuyla birleşmiş*, Rusya' nın gücü Türkiye ve dünya karşısında gözler önüne serilmiştir. Türkler, arkalarında Batılı herhangi bir ülke olmadan tek başlarına karşı karşıya kaldığı zaman ne kendilerini ne ülkelerini ne de ekonomilerini savunabilmektedirler ve bu nedenle bir krizle karşılaştıkları anda '*endişelenip*', '*korkmaktadırlar*'. Bu korku Rusya'nın yaptırım kararını pekiştirirken, aynı zamanda Türkiye' nin en ufak bir krizde bile ne kadar dayanıksız ve aciz olduklarını göstermektedir. Bütün bu algılamalar, krizin tırmanma anında sıklıkla vurgulanmıştır. Aynı şekilde, bazı muhalefet partileri de krizin sonuçlarının Türkiye için bir kayıp olduğunu vurgulamış ve hükümeti suçlamaya başlamıştır. Yapılan alıntılarla Türk basınına yansıyan bu durum Rusya' nın Türkiye karşısındaki söylemini daha da kuvvetlendirmiştir.

5. 2. 1. 2. Cümle Yapıları ve Sözcük Seçimleri

Türk - Rus ilişkilerinin '*sıfır toplam* *oyun*' olduğu görüşü kriz sırası ve sonrasında Türk basını tarafından da benimsenen bir görüştür. '*Bir tarafın kazancının mutlak olarak diğerinin kaybı*' anlamına geldiği sıfır (sabit) toplam *oyun* ilişkisi kriz sonrasında Rus tarafının mutlak kazancını, Türk tarafının ise mutlak kaybını getirmiştir. Kriz sürerken Rusya gayet kendinden emin ve sakin bir tutum içine girerken Türkiye'de halk ve politikacılar Rusya ile ve yaptırımlardan korkmuş ve '*panik*' lemiştir. Bu durum Türklerin '*korkak*' ve Türkiye'nin '*en ufak sorundan etkilenen ve karışan ülke*' olarak algılanmasına yol açmıştır. Başka bir deyişle Türkiye'de ne hissedilmiş ve yaşanmışsa Rusya '*sıfır toplam* *oyun* ilişkisi' çerçevesinde bunun tam tersini yaşamıştır. Ayrıca kriz sonrası '*kaybın*' getirdiği '*karmaşa*' ve Türk iç politikasının karışması Türkiye' nin '*beceriksiz politikacılar ve insanlarla*' dolu olduğu bilgisini de beraberinde getirmiştir.

'Rahat Olun 'Diyen Turizm Bakanı'nın Turizmle İlişkisi Sıfır '(Cumhuriyet, 2.11.2015), 'İş Dünyasında Rusya Korkusu' (Sözcü, 25.11.2015), 'Rusya Tavrından Endişeliyiz' (Zaman, 29.11.2015), 'Tedirginlik Günleri' ... (Habertürk, 26.11.2015), 'Suriye Politikası Tamamen Çöktü' (Sözcü, 26.11.2015), 'Muhalefet Tedirgin Kılıçtaroğlu: Kaygılıyız Yüksekdağ: Çok Tehlikeli' (Cumhuriyet, 25.11.2015), 'Putin'in Gaz Vanası Bozulursa Donduk Bağımlılık Daha Da Artacak Rusya'nın Alternatifi Yok Sebze İhracı, Turizm Ve Müteahhitlik Tehlikede Cherter Sferleri İptal Otelciler Panik İçinde' (Cumhuriyet, 26.11.2015), 'Doğalgaz Ve Kömürde Türkiye, Rusya'ya Bağımlı' (Zaman, 30.11.2015), 'Gaz Kesilirse Hayat Biter,' (Sözcü, 3.11.2015) 'Putin'e, Suriye'deki İki Üs Yetmedi Yenisini Kuruyor' (Cumhuriyet, 2.11.2015), 'Uçuşlara Rusya Darbesi' (Cumhuriyet, 2.11.2015), 'Dünya Enerji Konseyi Üyesi Necdet Pamir, Sözcü' ye Açıkladı: Moskova'ya Ekonomimizi Çökertecek Kadar Bağlıyız' (Sözcü, 3.11.2015), 'Ruslardan Türk Şirketlere Baskı, İhale İptali Başladı 30 Milyon Dolarlık Projeye Darbe Krizin Türkiye'ye Faturası 7. 2 Milyar Lirayı Bulacak' (Sözcü, 3.11.2015) 'Ya Doğalgaz Kesilirse' (Cumhuriyet, 3.11.2015), '11. 6 Milyar Dolarlık Tehdit' (Habertürk, 26.11.2015) 'Spor Geliri Yüzde 70 Düşecek' (Habertürk, 26.11.2015), 'Türk İşadamları Kapıdan Döndü Türk Tır' ları Sınırdan Kaldı' (Habertürk, 26.11.2015), 'Sipariş İptalleri Başladı' (Habertürk, 26.11.2015), 'Vanayı Kısabilir'... (Habertürk, 26.11.2015) 'Bozulan İlişkinin Telifisi Zor'... (Habertürk, 26.11.2015), 'Türk Turistler Gözaltında' (Yeni Şafak,

27.11.2015), 'Rusya Krizi, Spor Turizmini Vurdu' (Zaman, 27.11.2015), 'Doğalgaz Kesilirse Faturası Ağır Olur,' (Zaman,27.11.2015), 'Rusya Krizi Sebze Halini Vurdu Çalışanlar Evine Gönderildi' (Zaman, 28.11.2015), 'Putin İsterse Para Akışını Bile Durdurur' (Habertürk, 26.11.2015), 'Putin'den Ağır Yaptırımlara Onay' (Zaman, 29.11.2015), 'Rusya Krizi Piyasayı Vuruyor' (Zaman, 29.11.2015), 'Rusya Ambargosu Çiftçiye Vurdu' (Zaman, 30.11.2015), 'Yolcu Sayısı 5 - 6 Milyon Azalacak' (Zaman, 3.11.2015), 'Rus Hükümetinin Müeyyideleri Otomotiv Sektörünü De Korkutuyor' (Zaman, 3.11.2015), 'Moskova'da 30 Milyonluk Euro'luk Proje İptal Edildi' (Zaman, 3.11.2015), 'Rusya Krizi, Meyve Sebze Fiyatlarını Düşürdü' (Zaman, 3.11.2015), 'Avrupa İstedğini Aldı Türkiye Fotoğrafla Yetindi' (Zaman, 3.11.2015), 'Çarşı Pazar Ucuzladı', 'Papaç Pahalı!' (Habertürk, 3.11.2015) 'İş Dünyasında Rusya Korkusu' (Sözcü, 25.2015), 'Piyasalara Uçak Düştü Borsaya Faturası 22 . 5 Milyar Lira Savaş Korkusu THY'nin Kaybı Büyük Ruble, TL'den Dirençli 'Merkez Baskı Altında Kalır' (Sözcü, 25.2015). Askeri İlişkiler Dondurdu' (Cumhuriyet, 25.11.2015), Krizin Faturası Ağır Olacak' (Cumhuriyet, 25.11.2015), Rusya İle Yaşanan Krizde Hükümetten Geri Adım Geldi' İletişim Kazası' (Cumhuriyet, 26.11.2015) 'Kılıçtaoğlu Erdoğan'a Sert Çıktı Bir Bekle Kardeşim Ya!' (Cumhuriyet, 26.11.2015), '10 Milyar Dolarlık Türk Yatırımı Var Mali Yapısı Zayıf Şirketler İçin Yıkım Türklerin Rusya'ya Girişleri Zorlaştı' (Sözcü, 26.11.2015), 'Rus Krizi Uzun Sürer' 'Tahammül Sınırlarındayız' 'borsa, Yaralarını Sarmaya Çalıştı' (Sözcü, 26.11.2015), 'Ticaret Durma Noktasında Rusya Türk Mallarının Girişini Durdurdu Makine Düştü Turizmde Ağır Kayıp dev Projeler Tehlikede' (Cumhuriyet, 26.11.2015), 'Ruslar, Türkmen Dağı'nı Daha Şiddetli Bombalıyor' (Sözcü, 26.11.2015), 'Rusya, Suriye Sınırımıza Uzun Menzilli Füze Yığıyor Karadeniz'e Kadar Vurabilir' (Sözcü, 26.11.2015), 'Gayri Resmi Ambargo Silahçılar Çalışmıyor İşadamlarına Gözaltı Rusya: Akkuyu Ertelenebilir Çiçek Tır' larına Bile İzin Yok Uçak Seferleri de İptal Oldu Savaş Silahı Olabilir Rusların Çıkarı Var' (Sözcü, 26.11.2015), 'Rusya İntikam Alıyor (Sözcü, 27.11.2015), 'Ekonomik Savaş Başlattı 100' lerce Tır Bekletiliyor Ruslar İnşaat İşinden Cayabilir Uçuşlara Kısıtlama Yapacak 40 Türk İşadamı Gözaltında Kırım 30 Türk Yatırımı Donduruldu 366 bin Ton Domates İçin Alternatif Arıyor 10 Milyon Dolarlık Çiçek İhracatımız Tehlikede Rusya Türkiye İle Askeri İlişkilerini Askıya Aldı' (Sözcü, 27.11.2015).

5. 2. 1. 3. Eğretilmeler

Eğretilmeler, verilmek istenen ideolojik bilginin pekişmesini sağlayarak, kullanılan söylemin güçlenmesine neden olurlar.

24 Kasım 2015 Türk- Rus Uçak Krizi boyunca Rusya tarafından Türkiye'ye uygulanan yaptırımlar, Türkiye ile ilgili olumsuz ifadelerin daha yoğun ve dramatik bir şekilde okuyucuya aktarılmasını oluşturmaktadır. Uygulanan yaptırımlar bilgisi 'korku', 'tedirginlik', 'intikam', 'endişe' gibi insandan alınan eğretilmelerle pekiştirilirken, doğadan alınan 'askeri ilişkiler dondu' gibi eğretilmelerle de vurgulanma yoluna gidilmiştir. Türk basınında yaptırımlar için kullanılan eğretilmeler daha çok haber başlıklarında yer almış, bu da okuyucunun dikkatini çekmek ve daha çok etkilemek amacıyla yapılarak sıfır toplamı ilişkide kaybeden Türkiye imaj dönüşümü desteklenmiştir. Van Dijk, temaların giriş cümleleri ve başlıklarda verildiğini belirterek, metnin tümünü hatırlamayan okuyucuların aklında genellikle başlıkların kaldığının altını çizmekte ve buralarda verilen kalıp yargıların ve klişelerin zihinsel çağrışım yoluyla tekrar hatırlayarak yorumlandığını belirtmektedir (Van Dijk, 1988, s. 181).

5. 2. 1. 4. Görsel ve Simgesel İnşa

24 Kasım 2015 Türk – Rus Uçak Krizi boyunca kullanılan konu ile ilgili fotoğraflar da haber metinlerinin dilsel anlamlarını destekler nitelikte kurgulanmışlardır. Kriz' le ilgili haberler içinde en az iki renkli fotoğraf vardır. Genel olarak kullanılan fotoğraflar, ikiye ayrılmaktadır. Düşen

uçak görüntüsü ve liderlerin karşılıklı açıklamaları ile Türk - Rus liderlerinin fotoğrafları. Düşen uçağın düşüşü netken, sınır ihlali bulanık görünmektedir. Burada eylemin gerekçesi silinip, Ruslar nezdinde genelleştirilen gerekçeler önem kazanmaktadır. Diğer yanda Türkiye Cumhuriyeti Devleti hükümet yetkililerinin liderinin krizle ilgili açıklamaları ve Rus hükümeti ile liderinin açıklamaları vardır. Burada da yine aynı durum gözlenmektedir. Görseller eylemin gerekçesini, failleri gizli tutmakta, fotoğraflar yapılan açıklamalardan bağımsız, içeriğini yansıtmak istedikleri tema için seçilerek verilmek istenen algının fotoğrafına odaklanmaktadır. Çünkü eylemi gerçekleştirenler herhangi bir Türk ya da başkalarındır ve bu kimlikleri genel bir tanımlamayı içerir. Önemli olan "biz" im için eylemin ne anlam içerdiği (Rus uçağının düşürülmesi) ve buna nasıl karşılık verildiğidir. Rus uçağının düşürülmesi ve onunla gelen karşılıklı açıklamaların basındaki karşılığı basın için ne ifade ettiğidir. Ülkelerin karşılıklı açıklamalar girişmeden önceki fotoğraflarında kullanılan "düşen uçak" simgesi krizin en önemli gerekçe sembolüdür. Bu noktada gerek fotoğraflarda gerekse tek başına resmedilerek, basın tarafından bir düşen uçak fetişizmi yaratılmıştır. Düşen uçak, Tüm Türkiye'yi ve Türkleri temsil ederek 'kaybetmenin' gerekçenin kanıtı sayılmış ve bu sembol, sürekli Rusya' nın karşısında konumlandırılarak tam bir karşıtlık yaratılmıştır.

Örnekler:

_ "Aynı esnada Antalyalı Ogs ve Vasily..."Yaşanan gelişmelerden sonra Rusya'nın doğalgaz konusundaki tavrı merak konusu" başlığı ile verilen karikatürde arkasında çerçevelenmiş papaz fotoğrafı ve içki şişeleri bulunan don atlet elinde kumandayla kanepede oturan göbekli adam" Soba mı alsak..." derken, hemen yanında fasulye ayıklayan kadın, "Fasulye de iyi çıktı" demektedir (Habertürk, 26.11.2015).

Karikatürde Rusya eğer yaptırım uygularsa çıplak, üzerinde sadece don atlet var denilecek kadar soyunmuş hâlde elimizde soba bir de fasulyenin gazı var; alternatifleri ile Türkiye'nin Rusya karşısındaki 'aciziyeti' 'Rus karakterler üzerinden' resmedilmiştir.

Karikatürle, bizde olsa olsa soba ya da fasulyenin gazı olur algısı oluşturulduğu ve Türkiye' nin Rus yaptırımlarına karşı aldıkları önlemleri küçümsedikleri, zorlayıcı diploma stratejisinin inandırıcılık başarı şartını zayıflatıkları görülmektedir.

Habertürk' ün aynı tarihli altıncı sayfanın üst kısmında kullandığı ikinci karikatürde, Rusya'nın olası yaptırımları sıralanmış, yaptırımların uygulanması halinde öngörülen kayıplardan söz edilmiş, 'Havada - Karada Sınır Harbi', başlığının arkasında heybetli Rus devlet sarayı onun önünde Putin, ayakta, kollarını açmış, bir elinde benzin döküyor; öteki elinde boğazını sıkıttığı, yolunmuş ecel terleri döken, azı açık hüngür hüngür ağlayan küçücük, zayıf, gıdasız, tavuk vardır. Acaba Putin tavuğa ne yapacak? Korkudan ödü patlamış tavuğu yakacak mı? Karikatürde, Rusya' nın elinde boğazı sıkılmış Türkiye korkak tavuk konumunda görülüyor. Rusya' nın gücü karşısında Türkiye olsa olsa böyle olur, algısı veriliyor. Güçlü Rusya, zayıf ve aciz Türkiye'yi havadan karadan kuşatmıştır. Türkiye güçlü Rusya'nın elinde kalmıştır. Hayatı Rusya' nın elindedir. Karşısında durmak şöyle dursun karikatürde, Türkiye Rusya' nın elinde, eli bile çok olur, hatta parmaklarında, Türkiye'nin 'bir sıkımlık' canı kalmıştır.

_ Habertürk' ün 3 Aralık 2015 tarihli ilk sayfanın altında verdiği karikatürde ise, halk pazarında : 'Geel Vatandaş Geel...! Düşen Uçağın Malları Bunlar' ...Diye bağırarak ucuz sebze ve meyve satan esnaf vardır. Sebze ve meyvelerin üzerinde 1. 5 ve 1 L yazıyor ve liranın önünde Türk yoktur. Kriz sonrası "batan geminin malları" ile batan ve kaybeden Türkiye'dir. Öyle ki ismini bile kaybetmiştir. Devletin değer kaybeden parası vardır; devletin ismi yoktur. Ederini kaybeden mallar vardır. Karikatürün yanında kullanılan fotoğrafın üzerinde de 'Papuş Pahalı!' Yazıyor.

_ Hürriyet 3 Aralık 2015'te ilk sayfanın altında bir karikatür kullanmış, buna göre kapıyı eşine açan kadın, kapıyı açar açmaz kapıyı aşacak içeriye taşacak kadar domateslerin içinde adeta kaybolan sevinçten dişleri ağzına varmış kocasını görür. Kocası: 'Getir Kova Leğen Ne Varsa ... Rusya Krizi Domatesi 50 Kuruşa Düşürmüş, Kapattım Bütün Pazarı !'Evini de aşacak kadar domates almıştır kocası ... Kadın tepkisizdir. Yüzünde anlamlandırılmayan bir ifade vardır. İfadesi donuktur. Eşine bakakalmıştır. Karikatürde Türkiye Türkler fırsatçı, bencil, açgözlü düştüğü olumsuz durumdan bile, değersiz menfaat sağladığında içine düştüğü vahim durumu görmeyecek kadar şuursuzdur. Uçak krizinde Türkiye'nin kaybettiğini bile görmemiştir. Değersiz menfaatlerle övünmektedir. Türkiye'nin sınır ihlali vurgusu burada değersizleştirilerek boyumuza da aşan hata yanlış komikliğe varan şuursuzluk içinde bir Türkiye resmedilmiştir. Karikatürde, uçak krizindeki sınır ihlali vurgusunun domatese indirgenmesi algıyı yönlendirmenin başka bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vurgunun sınır ihlali gerekçesinden alınıp başka bir temaya kaydırıldığı bunun üzerinden Türkiye, Türk insanın aşağılandığı görülür.

_ Sözcü Gazete'si 'Piyasalara uçak düştü' başlıklı 25 Kasım 2015' te 6. sayfadan verdiği haberde aşağıya düşen bir uçak fotoğrafı etrafında ' Borsaya Faturası 22. 5 Milyar Lira; Savaş Korkusu; THY' nin Kaybı Büyük, Ruble, TL' den Dirençli; Merkez Baskı Altında Kalır' başlıklarının altına uçak krizinin getirdiği kayıplar ve etki boyutları verilerek fotoğrafla aslında vurulan uçağın üstümüze düştüğü algısı oluşturulmuştur. Türkiye uçağı üzerine düşürmüştür. Sebebini de sonucunu da kendi yaratmıştır. Krizin sorumlusu Türkiye'dir. Kaybeden Türkiye'dir.

_ 26 Kasım 2015 Cumhuriyet Gazetesi 8. sayfada 'Putin' in gaz vanası bozulursa donduk' başlığının altında eski tedavülde kalmış nostaji görünümüne ilkel sanayi girişimin ilk evresi izlenimini veren tahta davul üzerinde 223 yazan eski buğday el dövme aracını andıran ne olduğu anlaşılamayan, anlamlandıramadığımız nesnenin arkasında kıyafeti ve şapkası olan Erdoğan' a benzeyen tebessüm eden poz veren işçi görünümüne biri vardır. Sanayi şantiyesi desek o bile değil. Sadece şapka ile kıyafeti sanayi izlenimini veriyor. Bu karikatürün üzerinde İthalatı yapılan ülkeler ve payları, doğal gazın kullanıldığı alanlar şeklinde iki tablo gösterilmiş; Rusya'ya bağımlılık derecesi rakamlar ve yüzdelerle somut olarak ifade edilmiştir. Karikatürün hemen altında 'Rusya'nın alternatifi yok 'başlığı yer almaktadır. 223 yazısı, Ak Parti'nin 2023 Türkiye vizyonu, adamın bulunduğu ortam, çağın gerisindeki Türkiye'yi temsil etmektedir. Haberin başlığında kullanılan 'Putin' in gaz vanası' tamamlaması da Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılık derecesinin 'ironik' ifadesidir.

5. 2. 1. 5. Genel Değerlendirme

Krizde basının 'Sıfır toplamı bir sonuca yol açan' ve zorlayıcı diplomasi stratejisini zayıflatan Türkiye imajı, Rusya imajından belirgin farklar içermektedir. Bunları ana hatlarıyla şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1) Rusya' nın ulusal çıkarları Türkiye'nin tamamen zayıf düşmesine bağlıdır. İki ülke arasında 'sıfır toplamı oyun' ilişkisi olduğu için Rusya için yararlı olacak her politika, Türkiye için zararlıdır.
- 2) Türkiye, en ufak krizde bile kargaşa içine sürüklenen siyasi, toplumsal ve ekonomik anlamda kaotik bir ülkedir.
- 3) Türkiye, beceriksiz yöneticiler tarafından yönetilen, saldırgan, küstah ve iddiacı politikacı ve gazetecilerle dolu bir ülkedir.

5. 2. 2. Zorlayıcı Diplomasi Stratejisini Güçlendirme

Özünde zorlayıcı diplomasi stratejisine başvurduğu krizler dikkate alınrsa, Türkiye'nin ya doğrudan bir tehdit karşılamaya dönük olarak veya yaşamsal çıkarlarını korumak için 'duyarlılığı' ön plana çıkarmaktadır. Bu bakımdan güvenlik ve ulusal çıkar kavramları birbirlerini bütünleyici bir işlev görmüşlerdir (Aksu, 2008, s. 43). Türk yazılı basın içerisinde de bu duyarlılığa sahip gazeteler devletle uyumlu işbirliğine dayalı 'ortak bir iletişim dilini' söylemini gerekliliğini yerine getirmişlerdir. Türkiye'nin Zorlayıcı diplomasi stratejisinde karar vericilerin yaptığı açıklamalar basında doğrudan verilip, desteklenirse diplomasi güçlenir.

5. 2. 2. 1. Tematik Yapılar

24 Kasım 2015 Türk - Rus Uçak Krizi sonrası basındaki Türkiye temsilinin değişim sürecinde haber metinlerinde vurgulanan temalar, aynı zamanda Türkiye'nin zorlayıcı diplomasi strateji söylemini de içinde barındırmıştır. Buna göre; *"Taraflımızdan uçağın uyarılması esnasında milliyetinin bilinmediği, ısrarla yapılan ve 10 kez tekrarlanan çağrılarımıza cevap vermemesi üzerine hava sahamızı ihlal eden uçağa yönelik ilgili angajman kuralının uygulandığı, pilotların bulunması ve kurtarılması yönünde Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Türk Silahlı Kuvvetleri olarak yoğun gayret gösterildiği, olayla ilgili her türlü soruya cevap verilmiş, Rus tarafınca anlaşılması için radar iz haritaları kullanılarak konu anlatılmış ve her türlü bilginin paylaşılmasına hazır olunduğu belirtilmiş, ayrıca daha önce yapılan toplantılarda Rus tarafına angajman kurallarına uyulması konusunda Türkiye'nin hassasiyetinin iletildiği tekrar hatırlatılmış, milliyeti bilinmeyen bir uçağın ikazlara rağmen Türk hava sahasına yaklaşması halinde angajman kurallarının otomatik olarak yürürlüğe girdiği tekrar ifade edilmiştir"*.

Bu ana temalar etrafında şekillenen diğer bir önemli tema, *"Türkiye'nin kararlı, haklı, modern, istikrarlı, tutarlı, Rusları seven, barış yanlısı, güçlü, dinamik, reformcu, Avrupa yolunda yol gösteren politikacı, asker, sanatçılar, güçlü lider 'Erdoğan' varlığı"* dır. Bu tema, özellikle yapılan röportajlar ve onların demeçlerinin basında sıkça yer almasıyla oluşturulur. Basında temsil edilen açıklamalarına yer verilen Ruslar ise, *'her zaman' Türkler' le ilgili olumlu yargılara sahip olmuşlardır ve sorunun diplomasiyle çözülmesi konusunda Türkiye'yi desteklemektedirler. Türkiye'deki deneyimlerini 'Kardeş' bir devlet olarak kamuoyu ile paylaşmak istemektedirler. Rus gelinler, turistler ve devlet adamlarıyla yapılan röportajlarda da ortak geçmişe yapılan vurgularla iki milletin benzerliği öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu bilgi, hem Rus halkını hem de bağlı bulundukları kurumlar çerçevesinde Rusya'yı temsil eden kişilerin diplomatik dili kabulünde oynayacakları rol nedeniyle basında çokça vurgulanmıştır.*

Rus dostların *'görünür'* kılınmasıyla ortaya çıkan bu temalar, Rusya'nın Türk basınındaki temsilini içeren iletişimi açık tutma sürdürme, kamuoyu desteği algılamalarını pekiştirirken, Rusya ile ilgili haberlerin kurgulanışında da belirgin bir farklılık gözlenmeye başlanmıştır. Bu sunumla ortaya çıkan *'dost ülke'* teması ile birlikte Rusya Türkiye'ye örnek olan ve menfaatleri Türkiye ile aynı noktada buluşan *'müttefik komşu ülke'* olmaya doğru bir değişim geçirmiştir. Burada *'tarihin tarihte kaldığı'* temasının yinelenmesi ya da *'zaten iki ülkenin dost olduğu'* bilgisinin verilmesi halklarla ilgili verilen bilginin devamı niteliğindedir. *'Halkların kardeşliği'* temasında olduğu gibi burada da *'Rusya'nın Türkiye'nin (artık veya her zaman) dostu olduğu'* bilgisi önem kazanmaktadır. Türkiye, Rusya ile askeri, siyasi, toplumsal ve ekonomik olarak *'eşit'* veya daha *'ileri'* düzeyde olan bir ülkedir. Türk -Rus ilişkileri ise, *'sıfır toplamı bir oyun'* ilişkisi olarak görülmemekte, her iki ülkenin *'ortak menfaatleri'* olmasıyla birlikte yeniden tanımlanmaktadır. Özellikle *'öldürülen Rus pilota Türkiye'de resmi tören yapılması ve pilotu resmi törenle karşılayıp, uğurlama, 'Rus uçağı olduğunu bilseydik uyarı şeklimiz farklı olurdu'* ve *'Rusya bizim dostumuz'* bilgisi ülkelerin *'yeni'* ilişki düzeyini göstermek amacıyla verilmek istenmiştir.

Türkler ve Ruslar zaten birbirlerine çok *'benzemektedir'* ler ve aslında Rus *'biz'*, *'biz'* de Rus'tur. Görüldüğü gibi iki ulus, *'krizden sonra'* birbirleri ile iç içe geçirilerek neredeyse *'tek bir ulus'* olarak

sunulmuşlardır. Bu durum katı bir '*düşman*' algısının değişmesi için tam bir '*dostluk*' söyleminin yaratılması yolunun kullanıldığını gösterir. Basındaki bu bakış açısı aslında ulusal kimliklerdeki patolojik bir sorunu göstermesi açısından da önemlidir. Çünkü buna göre, eğer bir ulus '*dost*' olarak görülecekse iki ulus arasındaki benzerlik, '*düşman*' olarak görülecekse iki ulus arasındaki zıtlıklar ve farklılıklar öne çıkarılmaktadır. Bu durum kimliklerin farklılıkları kabul etmemesine yol açar, iki ulus arasındaki kültürel alışverişe darbe vurur ve gerçeklikten belli ölçülerde uzak olduğu için de diyalog ile sorunların çözülmesi sürecinin sağlıklı işlemesine yol açar. Çünkü sorunlar benzerliklerden değil, farklılıklardan kaynaklanır (Millas, 1998, s. 34). Bu temanın okunabilecek yan anlamları ise, '*ortak dostane ilişkilerin bizi kültürel olarak benzer kıldığı ve iki halkın kardeş (akraba) olduğu*', '*iki halkın – krize rağmen - birbirlerini çok sevdiği ve krizin de artık yeni bir temiz sayfa olarak görülmesi olumlu yönde ilerlemesi talebi*', '*iki ülkenin halklarının dost olduğu ve barış istediği*' bilgileridir. Bu temanın oluşumunda sıklıkla kullanılan ve vurgulanan kelimeler '*dostluk*', '*barış*', '*kardeşlik*' kelimeleridir.

Bunun dışında, dünya ülke liderlerinin NATO, BM temsilcilerinin '*sağduyu çağrıları*', '*diyalog ve diplomasi ile çözüm*' ve Türkiye'ye destekleri ile ilgili haberlere de sıkça yer verildiği gözlenmektedir.

Sonuç olarak incelenen dönem boyunca Türk basınında Rusya ile ilgili haber metinlerinde vurgulanan bu temalar, Rusya imajının krizden sonra '*biz*' den ve '*dost*' ülke temsiliyle dönüşüm geçirdiğini gösterir. Buna göre, Rusya (Ruslar), dost, kardeş, iyi niyetli, '*biz*' im gibi, Avrupalı, barışçıl, komşu, müttefik, sevgi dolu, yardımsever, modern bir ülkedir. Bu temalardan hareketle krizi '*diyaloga çözmek*' bilgisi basında verilen en önemli temalardan birini oluşturmaktadır.

5. 2. 2. 2. Cümle Yapıları ve Sözcük Seçimleri

Haber başlığına çıkan alıntılar, haberi yazan kişinin yorumunu katmadığı durumda kendi düşüncesini ve vermek istediği mesajı iletmek amacıyla yapılan konuşmadan seçilirler. Bu seçim de tıpkı konuşmanın dolaylı anlatımındaki anlatım yapısındaki gibi belli bir söylem içerir. Sözlerin ilk ağızdan aktarılması da onun sözlerine verilen önemi ve dolayısıyla inanılır bir pozisyona yerleştirildiğini gösterir. Aynı zamanda anlatıcının yorum yapmaktan çekindiği, şeffaf ve anlatıcının silindiği haberlerde, kullanılan dil adeta nesnelliğin dili olmakta ve kaynaktan yapılan ise belirginlik söz konusudur (İnal, 1996, s. 109).

Gazetelerde konu ile ilgili yer alan haberlerin başlıklarına çıkan alıntılarda da Türkiye'nin, '*haklı*', '*kararlı*', '*sabırlı*' ve '*diplomasiden yana*' olduğu teması öne çıkarılmak istenmiş, iki ülke arasında '*defaatle*' izah edilen, '*angajman kuralları*' çerçevesinde saygı duyulması gereken hem uluslararası hakkı hem de ulusal "görevini yerine getirdiği vurgulanmış, Türk hükümetinin, siyasal iktidarın 24 Kasım 2015 Türk - Rus Uçak krizi ile ilgili demeçleri, açıklamaları önem kazanmış ve hem siyasal iktidarın hem de Türkiye'deki siyasi kurum ve kişilerin '*Türkiye'nin çıkarını düşünen insanlar*' la dolu olduğu bilgisi desteklenmek istenmiştir.

' Uyardık, Vurduk Sınırımızı Koruduk'(Yeni Şafak, 25.11.2015), 'Bu İlk Değil 4 Kez Bu Konu Görüldü Son Uyarısı 15 Ekimde' (Yeni Şafak, 25.11.2015), 'İhlal Var Rus Uçağını Vurduk 10 Kez İkaz Edildi İki F16 Vurdu Mesaj Açık "Her Tedbiri Alırız, Bunu Cümle Alem Bilsin" NATO: Türkiye Haklı' (Yeni Şafak, 25.11.2015), 'Sınırımızı Koruduk DAİŞ Diye Türkmenleri Vuruyorlar Aidiyeti Bilinmiyordu Kimseye Düşman Değil Hakkımıza Saygı Gösterilmeli NATO Ve ABD Destekliyor Türkiye'nin Hakkı' (Yeni Şafak, 25.11.2015), 'Sabrın Sınırı Erdoğan: Herkes Saygı Duymalı Obama: Türkiye'nin Koruma Hakkı Var' (Habertürk, 25.11.2015), 'Angajman Kuralları Çerçevesinde Gerçekleşti 'Hem Uluslar Arası Hakkımız Hem De Ulusal Görevimizdir'' (Habertürk, 25.11.2015), 'Angajman Kuralları Defaatle İzah Edildi' (Yeni Şafak, 26.11.2015), 'Rus Heyetini Bir Kez Daha Uyardı: Angajmana Uyun' (Yeni Şafak, 26.11.2015), 'Herkes Bilecek

Türkiye'nin Hakkıdır Buna Saygı Duyalım' (Yeni Şafak, 26.11.2015) , 'Angajmanda Geri Adım Yok (Yeni Şafak, 27.11.2015) 'Yüz Yüze İlk Temas Diyalogla Bu Kriz Aşılır' (Yeni Şafak, 3.11.2015).

İncelenen dönem içinde Rusya'nın üst düzey temsilcilerinin Türk basınında gerek haberleriyle gerekse de röportajlarıyla sıklıkla yer aldığı gözlenmektedir. Rusya'nın Türkiye için bir 'yavuz hırsız' olarak sunulduğu 24 Kasım 2015 Türk - Rus Uçak krizi' nde olumsuz özelliklerle dolu olan ve Putin nezdinde temsil edilen siyaset ve ordu kurumu da Türk basınında 'görünür' hale gelmiştir. Putin' in özellikleri 'haksız idealarda bulunan, yanıltıcı ısrarcı, manasız ve gereksiz sonucu kötü de olabilecek çok tehlikeli güç gösterisi yapan kimse olmasıdır. Özellikle, Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı yaptırımlara karşı Türkiye'ye destek veren Katar yardımının Türk basınında çokça öne çıkarıldığı görülmektedir. Putin'in Erdoğan karşıtı söylemleri haksız ve temelsiz olarak tanımlanmaktadır. Bunun dışında kriz'de görev alan 64. Hükümet güçlü ve reform hükümeti olarak dinamik bir şekilde sunulmuş, Türkiye'deki iktidar ve ekibi olumlanmış ve 'istikrarlı bir Türkiye' söylemi desteklenmek istenmiştir.

'Ekonomiye Güçlü Kadro' (Yeni Şafak, 25.11.2015), 'Gıda ve İlaçta Dev Yatırımlar Gündemde' (Yeni Şafak, 25.11.2015), 'İş Dünyası Yeni Kabineyi Değerlendirdi Reform Hükümetine Güven Oyu 13 Yılın Tecrübesi Dinamizm Getirdi Ekonomi Adına Fırsat Büyüme İştahı Artacak' (Yeni Şafak, 25.11.2015), 'Onlar da Bize Bağımlı (Yeni Şafak, 25.11.2015), 'Rusya İle IŞİD Petrolde Ortak (Yeni Şafak, 25.11.2015), 'Teröre Karşı Birlik Olmalıyız (Yeni Şafak, 25.11.2015), 'Katar Rüzgarı (Yeni Şafak, 3.11.2015), 'Haklıyız Özür Yok Gerilim Tırmanmasın Kararlı Tavrı Şart İhlal Var Şüphe Yok Yavuz Hırsız Özür ve Tazminat İstiyor' (Yeni Şafak, 27.11.2015), 'Rusya Ortak Düşmana Odaklansın (Yeni Şafak, 28.11.2015), 'Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Putin'e Tepkisini Sürdürdü: Bu Millet Kimseyi Sırtından Bıçaklamaz Mücadelemizi Göğüs Göğse Veririz "Medya Özgürlüğü, Milli Ve Manevi Değerlere Hakaret Hakkı Olarak Algılanıyor" (Habertürk, 28.11.2015), 'Rusya' ya Karşı Katar Gazı' (Habertürk, 3.11.2015).

5. 2. 2. 3. Eğretilmeler

24 Kasım 2015 Türk - Rus Krizi'nde Rusya'nın olayı sınır ihlalinin alıp 'Türkiye IŞİD' ten petrol alıyor' iddiasına kaydırma çabalarına karşılık eylem ve söylemlerinin haksız ve temelsiz olduğunu göstermek için 27.11.2015 tarihli Yeni Şafak Gazetesi'nde 'Yavuz Hırsız Özür Ve Tazminat İstiyor' başlıklı haberde kullanılan, 'Yavuz hırsız' Rusya'dır. Yavuz hırsız, ev sahibini bastırır atasözünden alınan bu eğretilme; suçlu kişi, şarlatan ve edepsiz ise, zarar verdiği kimseyi susturur, dahası suçlu çıkarır; sözü ile eleştirilmektedir. Kriz' de Katar tarafından verilen doğalgaz desteği ' Katar Rüzgarı' şeklinde doğadan alınan eğretilmeyle ifade edilmiştir. 64. Hükümet kabinesi ' büyüme iştahı artacak 'gibi eğretilmeyle betimlenmiştir.

5. 2. 2. 4. Görsel ve Simgesel İnşa

İncelenen tarih ve örnek alınan gazeteler itibarıyla Türkiye' nin zorlayıcı diplomasi stratejisini tamamlayan görsel ve simgesel malzemeler sadece Yeni Şafak Gazetesi'nde sık ve büyük boyutlarda kullanılmıştır.

Örnekler:

_ 'Yüz Yüze İlk Temas' 'Diyalogla Bu Kriz Aşılır' (Yeni şafak, 3.11.2015).

Haberde iki ülke Rus ve Türk dışişleri bakanın fotoğrafları yan yana birlikte verilmiş, Sergey Lavrov' un tarafında 'Yüz Yüze İlk Temas 'başlığı varken, Mevlüt Çavuşoğlu ' nun tarafında 'Diyalogla Bu Kriz Aşılır' var.

Diyalogta esas olan '*karşılıklı*' konuşmadır. Haberde Türkiye'nin zorlayıcı diplomasi stratejisinde '*iletişimi açık tutma*' karşılıklılığının gereğine hizmet eden iki başlık seçildiği, kullanılan fotoğrafların yan yana kullanılmasıyla da bu algının desteklendiği görülmüştür.

Türkiye'nin zorlayıcı diplomasi stratejisinde basındaki olumlu bir Türkiye imaj üretimi ile ilgili Yeni Şafak Gazetesi'nde üç adet de karikatür yer almıştır.

Yeni Şafak 2 Aralık 2015 yirminci sayfadan verdiği birinci karikatürde, kocaman dişleri görünen bir ayı, sırtında burnu uzun sırtan küçücük çirkin bir adamla birlikte, kendi halinde sessiz, sakin, huzurlu, cami minaresi Türk bayrağı görünen, küçük ve şiirin bir kasabayı andıran denizin karşı tarafında yer alan bir yerleşim yerini, tehlikeli bakışlarla izlemektedirler. Dışarıda puslu karanlık bir hava vardır.

Gazetede kullanılan karikatürün Türkiye'nin olumlu imajına katkı sunan diplomasi ve iyi niyet çabalarını destekleyen bir karikatür olduğu görülmüştür. Buna göre, Türkiye huzurlu, barışçıl, sakin, şiirin, kendi halinde, masum küçük bir ülkedir. Buna karşılık Rusya yanlış davranandır; Rusya'nın sırtında taşıdığı kişi tehlikeli ve fırsat kollayan başka bir ülkenin lideridir. Rusya başka ülkelerin kötü emellerine, yanlış yönlendirmelerine gelmemelidir.

_ 3 Aralık 2015 Yeni Şafak'ta yirminci sayfada verilen ikinci karikatürde; kocaman siyah bir ayı, elindeki silahı şakağına dayamış, ayının başında Rus kalbağı, silahta da ay ve yıldız sembolü var ve karikatürün üzerinde '*Rus Ruleti*' yazıyor.

'Rus Ruleti' ile yapılan vurguda Rusya'nın davranışının manasız ve gereksizliğine işaret edilmektedir.

_ 25 Kasım 2015'te kullanılan üçüncü karikatürde ise kolunda ay yıldız olan bir el, bu el havada Türkmenlerin üzerindedir; havadan gelen uçağı eliyle itiyor ve uçak parçalanıyor. .

Türkiye, bu karikatürde '*Bayırbucak konusunda hassas, bir eli her zaman üzerinde, Bayırbucak Türkmenleri' ni koruyup kollayan yardım eden, onları her türlü tehlikeden koruyan mazlumun yanında yer alan dost bir ülke*' olarak sunulmuştur. Böylece Türk basınında sözel ve görsel olarak yeniden inşa edilen Türkiye imajı ve Türkiye'nin zorlayıcı diplomasi stratejisi bu karikatürle de desteklenmiştir.

5. 2. 2. 5. Genel Değerlendirme

24 Kasım 2015 Türk - Rus Uçak Krizi'nin Türk basınındaki '*Türkiye'nin zorlayıcı diplomasi stratejisini güçlendirme*' sunumu şu algılamaları içermektedir:

- 1) Türkiye Rus halkına karşı '*dost, kardeş, sevgi dolu, yardımsever ve hassas*' bir şekilde yaklaşmaktadır. Bu – krize ve siyasi çatışmalara rağmen – her zaman (artık) böyle olmuştur. Zaten Türk ve Rus halkları birbirine '*yakın*'dır. Türkiye'deki Ruslar Türkler de bu duruma paralel olarak çok iyi anlaşmaktadır ve Rus halkı '*biz*' dendir.
- 2) Rusya'da Türkiye'ye karşı izlenen politikalarda artık '*modern, Türk dostu ve pozitif*' insanlar da söz sahibi olmaktadır.
- 3) Türkiye Rusya'yla iyi ilişkiler kurmak ve işbirliği yapmak istemektedir. Böylece Türkiye Rusya ile '*ortak menfaatlere*' sahip, '*Rusya ile dost ve müttefik bir ülke*' dir.
- 4) Türkiye kendi sınırlarını koruyabilecek güçte ve kuvvettir.

- 5) Türkiye ve Rusya arasında yaşanan kriz sadece ‘iletişim kazasından’ dan kaynaklanmaktadır ve bunlar Türk - Rus ilişkilerinde çözülemeyecek sorunlar değildir. Bu bağlamda Türkiye ‘barış ve diyalog yanlısı’ dır.
- 6) Türkiye Rusya’yı olumsuz etkileyebilecek kararları Türkiye’nin “düşmanı” olduğu için değil, kendi sınırlarını korumak için angajman kuralları çerçevesinde hem uluslararası hakkını, ulusal görevini yerine getirmek hem de egemenlik alanlarını sınırını korumak için önlem almak ve gereğini tereddütsüz yapmak zorundadır. Uçak düşürüldüğünde milliyeti bilinmiyordu.
- 7) Türkiye, Rusya’ya ‘iyi niyetli’ bir şekilde yaklaşmakta ve zaman zaman ‘jestler’ yapmaktadır. Ancak Türkiye, Rusya’dan da ‘taviz’ değil ‘jestler’ beklemekte, iki ülke ilişkilerinin ‘karşılıklı jestlerle’ daha iyiye gideceğine inanmaktadır.
- 8) Türkiye, hem halkı hem de dış politika uygulayıcıları ile birlikte Rusya’nın ‘dostu ve kardeşi olan bir ülke’ dir.
- 9) Türkiye meşru müdafaa hakkını kullanmıştır ve kullanacaktır.
- 10) Türkiye krizi diplomatik kanallardan ‘doğrudan iletişim’ ile çözmek istemektedir.
- 11) NATO, BM ve ABD Türkiye’yi desteklemektedir.
- 12) Türkiye iç ve dış kamuoyunun desteğini almıştır.

5. 2. 3. Krizi Körükleme Kışkırtma Yeni Bir Krizi Besleme ya da Zorlayıcı Diplomasi Stratejisini Direk Ortadan Kaldırma

Zorlayıcı diplomasisinin büyük ölçüde içerik bağımlı bir strateji olması her özgül olayda yeniden tasarlanmasını zorunlu kılmaktadır (Aksu, 2008, s. 293).

Bu bakımdan medya’nın (basının) verdiği destek oldukça önemlidir. Basının öne çıkardığı her etkili olayda Türkiye zorlayıcı diplomasi stratejisini tekrar tekrar tasarlamak zorunda kalır. 24 Kasım 2015 Türk – Rus Uçak Krizi’nde de 3 önemli özgül olay meydana gelmiştir. Başbakan Ahmet Davutoğlu’ nun, Çankaya Köşkü’nde 64. Cumhuriyet Hükümeti’nin Bakanlar Kurulu listesini açıklaması, Cumhuriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Can Dündar ve Ankara Temsilcisi Erdem Gül’ün tutuklanması diğer bir olay da Diyarbakır Barosu Başkanı Tahir Elçi’nin öldürülmesidir. Basının, Can Dündar ve Erdem Gül’ün tutuklamalarında ‘devlet destekli terörizm’, Tahir Elçi’nin öldürülmesinde ‘devlet terörü’, 64. Hükümetin kurulmasında ‘Erdoğan diktatörlüğü’ söylemi ve oluşturduğu olumsuz Türkiye imajı Türkiye’nin zorlayıcı diplomasi stratejisinde kullandığı “Meşru müdafaa hakkını” ve buna yönelik ulusal, uluslararası desteği doğrudan etkilediği, Türkiye’yi ‘tehlikeye’ attığı için stratejiyi güncellemesi ve savunma alanını genişletmesi gerekmiştir.

5. 2. 3. 1. Tematik Yapılar

Kriz boyunca basın tarafından sunulan ana temalar, ‘krizin kaynağının ve devam nedeninin Türkiye olması’, ‘kriz boyunca Rusya’nın soğukkanlı, Türkiye’nin tedirgin ve çelişkilerle dolu görülmesi’, ‘savaş çıkarma tehdidiyle Türkiye’yi bitirecek güçlü olan tarafın Rusya olması’, ‘krizden Rusya’nın galip, Türkiye’nin mağlup çıkması’, ‘Türkiye’nin karmaşa içine sürüklenmesi’ dir. Bu ana temaların yanındaki yardımcı temalar ise, ‘Türkiye’nin dünya özellikle ABD tarafından kullanıldığı’, ‘ABD’nin Türkiye’ye karşı Batı’da entrikalar çevirmesi’, ‘AB, NATO ve BM’nin Türkiye konusundaki taraflılığı’ nın samimi olmadığı ve ‘hükümetin sürekli yeni krizlerle Türkiye’yi huzursuz etme isteği’ dir.

Türkiye’nin, hükümetin krizin ana nedeni olduğu gazeteler tarafından sürekli vurgulanmıştır. Buna göre, ‘yok yere kriz çıkaran’ hükümetin yegane amacı, sınır ihlalinin bahane ederek bir ‘oldu-bitti’ ile Türkiye’yi Orta Doğu bataklığına sürüklemektir. Hükümetin dış politikası iflas etmiştir.

Türkiye, saldırgan, ne yaptığını ne istediğini bilmeyen, dengersiz, karmaşık istikrarsız bir hükümet ile yönetiliyor; hükümet hayalperestir. Rasyonel davranmıyor. Osmanlı hayali kuruyor. Türkiye güvensiz, insan haklarına saygısız, basın ve ifade özgürlüğünün en önemlisi de can güvenliğinin olmadığı bir yer. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan da mecaraperest, 'diktatör', Türkiye ve dünya için büyük tehlikedir. Gazetelerin bu konudaki tavırları ise oldukça çelişkilidir.

24 Kasım 2015 krizden önce hatta aynı gün yazılı basın, Bayırbucak Türkmenlerine yönelik saldırılar ve sınır ihlalinin kabul edilemez olduğu, bu sınırları koruma ve sahip olabilmek kavgası bizzat basın tarafından verilerek, hükümete adeta daha ne duruyorsunuz? Şeklinde bir eyleme davet edilir, sınır ihlali en önemli konuma yükseltirken, hükümetin bu konuda pasif davrandığı, eyleme uygulamaya geçmediği, her şeyin sözde kaldığı şeklinde yoğun ve sert eleştiriler varken, krizden hemen sonra bu defa basın krizin gerekçesini 'yok yere kriz' deyimi ile sınır ihlali önemsizleştirilip Türkiye'nin, hükümetin sıradan bir kaprisi olarak değerlendirdi. Kriz sonrası Hürriyet Gazetesi yazarı Ahmet Hakan 'yok yere kriz' ifadesindeki krizin başlangıcındaki saçmalık Türkiye'ye, krizin sonundaki haklılık ise Rusya'ya atfedilmiştir. Krizde Rusya'nın haklılaştırılması ve Türkiye'nin kuvvet kullanma tehdidiyle cevap verilmek istenmesinin nedeni ise, Rusya'nın krizi çıkararak Türkiye'yi 'tahrik' etmesidir. Sınır ihlali bu bağlamda bizzat tehlike değil de tahrik olarak gösterilmiştir. Tahrikte kanmayabilirsın seçeneğine olumluluk atfedilse de buradaki olumluluk aslında 'sınır ihlaline göz yumabilirsin' seçeneğinden başka bir şey değildir. Tüm uyarılara rağmen sınır ihlaline devam eden Rusya Türkiye'ye göz yummaktan başka seçenek bırakmamıştır. Basının bu anlamda 'göz yummak' daha iyi bir stratejiydi; seçeneğini dayattığı görülmektedir. Bu dayatmanın Türkiye'nin zorlayıcı diplomasi stratejisini etkileyen en önemli tema olduğunu söylemek mümkündür. Bu temada 'tahrik', 'taciz', 'gaza gelen' 'İŞİD ve teröre ve teröriste destek veren' gibi olumsuzluk içeren kelimeler Türkiye ile ; 'güçlü', 'sırtından vurulan dost' vb. olumluluk anlamı içeren kelimeler ise Rusya ile en çok kullanılan kelimelerdir. Ayrıca Türkiye, Rusya karşısında konumlandırılarak, Türkiye'nin NATO, BM, AB desteği yok sayılmıştır. Türkiye'nin uluslararası hukuktan doğan hakları yok farz edilmiştir. Bu anlamda 'yalnız ve güçsüz Türkiye' algısı oluşturan temalara geniş yer verilmiştir. Türkiye tek başına Rusya karşısında küçük ve zayıf bir ülke olarak konumlandırılmıştır.

5. 2. 3. 2. Cümle Yapıları ve Sözcük Seçimleri

5. 2. 3. 2. 1. Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun, Çankaya Köşkü'nde 64. Cumhuriyet Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu listesini açıklaması olayının sunumu

'Öteki' ulusla ilgili sahip olunan önyargılar büyük çoğunlukla o ulusla yaşanan geçmiş kötü anı ve olayların sürekli hatırlatılması yolu ile oluşturulurlar. Bu önyargılar o ulusun 'biz'e karşı 'değişmez' tutumları olduğu varsayımı ile hareket eder. Türk hükümetinin yönetim tarzının biçiminin Osmanlı uygulamalarıyla ilişkilendirilmesi ulusal tarih algılamaları geçmişte ve bugünde yaşanan birçok sorunun ulusal kimlikte yinelenmesi yolu ile canlı tutulur ve yaşanan gerginlikler geçmişin tekrarı gibi algılanarak bu nedenle karşılıklı yaratılmış imajların 'doğal ve sürekli' olarak görülmesine yol açarlar. 24 Kasım 2015 Türk - Rus uçak krizinin temsilinde de basın tarafından tarihsel göndermeler özellikle iki ülkenin karşılaştırıldığı haberlerde sıklıkla yapılmıştır. Bu, Türkiye'nin 'ezeli Osmanlı' olduğu algılamasının yeniden üretilmesine sebep olmuştur.

En çok gönderme 'Osmanlı'yadır. Böylece, Türkiye'nin yönetiminin Osmanlı'nın devamı 'kabinede 96 yıl sonra ilk damat' bilgisiyle hatırlatılır. Haber metinleri içinde bu göndermenin yapılması için kullanılanlar ise, 'saray', 'sarayın damadı', 'sarayın dediği', 'sarayda adalet yok' gibi cümleler ve kelimelerdir. Bir de siyasal iktidarı hanedan olarak tanımlanmasına da mutlak yönetim tarihi

algılamasının bir yansıması olarak bakılabilir. ‘Saray’ın verdiği listeye’, ‘bağımlı hükümet’, ‘Erdoğan istediği isimleri kabineye taşıdı’ ifadesi ile Türk hükümeti cumhurbaşkanı Osmanlı padişahı gibi gösterilmek istenmiştir. Tek iradenin uluslararası karşılığı ‘diktatörlük’ olarak görülmektedir.

Osmanlı’ya yapılan göndermeler dışında bu ‘ezeli zihniyet’ hükümet, demokrasinin olmadığı keyfi yönetimin egemen olduğu, uçağı düşürme olayının da şahsi bir sorun olduğu algısını oluşturacak hatırlatmalar yolu ile basında yer almıştır.

5. 2. 3. 2. 1. 2. Diyarbakır Barosu Başkanı Tahir Elçi’nin öldürülmesi olayının sunumu

Devlet terörü desteklerse, bu tür desteklemeye ‘devlet destekli terör(izm)’denmektedir, Devletlerin iç siyasette olduğu gibi dış siyasetlerinde de terörizmi bir araç olarak kullanmaları mümkündür. Devlet terörü, demokratik olmayan ülkelerde daha yaygın olarak kullanılan bir uygulamadır. Devlet terörünün olduğu yerde devlet faili meçhulleri ortaya çıkarmaktan sorumlu olduğu için de faili meçhuller meçhul olarak kalmakta ve devlet temiz kalmaktadır.

Türkiye’ye yönelik saldırılarda bulunan terörist ve terörist destekçileri tarih algılamalarında devlet, ‘tarihi düşman’ olarak kurgulanır. Buna göre, devletin adaletsiz, göz yuman uygulamaları, zulmü, halk - devlet karşıtlığı ilişkilerinin geçmişteki halidir. Bu benzetme ‘faili meçhullerin çok olduğu’ bilgisiyse birleşmiş ve Tahir Elçi’nin öldürülmesinin basın tarafından bir ‘devlet oyunu’ olarak haber metinlerinde sunulmuştur. Devlet ‘entrikacı’ ve ‘yalancı’ bir devlettir ve halk onun ‘oyun’larına gelmemelidir. Ayrıca devletin her fırsatta halka ‘oyun oynadığı’ algılaması, halk ile devlet ilişkilerinin ‘sıfır toplamlı oyun’ olarak görülmesi ve Türk milli kimliğinde ‘devlet sendromu’ nun yaşanması ile de birleşmekte ve olumsuz geçmiş ‘devletsizlik’ eğretilmesiyle bu algılamaları desteklemektedir.

Devletsiz Toplamlar (stateless societies) özellikle merkezi bir devlet otoritesinden yoksun, bölünmüş veya reissiz toplumları ifade etmek için kullanılan genel bir kavramdır. Günümüzde de bazı geri kalmış Afrika toplumlarının siyasi, ekonomik, dini, sosyal ve kültürel yapısının analizi yapılırken tanımlanan kavramın otorite boşluğu, kimsesizlik, adaletsizlik, tek kişinin iradesinin hakim kılındığı, çeteleşmenin arttığı, hukuksuzluğun karmaşanın, kargaşanın, terör, teröristin kol gezdiği ve eksik olmadığı, düşünce ve ifade özgürlüğünün, demokrasinin olmadığı, terör ve terörün desteklendiği, güç dengesinin olmadığı, güçlünün güçsüzü ezdiği, hak ihlallerinin hadi hesabı olmadığı ve sürekli artarak devam ettiği, mücadele, çatışma ve yasakların dinamiğinde şekillenen görünürde demokratik devlet olup da özde gerçekte de olmayan diktatörlüğün ifade bulduğu, durumun sonucu olarak kullanılan kavramın, söylemin söz birliği ile anlamının güncellenip yeniden üretildiği ve Türkiye’ye uyarlandığı görülmüştür. Buna göre haberlerde, terör, terörist, PKK ve siyasi uzantıları, devlet terörü mücadelesi çerçevesinde ‘karşı terör’ olarak doğmuştur. Bu empatinin duygusal mesajlarla verildiği gibi ‘devletsizlik’ sözcüğü ile somutlaştırıldığı görülmektedir. ‘

Bu Yaşananlar İç Savaşın Habercisi’ (Sözcü, 2.11.2015), ‘Tahir Elçi’ yi Seviyorsanız Barikatı Kaldırın’ (Hürriyet, 3.11.2015), ‘Cinayetin aydınlatılacağı konusunda şüpheliyiz’ ‘Elçi, Ömrü Boyunca Faili Meçhulle Mücadele Etti Ölümü Faili Meçhul Kalmasın Polis Kurşunu Mu?’ (Zaman, 30.11.2015), ‘Bu devlet hiçbir zaman bizim devletimiz olamadı Şehitler... Tahir Elçi... Başımız sağ olsun’ (Hürriyet, 30.11.2015), ‘Murat Belge: Demokrasinin geldiğini ben göremem herhalde Tahir Elçi, devletsizlik yüzünden öldü’ (Zaman, 3.11.2015), ‘Diyarbakır, Elçi’yi uğurladı Onu devletsizlik öldürdü Tahir’i faili meçhuller ordusu karşılayacak’ (Sözcü, 30.11.2015), Türkan Elçi: Kınalı güvercinim ,yurtdışına çıkış yasağın artık kalktı”PKK terör örgütü değildir” açıklamasının ardından hakkında dava açıldığını hatırlattı ve ekledi: “Bugün yurtdışına çıkış yasağın kalktı. Artık özgürsün”... Barış elçisini on binler uğurladı Arkasında adalet ve barış miras bıraktı (Zaman, 30.11.2015).

5. 2. 3. 2. 1. 3. Cumhuriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Can Dündar ve Ankara Temsilcisi Erdem Gül'ün tutuklanması olayının sunumu

İdeoloji, kısmı çıkarların evrensel çıkarlar olarak algılanması şeklinde tanımlanabilir. (Giddens, 1991, s. 21). Bu haberlerde de kısmı çıkarların evrensel çıkarlar olarak temsil edilmesi söz konusudur. Zira haberlerde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak hukuka aykırı görülen eylemlerden dolayı yargılanan kişilerin evrensel değerlere atıfta bulunarak iç hukuk kurallarından doğan sorumluluklarını reddedip, algıyı evrensel değerlerle meşrulaştırma yolunu tercih ettiği, Türkiye'ye karşı ulusal ve uluslararası kamuoyunu mücadeleye çağırdıkları ve bu algının gazete haberlerinde genelleştirildiği /evrenselleştirildiği görülmektedir.

Gazeteciliği Savunmaya Geldik (Cumhuriyet, 27.11.2015), Türkiye'de dün gece gazetecilik katledildi (Sözcü, 27.11.2015), 'Ayıp - tır Yazık - tır Günah - tır!' (Sözcü, 27.11.2015), 'Şeref madalyası' (Cumhuriyet, 27.11.2015), 'Batı Kamuoyunu Harekete Geçirmeli' (Zaman, 30.11.2015), 'İstanbul'dan Uluslar Arası Özgürlük Çağrısı ' Uluslar Arası Dayanışma Çağrısı' 'Dünya özgürlüğün altına imza atıyor' (Zaman, 2.11.2015).

Basın tarafından olayın sorumlusu olarak görülen gösterilen kişi ve kurumlar görünür kılınmıştır. Erdoğan, öne çıkarılan isim; Erdoğan karşıtlığı öne çıkarılan söylem olmuştur. Böylece krizin siyasal iktidar Erdoğan tarafından çıkarıldığı bilgisi pekişmiş, Erdoğan'ı destekleyen Türk politikacıları medya ve gazeteciler ise 'kin kusan', fetva makamı' (Cumhuriyet, 26.11.2015), 'saldırgan', 'küstah', 'tuhaf', 'ağzı bozuk', 'kışkırtıcı 'tetikçi', 'yargıç', 'yandaş', 'kılavuzu karga olan' (Cumhuriyet, 27.11.2015) kimseler ve kurumlar olarak resmedilmiş buna karşın Erdoğan'a muhalif kişiler, yapılar, basın ve gazeteciler ise bu eleştirilerden muaf tutulmuş ve yüceltilmiştir. Van Dijk' a göre 'biz' kategorisine girenler hata yaptıklarında, edilgen cümle yapıları ve buna benzer tekniklerle fail gizlenmeye çalışılırken, onlar kategorisine girenlerin yaptığı hatalar ise olabildiğince öne çıkarılmaktadır'' (Van Dijk, 2003, s. 352 - 372).

5. 2. 3. 3. Eğretilmeler

Olayların gazeteler tarafından sunumunda 'biz' i nitelerken kullanılan eğretilmeler özellikle Türk hükümeti ile ilgili yapılanlar, karşı tarafın bu eğretilmelerin tam karşısında gösterilmesini de beraberinde getirmiştir.

'Elçi' yi Devletsizlik Öldürdü' (Zaman, 3.11.2015), 'Gazetecilik Tutuklandı' (Cumhuriyet, 27.11.2015), 'Cumhuriyet İfadeye Gidiyor' (Cumhuriyet, 26.11.2015) eğretilmeleri, Cumhuriyetin 'tehlikede' ve 'zor durumda' olduğu bilgisini verdiği kadar, ifadeye gitmek, 'ifade almak' kötü gidişatın hesabını sormaya gitmek 'hesap sorma' anlamında da düşünülebilir. Bu durumda da Cumhuriyet, Türk hükümeti karşısında 'güçlü' ve 'ayakta' bilgisini güçlendirir.

Basındaki en önemli eğretilme ise, 'Cumhuriyet saftı' (Hürriyet, 30.11.2015) eğretilmesidir. Bu eğretilme yolu ile'' Türk hükümetinin özellikle Erdoğan' nın Cumhuriyete karşı 'oyun' larla dolu, sürekli Türkiye'nin ve dünyanın kötülüğünü istediği'' terör ve teröristi kullanarak Türkiye'den ve dünyadan 'ödü'ler koparmaya çalışan 'kurnaz ve çıkarıcı biri olduğu ' bilgileri verilmek istenmiş ve bu tarihi eğretilme sayesinde Erdoğan' nın, katil Müslüman ve Osmanlı zihniyetinin temsilcisi olarak Cumhuriyet' in tam karşısında 'ezeli ve ebedi düşmanı' olduğu algısı basında yerini almıştır.

Eğretilmeler, iletilerin ideolojik anlamlarının kodlanmasında önemli dilsel araçlardır (Dursun, 2001, s. 236). Kodlama, düz anlamı, kod açımı ise, yan anlamı belirtmektedir. Kod açımı, farklı grupların bu koda yüklediği anlam çerçevesinde oluşmaktadır. İdeolojinin yarattığı etki, söylemdeki mesajın belli bir yönde kodlanmasını sağlamaktadır (Üşür, 1997, s. 89).

Rus uçağının düşürülmesi ile ilgili haberde Putin' in açıklamalarını öznel başlıkla '*Kötüye karşı birlik olmalıydık*' (Sözcü, 25.11.2015) şeklinde bir eğretileme yolu ile Erdoğan'ın fotoğrafını da kullanarak vermesi Erdoğan'ın '*kötü*', '*tehlikeli*' ve '*önlem*' alınması gereken biri olarak kodlaması, '*Erdoğan'ın lider imajını*' yeniden üretir. Rus uçağının düşürülmesinin gerekçesi de CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu' nun '*Her şeye maydanöz*', '*Şamar oğlanı*' (Cumhuriyet, 26.11.2015) eğretilemesi ile tanımlanması Erdoğan'ının kötü olduğu algısını pekiştirir. '*Sarayın dediği oldu*' (Cumhuriyet, 25.11.2015), '*sarayın damadı bakan oldu*' (Sözcü, 25.11.2015) eğretilemeleri ise, Erdoğan' nın '*diktatör*' ve '*mutlak yönetim tarzı*' olduğu bilgisini tekrar tekrar vermek için kullanılmıştır.

5. 2. 3. 4. Görsel ve Simgesel İnşa

Haber metinleri, sadece yazılı metinler değildir. Haberi destekleyen ve iletisini kuvvetlendiren görsel araçlar da tıpkı yazılı cümleler gibi belli dilsel kodlamalara sahiptir ve bu kodlamaların açılımı yapıldığı zaman haberin yapısına uygun olarak kurgulandıkları görülür. Haber için kullanılan bir fotoğraf veya simgenin seçimi ve gazetede konumlandırılışı ideolojik tercihler içermektedir. Buna göre, haberde kullanılan görsel malzemeler metni yazan kişinin veya bu metni son haline getiren editör- genel yayın yönetmeninin haber için çekilen fotoğrafları medyayı etkileyen baskı unsurları ve diğer koşullar çerçevesinde değerlendirmesiyle ortaya çıkar. Başka bir deyişle gazete tarafından seçilen fotoğraf, yaratmak istediği etkiye göre boyutları ve biçimiyle oynanarak metni destekleyici bir şekilde gazetede sayfalarında yerini alır. Burada ise, görselin düz değişmeceler yolu ile inşa edildiği görülür. Düz değişmece, bir parçanın bütünü temsil etmesini sağlar. Örneğin fotoğraflan bir sokak, sokağın kendisini temsil etmekten çok belirli bir şehir yaşamını (şehrin karmaşası, mahallenin sefaleti vb.) göstermek için kullanılır ve söylemsel anlamlarla yüklüdür (Fiske, 1996, s. 127 - 128)

Örnekler:

_'Ölü ve kurtulanların sayısı net değil, pilotlar için herkes ayrı telden çalışıyor, Türkmenler: Vurduk; Ankara: İki sağ, Rusya: arıyoruz. Tekbir getirdiler' (Cumhuriyet, 25.11.2015).

Gazete, söz konusu başlıkların altında silahlı, sakallı, iri, göbekli, ayakta duran ve ayağıyla da yüzükoyun yatan bir cesedin sırtına basan bir adam ile cesedin başında gülümseyerek oturan diğer adamın '*ceset başı pozunu*' yansıtan bir fotoğraf kullanmış ve fotoğrafın altında yer alan açıklama ise şöyle: "Sosyal medyada Türkmenlerin Rus pilotla çekildiği iddia edilen fotoğraflar yer aldı. Bu tablonun DAİŞ' in kurbanlarının kafasını kesme videosunu akla getirdiği görüldü".

Haber başlık kurgusu ve içeriyle, krizin açıklamalarındaki çelişkiye vurgu yapıldığı, Türkmenleri arkadan vuran, terörist gösterme ve Türkiye'nin teröristlere yardım eden ülke pozisyonunda Rusya'ya ve uluslararası camiaya Türkiye'ye karşı koz verildiği; kullanılan fotoğrafın, kışkırtıcı olduğu, Türkiye'yi uluslararası camiada teröre, teröriste destek veren katil Müslüman ülke imajı ve genelde '*İslam ile şiddeti yan yana gösterme*' algısı oluşturduğu; başlıkta yer verilen '*Tekbir*' kelimesinin içinin de şiddetle doldurulduğu görülmüştür.

_'Özgür gazeteciliğin tarihi sınavı', Cumhuriyet ifadeye gidiyor ' başlıklarının altında, ilk sayfadan sür manşette verilen haberde, '4 alt başlık yan yana kullanılmış:

'Silah ve Cihatçı Sevki Haberi, 4 Ayrı Suçlama, Şikayetçi: Erdoğan, 5. 5. Ay Sonra Çağırdılar' (Cumhuriyet, 26.11.2015).

Haber başlık kurgusunda, silah ve cihatçı sevki yapan Erdoğan; olay, İslam- Cumhuriyet hesaplaşması tarihi bir sınav; 4 Rabia işareti, 5. 5 İslam'ın şartı yani Müslümanlığın gereğinin bir baskısı sonucu ve Erdoğan da bu zihniyetin temsilcisi; mücadelenin '*Cumhuriyet –Cihat meselesi*' olduğu algısı oluşturulduğu görülmektedir. Haber aynı zamanda gazetelerin ve gazetecilerin ideolojik tutumunun yansımasının çok iyi bir örneği olarak da görülebilir'. Cumhuriyet ifadeye

gidiyor', başlığının üzerinde yıldız şeklinde daha küçük verilen dişli çarkı andıran bir kutucuğun içinde "özgür gazeteciliğin tarihi sınavı" yazıyor. Burada ifadenin küçük ve dişli çark içinde verilmesinin 'özgür gazeteciliğin' asıl meseleye aracı kılındığı, asıl meselenin 'Cumhuriyet –Cihat meselesi' olduğu izlenimi vermektedir. Aynı zamanda bu haberin altında 'Rusya tırmandırıyor' başlığı ile verilen haberde tırnak içinde 'Erdoğan İslamlaştırıyor' alt başlığı kullanılmış, görselde işaret parmağını dudağına götüren, sessiz olun 'şşşş' ifadeli bir Putin fotoğrafı var. Burada Erdoğan, sessiz sedasız İslamlaştırıyor, uyanmasın kimse algısı oluşturulduğu gibi haberde Putin' in açıklamalarını pekiştiren bir fotoğrafın tercih edildiği görülmüştür.

_ Cumhuriyet Gazetesi' nde ayrıca 3 karikatür kullanılmış, alt alta kullanılan karikatürler sırasıyla şöyledir : 'Kim Kime Dum Duma' başlığıyla verilen birinci karikatürde adam karşısındaki başka bir adama diyor ki: "Çok Tutarsızlar" Nasıl onları destekliyorsun? Karşısındaki göbekli arkasında minicik kedi olan adam da : "Tutarsız Olmayı Başardıkları" için diyor.

'Çizgilik' başlığı kullanılan ikinci karikatürde de yan yana geçmiş göbekli iki kişi : "Kim Düşürdüysen Helal Olsun" ...Diyor. Düşen minicik bir yapraktır.

'Harbi' başlığı kullanılan üçüncü karikatürde ise düşen yerde dört küçük 1 büyük kağıt uçak çıkıyor.

Kullanılan karikatürlerde, Erdoğan'ın tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet anlamında kullandığını söylediği Arapça' da dördüncü, dört anlamına gelen Rabia işaretine vurgu yapıldığı bu işaretin ancak kağıttan yapılmış büyük bir uçak doğuracağı dünyanın 5'ten büyük olmadığı çünkü yine düşen uçaktan 5 uçağın çıktığını görüyoruz. Burada aynı zamanda Erdoğan'ın 'Dünya 5'ten büyüktür' sözüne 'alaycı' ve göbekli adam çizimleri ile de 'göbeğini kaşıyan adam' lara gönderme yapıldığı gözlemlenmiştir."... O göbeğini kaşır. Göbeğinin tombik olması ona mutluluk verir, Tayyip Erdoğan işte ona güvenir: 'Göbeğini kaşıyan adama' (Hürriyet, 3.05.2007). Erdoğan'ın görüşlerinin, ideolojisinin ve onu destekleyenlerin değersizliğinin yanın da oldukça tutarsız oldukları yönünde olumsuz bir algı yaratılmaya çalışıldığı görülmektedir.

_ 'Erdoğan istediği isimleri kabineye taşıdı, damada 'iyi bildiği' enerji düştü kabinede 96 yıl sonra ilk damat Davutoğlu yerini korudu Erdoğan ve Davutoğlu arasında süren pazarlık beklendiği gibi sonuçlandı' (Cumhuriyet, 25.11.2015). Başlıkları ile verilen haberde kullanılan fotoğrafta başbakan masada iktidar konumunda başta oturuyor, kenar sandalyede de Erdoğan kabine listesini imzalıyor. Fotoğrafın altında 'Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 64. Hükümet listesini dün imzaladı' şeklinde bir başlık var.

Başlıkta kullanılan '96 yıl sonra', ifadesi gazetenin Türkiye Cumhuriyeti devletini Osman İmparatorluğu olarak gördüğü ve tarihi bir gönderme yaptığı fotoğrafla da algının desteklendiği görülmektedir. Cumhuriyet' in kullandığı bu fotoğrafın ertesi gün aynı algıyla Sözcü' de de kullanıldığı tespit edilmiştir. 'Beğenmezsem silerim 'pozu (Sözcü, 26.11.2015) başlığı ile verilen fotoğrafın üzerinde de "Masadaki silgi dikkat çekti" şeklinde bir ifade yer almaktadır.

5. 2. 3. 5. Genel Değerlendirme

24 Kasım 2015 Türk - Rus uçak krizi boyunca incelenen gazeteler krizi körükleme, kışkırtma yeni bir krizi besleme ya da zorlayıcı diplomasi stratejisini direk ortadan kaldırma çerçevesinde, basın Türkiye' de siyasal iktidarın, teröre ve teröriste yardım eden, diktatörlük uygulamaları, yanlış Suriye politikaları ile Türkiye'nin çıkarlarına zarar verici faaliyetlerde bulunduğu savları basında da öne çıkan haberlerdendir. Buna göre Türkiye, terörist örgüt ve bu örgütün destekçisi terörist devletlerle ilişkilerini iyi tutarak, aslında Türkiye'yi yıpratmaya çalışan ve iç karışıklıklarından faydalanmak isteyen 'bölücü' ve 'terörist' siyasal iktidardır. Can Dündar ve Erdem Gül'ün tutuklamalarında 'devlet destekli terörizm', Tahir Elçi'nin öldürülmesinde 'devlet

terörü', '64. Hükümetin kurulmasında 'Erdoğan diktatörlüğü' vardır. Hatta Cumhurbaşkanı bile IŞİD' ten petrol almaktadır. Türkiye terörist faaliyetlere adı karışmış bir ülkedir. Sınırımız güvenli değil; savaşın eşiğindeyiz. Ayrıca, kriz sonrası uygulamalarıyla da siyasal iktidar, Türkiye üzerinde 'her zaman' 'kötü' emelleri olacak olan ve Türkiye'ye sürekli 'huzursuzluk ve güvensizlik veren' bir iktidardır. Bu bağlamda krizle ilgili siyasal iktidar tarafından yapılan açıklamalara Türkiye'nin söylediklerine inanılmadığı ve açıklamalarının desteklenmediği görülmüştür. Muhalefetin ifadesiyle Erdoğan 'her şeye maydanoz' dur, 'şamar oğlan' ve 'fevri', 'kıskırtıcı' dır. Böylece bugünün ve dünün düşmanı aynı zamanda yarının düşmanı da olmakta, siyasal iktidar ve Erdoğan 'ezeli ve ebedi düşman' olarak tanımlanmaktadır.

'Meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için öncelikle terör eylemlerinin bir başka devlet tarafından lojistik, siyasi, hukuki ve mali olarak desteklenmesi yani söz konusu terörün devlet-destekli terör sınıfına dâhil olması gerekmektedir' (Taşdemir, 2006, s. 46, 137 - 140).

Yazılı basının söylemleri analiz edilen olaylar karşındaki tutumu, krizde meşru müdafaa hakkının Rusya lehine evrilmesine, Türkiye'nin krizde "meşru müdafaa hakkını kullandım" gerekçesini ortadan kaldıran, Türkiye'nin ulusal ve uluslararası kamuoyunun, hukukun nezninde mahkum edilmesi, yargılanması, sorgulanması tartışmasına yol açmıştır. Yazılı basının bu tutumu krizde ulusal ve uluslararası desteğin yanında özellikle NATO, BM ve ABD desteğinin bu bağlamda olumsuz olarak değişme olasılığının 'gerekçesini' doğurmuştur.

6. Sonuç - Tartışma ve Öneriler

Türkiye'de uluslararası kriz sonrası zorlayıcı diplomasi stratejisi ve yazılı basının tutumuna ilişkin "24 Kasım 2015 Türk - Rus uçak krizi örneğinde "24 Kasım 2015 tarihinden, 3 Aralık 2015 tarihine kadar; farklı haber, söylem ve ideolojilere sahip ulusal gazetelerde: Liberal: Hürriyet, Habertürk; - Laik / Kemalist: Cumhuriyet, Sözcü; - Radikal / Dini: Zaman, Yeni Şafak yer alan 24 Kasım 2015 Türk - Rus Uçak Krizi ile ilgili haberler, araştırmanın yapıldığı tarih itibarıyla ideolojik duruşları göz önüne alınarak Van Dijk 'in ortaya koyduğu söylem analizi; yöntemiyle incelenmiştir. Buna göre, Türk - Rus ilişkilerinde gerginlik yaratan olaylar özellikle Cumhuriyet, Sözcü ve Zaman gazeteleri tarafından işlenmiş manşete sayfalara taşınmış, Hürriyet ve Habertürk gazeteleri tarafından bir o tarafa bir tarafa desteklenmiştir. Haber metinleri iki ülkeyi de değerlendiren daha 'özel' bir söylemle kaleme alınmış, bu da gerginlikleri büyütmeye hizmet etmiştir. İki ülke arasındaki krizi, kriz boyunca Türkiye'nin zorlayıcı diplomasi stratejisine göre tutarlı bir şekilde yer veren, Türkiye lehine söylemini güncelleyen tek gazete Yeni Şafak Gazetesi'dir. Buna göre, 'yazılı basının' Türkiye'de uluslararası kriz sonrası zorlayıcı diplomasi stratejisi uygulanırken kendi ülkesinin taraf olduğu, iletişimin sadece medya üzerinden yürütüldüğü, medyanın özellikle ulusal yazılı basının haberlerdeki başlıklarının uluslararası medyaya taşındığı, bu bağlamda her mesajın Türkiye için hayati önem taşıdığı, riskli bağlayıcılığı olduğu, karşı tarafın tüm ısrarlara rağmen telefon dahil her türlü iletişimi reddettiği, medyanın 'hayati önem arz ettiği', 'Türkiye'nin adeta medyanın insafına kaldığı ve ülkeyi savaşa götürecekt kadar ciddi uluslararası bir krizde bile', ideolojik bir tutum sergilediği ve ideolojilerine göre bir tutum belirledikleri', ideolojinin devletin önüne geçtiği, krizde devletle ideolojik bir bağı olup olmaması noktasında kendini konumlandığı ve tavırlarının buna göre şekillendiği 'gözlemlenmiştir'. Kriz sonrası karar alma sürecinde yer alan kişilerin (Cumhurbaşkanı, Hükümet, Başbakan, Başbakan Yardımcısı, Dışişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı, Genel Kurmay Başkanı) yazılı basında yer alan zorlayıcı diplomasi bağlamındaki açıklamaları ve mesajları, yazılı basının ideolojik duruşu ile yeniden şekillenmiştir. Buna göre, kendilerini siyasal iktidara ideolojik olarak yakın hissedenlerin, Türkiye'nin zorlayıcı diplomasi stratejisini destekledikleri ve stratejinin söylemini güçlendirdikleri, ideolojik olarak karşı duranlarında krizi fırsat bilip iç muhalefet, siyasi iktidarı yıpratma, Türkiye'yi ulusal ve uluslararası camiada zor durumda bırakma, kendi ideolojilerini

benimsetme ve siyasal iktidardan kurtulma aracı olarak kullandıkları, zorlayıcı diplomasi stratejisini zayıflattıkları ya da Türkiye'nin zorlayıcı diplomasi stratejisini direk ortadan kaldırma, krizi körükleme, kışkırtma ve yeni bir krizi besleme yönünde zorlayıcı diplomasi stratejinin başarısında olumsuz bir etki yarattıkları görülmüştür. Bazı gazetelerin de 'yüzer gezer bir tutum ' içinde olduğu tespit edilmiştir. Güç dengesi değiştikçe söylem değişmiştir. Araştırmada ayrıca gazetelerin ideolojik anlayışlarını gerçekte örtükleri, toplumda bilinmek istedikleri, meşru, kabul gören, uluslararası hukukta ve toplumda bir karşılığı olan ideolojiyi görünür kıldıkları, vurguladıkları ve kendilerini bu ideoloji ile tanımladıkları ama yaptıkları haberlerde gizli, örtük ve gerçek ideolojilerinin açığa çıktığı görülmüştür. Gazetelerdeki bu çelişkili durumu zaman zaman karmaşaya neden olmakta, söylem ve eylem tutarsızlığının okuyucuda şaşkınlık yarattığı gözlemlenmiştir. Gazetelerde ideolojilerin iç içe geçmişliğinin yansımaları da görülmüştür. Ayrıca araştırmada dikkat çeken diğer bir husus da gazetelerin ulusal hukuku, devleti, siyasal iktidarı tanımadıkları; kendilerini uluslararası hukukun normlarına ve batılı ülkelerin anlayışlarına göre sundukları ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet' ine karşı 'biz' ve 'onlar' olarak 'ötekileştirdikleri', 'ayırdıkları', 'böldükleri', konumlandıkları, sorumluluğu da devlete yükledikleri, eleştiri sınırlarının ötesinde devleti, siyasal iktidarı, açıkça suçladıkları aşağıladıkları bütün bunları da '*gazetecilik sıfatıyla*' yaptığı görülmüştür. Öyleki bu gazetelerden Zaman Gazetesi Fetullahçı Terör Örgütü / Paralel Devlet Yapılanması' nın medya temsilcisi olarak 15 Temmuz 2016' da Türkiye'yi ele geçirme, darbe, terör ve terörist faaliyetleri fiilen yapma girişiminden sonra "Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler ile Bazı Kurum ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile 27 Temmuz 2016'da kapanacaktır. Bu durum gazetelerin nelere aracı kılınabileceğinin üst boyutu olarak karşımıza çıksa da önemli bir sorunu da beraberinde getirmiştir. Gazetelerin, ideolojik yarışının ve devlet karşısındaki meydan okuma, güç ve güç gösterisinin sınırının gazetecilik mesleğini nereye götürdüğüdür.

Medyanın (yazılı basın) tutumu gazetecilik, basın bir ideolojiye açıkça görünür şekilde aracı kılındığında, gazeteciliğin bütün çizgileri kaldırılıp, adeta gazetecilik görünmez bir hal aldığına tartışılmaya açılmaktadır.

Günümüz ideolojik basın ve gazetecilik karşında devletin bile savunmada zorlandığı gazetecilerin birbirlerini ' tetikçilik ' yapmakla suçladığı, gazetecilik gücünün adeta taşıdığı bir ortamda kişileri basına karşı kim koruyacak? Sorusu da basının geldiği noktanın dehşeti ve ideolojik etkinin, gücünün boyutunu gözler önüne sermektedir. '*İdeolojiye giydirilen gazetecilik zırhı* ' tamamen görünür kılınırken, eleştiriler, tartışmalar, yaptırımlar, karşılıklı suçlamalar, sorumluluk bilinci ve etik anlayış gazeteciğin sınırları üzerinde yeniden düşünme, sınırlarını yeniden belirleme gereğini ortaya koymuştur. Öyle ki yeni ulusal ve uluslararası basın yasalarıyla, gazetecilik nedir? Haber nedir? Gazetecinin haber yapma sınırı nerde başlar nerde biter? Gibi sorulara tekrar ve net cevap aranması, geline noktada her anlamda '*gazeteciliğin güncellenmesi*' gerekmektedir. Mevcut yasalar ve düzenlemelerin günümüzde basının geldiği noktada yetersiz kaldığı görülmüştür. Basındaki bu görünür karmaşa bitmeden, basındaki tartışmalar da bitmeyecektir. Sınır ihlalleri, sınır net olunca ortaya çıkar. Bu bağlamda basının net bir çizgiye ihtiyacı olduğu görülmektedir. Yoksa gazetecinin durumu milli maçta kendi kalesine gol atan oyuncunun gelen tepkilere ben işimi '*futbolculuk*' yaptım, demesine ve onun üzerinden açılacak tartışmalara benzeyecek ve basın hep gebe kalacaktır.

Kaynakça

- Aksu, F. (2008). Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
Arı, T. (2001). Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, İstanbul: Alfa Yayınları.

- Ayman, S. Gülten. (2000). Tırmandırma Siyasetine İlişkin Bir Örnek: S-300 Krizi, Ankara: Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Carlson, J. (2007). "The Failure of Coercive Diplomacy: Strategy Assessment of the 21th Century", <http://ase.tufts.edu/hemispheres/2005/carlson.doc>
- Craig, Gordon A. George, Alexander L. (1997). Güç ve Devlet Yönetimi: Günümüzün Diplomatik Sorunları, Ankara: Dış Politika Enstitüsü.
- Deren van Het Hof S. ve Açıklan Ö (2007). 2007 Seçimleri Basın Reklamları: Anaakım Gazeteler ve Merkez Partiler, Türkiye Sosyal Bilimler Derneği 28 - 30 Kasım 2007 10. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde Sunulan Basılmamış Bildiri Metni, ODTÜ, Ankara.
- Dursun, Ç. (2001). TV Haberlerinde İdeoloji, Ankara: İmge Kitabevi.
- Fiske, J. (1996). İletişim Çalışmalarına Giriş, Çev. Süleyman İrvan, Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- George, Alexander L. (2004). "Coercive Diplomacy ". The Use of Force: Military Power and International Politics, Robert Art and Waltz, Kenneth N. (Editors). 6th American edition. Boulder: Rowman & Littlefield Publishers.
- George, Alexander L. , Hall, David K, Simons, William E. (1971). "The Limits of Coercive Diplomacy: Laos, Cuba, Vietnam", Boston: Little Brown Company.
- Giddens, A. (1991). Four Theses on Ideology, in İdeogoliy and Power in the Age of Lenin in Ruins, (Ed)Arthur and Marilouise Kroker, New Word Perspective: Montreal.
- Hagmann, J. (2007) . "Coercion as a Toolfor Third PartyConflict Resolution: Roles, Modes, anduse", <http://fletcher.tufts.edu/research/2004/hagmann-jonas.pdf>
- İnal, A. (1994 - 1995). "Haber Metinlerine Eleştirel Bir Bakış: Temel Sorunlar ve Örnek Çalışmalar", A.Ü. İletişim Fak. Yıllık.
- Millas, H. (1998)."Ulusal Kimlikler, Türkler, Yunanlılar ve Edebiyat Metinleri", DeFTER, Sayı 32.
- Jakopsen, Peter Viggo. (1998.)."Western Use of Coercive Diplomasicy After the Cold War". New York : St. Martin 's Press.
- Taşdemir, F. (2006). Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, Ankara: USAK Yayınları.
- Üşür, S. (1997). İdeolojinin Serüveni, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Van Dijk, Teun A. (1988)."Semantics of a Press Panic: The Tamil Invasion. "Europeon Journal of Communication.
- Van Dijk, T. (2003). Critical Discourse Analysis D. Schiffrin., D. Tannen & E. , H. Hamilton (Ed.), In the Handbook of Discourse Analysis. (352 - 372). Oxford: Blakwell Publishing.
- Gazeteler
- Hürriyet, 24.11.2015 - 03.12.2015
- Habertürk, 24.11.2015 - 03.12.2015
- Cumhuriyet, 24.11.2015 - 03.12.2015
- Sözcü, 24.11.2015 - 03.12.2015
- Zaman, 24.11.2015 - 03.12.2015
- Yeni Şafak, 24.11.2015 - 03.12.2015
- İnternet Siteleri
- https://ipfs.io/ipfs/.../wiki/Türkiye_gazetelerinin_listesi.html
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/>